

**H**z. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların karşılaştıkları problemlere çözüm üretmede bir yol ve yöntem olarak doğal bir şekilde ortaya çıkan mezhepler, kendilerine has kurallarıyla tarih boyunca hem rahmet ve genişlik hem de kıyamete kadar yol gösteren ve çözümler üreten birer unsur olmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.s.) muhtelif vesilelerle dinî problemlerin nasıl çözüleceğini söz ve uygulamalarıyla göstermiş ve ilim erbabına bu konuda rehberlik etmiştir. Öyle ki fıkhi konularla ilgili içtihadında hata eden müçtehidin bile gayreti sebebiyle mükâfat alacağını ifade etmiştir. Bu yüzden ümmetin ihtilafı rahmet kabul edilmiş, her mezhebin kendi metodolojisi etrafında oluşan görüşler ve ortaya çıkan eserler, asırlar sonrasına ilham kaynağı olmuştur.

Asırlardır hakka giden yolda birer yöntem ve zenginlik olarak görülen/kabul edilen mezhepler günümüz dünyasında nasıl olup da din ile özdeşleştirilip bir ayrışma sebebi hâline gelebilmiştir? İslam coğrafyasında ne olmuştur da bir mezhebe bağlılık, İslam'a mensubiyetin önüne geçmiş ve Müslüman kardeşinin hayatına kastedecek kadar ileri bir boyuta ulaşabilmiştir? Mezhep mensubiyetinin yerini mezhep asabiyetinin almasındaki etkenler nelerdir? Bu durum rahmet ve merhamet dini olan İslam'ı ve müntesiplerini küresel ölçekte nasıl yaralamakta ve yanlış algılar oluşturmaktadır? Tarihi tecrübeye rağmen, aynı safta namaz kılan farklı mezhep müntesiplerinin birbirine güvenememesini, kem gözle bakmasını, bir İslam diyarında camiye gelenlerin, güvenlik endişesi taşımasını nasıl anlayabiliriz? Bugün İslam coğrafyasının pek çok yerinde mezhep taassubu sebebiyle akan kan, tahrip edilen camiler, medreseler, gerçekleştirilen intihar saldırıları, nasıl izah edilebilir?

Bütün bunların yanında belki de en can alıcı soru olarak, mezheplerle ilgili yanlış algı ve tutumların, bu yüzden akan kan ve gözyaşının durması için ne yapılmalıdır? İslam dünyasının kanayan yarasını bu ve benzeri sorularla ortaya koymak, çözümler önermek, en azından konu hakkında bir duyarlılık oluşturmak amacıyla hazırladığımız bu sayıda, ala-

nında uzman yazarların kaleme aldığı yol gösterici yazılara yer verdik.

Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhep Çatışmaları İslam Âlemini Nereye Götürüyor?" başlıklı yazısında, farklı düşünce ve pratikleriyle bir zenginlik unsuru olan mezheplerin kendilerini dinin yegâne temsilcisi olarak görmesiyle fitne ve çatışma odağına nasıl dönebileceklerine ilişkin değerlendirmelerini akıcı bir üslupla ele aldığı yazısında, bunun sebebini "tarihsel sonucu mezhep savaşları gibi görünmüş olsa da aslında yaşanmış olan siyasal güç çatışmasından başka bir şey değildir." ifadeleriyle özetliyor. Yard. Doç. Dr. Mehmet Kalaycı "Güncel Mezhebi Kutuplaşmaların Tarihsel Temelleri" başlıklı yazısıyla geçmişten günümüze yaşanan mezhep ihtilaflarının tarihi kökenlerine değiniyor. Doç. Dr. Muharrem Akoğlu, "Irak'ta Şiilik" yazısında başlangıcından günümüze Irak'taki Şiiliği ele alıyor. Prof. Dr. İlyas Üzüm, mezheplerin ortaya çıkışı ve din içindeki yerine dair değerlendirmelerini "Din Mezhep İlişkisi" başlığıyla bizimle paylaşıyor. Yard. Doç. Dr. Mahmut Çınar, İslam tarihinde çokça tartışılan mehdilik konusundaki görüşlerini "Bir Kurtarıcı Modeli Olarak Mehdi ve Mehdi-lik" yazısıyla paylaşıyor.

Gündem yazılarımızın yanı sıra, Dr. Necdet Subaşı ile yaptığımız ve "mezhep kavramının neden Müslümanlar arasında ayrıştıncı bir fenomen olarak ele alınmaya başladığı, bir mezhebe aidiyetin tarih boyunca nasıl bir toplum yapısı ürettiği, Diyanet İşleri Başkanlığının mezheplere bakışı, hemen yanı başımızdaki ülkelerde yaşanan olaylarda mezhep farklılığının gerilimin artmasında etkin bir unsur olup olmadığına ilişkin soruların cevabını bulmaya çalıştığımız söyleşi de ilgiyle okuyacağımızı düşünüyoruz.

Sömürüler, işgaller, yokluklar, yoksunluklar, hak ihlalleri ve cehaletin yanı sıra tefrika fitnesiyle de sarılma zeminine doğru kayan İslam dünyasının birlik, beraberlik ve huzuru için karınca misali yangına su taşıma mesabesindeki çabalarımızı Dergimiz marifetiyle ilginize sunuyoruz.

Dr. Yüksel Salman

## gündem

### Mezhep Çatışmaları İslam Âlemini Nereye Götürüyor?

Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara

06



## söyleşi

### Dr. Necdet Subaşı ile Mezhepler Üzerine Söyleşi

Dr. Lamia Levent

28



**10** Güncel Mezhebî Kutuplaşmaların Tarihsel Temelleri  
Yard. Doç. Dr. Mehmet Kalaycı

**25** Bir Kurtarıcı Modeli Olarak Mehdi ve Mehdilik  
Yard. Doç. Dr. Mahmut Çınar

**38** Sermayesi Tükenen İnsan  
Dr. Lamia Levent

**14** Irak'ta Şiilik  
Doç. Dr. Muharrem Akoğlu

**32** Hikmet Parlıtları  
Prof. Dr. Mustafa Kara

**43** Ümmetin İhtilafı Rahmettir  
Namık Kemal

**18** Din-Mezhep İlişkisi  
Prof. Dr. İlyas Üzümlü

**34** Her Dem İmtihan  
Prof. Dr. İ. Hilmi Karslı

**44** Kudüs'e Volculuk  
Dr. Mehmet Slay

**22** 2013'te İslam ve Müslümanlar  
Dr. Lamia Levent

**36** Değerini Bilemediğimiz İki Eşsiz Nümet: Sağlık ve Boş Zaman  
Elif Erdem

**48** Bir Haftada Ne Var?  
Bayram Demirtaş

**Diyanet İşleri Başkanlığı**  
**Adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni**  
Dr. Yüksel SALMAN  
**Sorumlu Yazı İşleri Müdürü**  
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ  
**Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu**  
Mustafa BAYRAKTAR  
**Yayın Koordinatörleri**  
Mustafa BEKTAŞOĞLU  
Dr. Lamia LEVENT  
Mutlu DOĞAN  
[diyanetdergi@diyanet.gov.tr](mailto:diyanetdergi@diyanet.gov.tr)

**Tashih**  
Mesut ÖZÜNLÜ  
**Teknik Servis**  
Latif KÖSE  
**Arşiv**  
Ali Duran DEMİRCİOĞLU  
**Yönetim Merkezi**  
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü  
Üniversiteler Mahallesi Dumlupınar  
Bulvarı No: 147/A 06800  
Çankaya/ANKARA  
Tel: 0312 295 7306 • Faks: 0312 284 7288

**Abone İşleri**  
Tel 0312 295 7196-94  
Faks: 0312 285 1854  
e-mail: [dosim@diyanet.gov.tr](mailto:dosim@diyanet.gov.tr)  
**Abone Şartları**  
Yurt içi yıllık: 60,00 TL  
Yurt dışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları  
AB ülkeleri: 30 Euro  
Avustralya: 50 Avustralya Doları  
İsveç ve Danimarka: 250 Kron  
İsviçre: 45 Frank  
Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün

## metafor

### “Dağ” Üzerine

Fatma Çakmak

40



## hayata dair

### Boşanma Sürecinde AİLE

Rukiye Karaköse

58



50 | Ahmet Cevdet Paşa  
Dr. Elif Arslan

64 | Hz. Osman'ın Şehadeti: Fitne  
Kapısının Ardına Kadar Açılması  
Prof. Dr. Adnan Demircan

74 | Örnek Projeler  
Halime Karabulut

53 | Sanat ve Estetik Kongresinin  
Ardından  
Kamil Büyüker

66 | İnsan: Yeryüzünün  
Yağmacısı!  
Sürmevra Sav

77 | Diyanet'e Sorulmuş  
Din İşleri Yüksek Kurulundan

56 | Kar  
Nuray Atıcı

70 | İsm-i Cami: Allah  
Fatma Bayram

79 | Kitaplık  
M. Faruk Tekkoşun

62 | “Hayatım İbret Aynası”  
Bir Büyükcınar Göçtü  
İshak Özen

72 | Kur'an Kavramları  
Doç. Dr. İsmail Karagöz

T.C. Ziraat Bankası Ankara - Akay şubesindeki  
**IBAN: TR0001 0007 6005 9943 0850 01**  
no'lu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonemin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü Üniversiteler Mahallesi Dumlupınar Bulvarı no: 147/A 06800 Çankaya/ANKARA adresine gönderilmesi gerekir.

**Yayın Türü:** Aylık, Yerel, Süreli Yayın  
Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

#### Temsilcilikler

**Yurt içi:** İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri

**Yurt Dışı:** Din Hizmetleri Müşavirlikleri,  
Din Hizmetleri Ataşelikleri

www.diyaneet .gov.tr  
diniyayinlar@diyanet.gov.tr  
aylikhaber@diyanet.gov.tr

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

**Tasarım:** Dorukkaya Matbaacılık  
Yay. Rekl. Ve Madencilik Enerji Ve İnşaat A.Ş.

Macun mah. 3. Cad. no: 2  
Yenimahalle/ANKARA  
Tel: 0312 397 1197 • Faks: 0312 397 1198

**Baskı:** Korza Yayıncılık Basım Sanayi  
Tic. Ltd. Şti. ANKARA  
Tel: 0312 342 22 08 • Faks: 0312 341 28 60  
www.korzabasim.com.tr

**Baskım yeri:** Ankara/Basım Tarihi:  
29/01/2014  
ISSN – 1300-8471

## Başyazı



Prof. Dr. Mehmet Görmez  
Diyanet İşleri Başkanı

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

# Ayrılık Değil İdrak Çeşitliliği Olarak Mezhepler

**M**ezhep, bütün dinlerde olduğu gibi yüce dinimiz İslam'ın da en tabii gerçeğidir. Sözlükte gidilen/gidilecek yol anlamında kullanılan kelimenin dinî literatürümüzdeki anlamı, "Dinin asli veya ferî hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem." şeklinde tanımlanmaktadır. Burada yer alan asli hükümlerle, dinin inanç esaslarına atıfta bulunulurken, ferî hükümlerle de ibadetler ile insanlar arası münasebetlere işaret edilmektedir. Öte yandan iman esaslarını konu edinen mezhepler itikadi, diğerleri de fıkhi mezhepler şeklinde isimlendirilmiştir.

Mezhep kavramı, her şeyden önce İslam tarihinin başlangıç dönemlerinde dinî çerçeveye sadık olmak şartıyla ortaya çıkan usul farklılaşmalarıyla gündeme gelmiştir. Gerek inanç (itikad) gerekse amel (fıkıh) alanıyla ilgili konularda Kur'an ve sünnetin yeni zamanlar ve yeni kuşaklar nezdinde nasıl yorumlanıp ele alınacağı konusunda Rasul-i Ekrem Efendimizin (s.a.s.) irtihalini müteakiben Müslümanlar arasında yorum çeşitliliğinden kaynaklanan farklılıklar, ileride Müslümanlar arasında mezhep şeklinde tanımlanacak yeni tarz birlikliliklerin, düşünme ve kavrama biçimlerinin kısaca ilmi usul ve pratiklerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.

Toplumsal çeşitlilik, algı ve kavrama düzeylerinin farklılığı, dinin özüne nüfuz etme konusundaki değişik tecrübeler dikkate alındığında söz konusu yapıların ortaya çıkması pek tabiidir ki mukadderdir. Mezheplerin ortaya çıkması seleflerimiz nezdinde yadırganmamış, görüş ayrılıklarının derinleşmesinde ilkeler gözetildiği sürece bir fitne endişesine kapılmak söz konusu olmamıştır. Bilakis bu yöndeki müzakereler, İslam'ın dinamik karakterinin bütün zamanlar içinde her zaman yenilenmesi açısından Müslümanların samimi gayretlerini yansıtmıştır.

İslam geleneğinin kendi iç bütünlüğü içinde mümbit birer dal mesabesinde ortaya çıkan mezhepler, Müslüman coğrafyasının pek çok yerinde farklı bakış açıları, yöntem ve yorumlama pratikleriyle her zaman birbirini besleyen, koruyan ve kollayan kudretli ve bütünlüklü bir uzvun ayrılmaz/ayrışmaz parçaları olarak değer kazanmışlardır. Kimi sıra dışı grup ve oluşumların ifrat ve tefrit bataklığında ürettiği gayrimeşru yol ve yordamlar bir kenara bırakılırsa, varlık ve beyanını Kur'an ve sünnetin aydınlığında inşa eden ve her zaman Müslümanların yüksek maslahatını, güven ve istikrarını, birlik ve bütünlüğünü esas alan mezhepler, idrak çeşitliliğimizi ve zenginliğimizi ortaya koymakta, farklı deneyimlerle muhatap olan zihniyet dünyamıza yeni bakış açıları ve prensipler katmaktadır.

Bugün gelinen noktada ne yazık ki mezhep gerçeğini bir ayrışma ve gerilim hattı olarak gören ve bu yöndeki âdet ve alışkanlıklarını Müslüman dünyasında birer fitne unsuru olarak zerk etmeye çalışan kötü niyetli adımlarla karşı karşıyayız. İslam'ın Şii ve Sünni yorumlar ekseninde çeşitlenen mezhepleri, asırlar boyu birbirleriyle huzur içinde yaşamının yol ve yordamlarını ortak referans metinleri aracılığıyla her daim bulmakta zorlanmamışken bugün aynı temeller, ayrılık ve çekişmenin temel unsurları olarak gündeme getirilmektedir.

Müslümanların tarih boyunca kardeşliklerini yüksek bir sadakatle her şeyin üstünde tutan hassasiyetleri sayesinde mezhep ihtilafları Din-i Mübin-i İslam'ın daha iyi yorumlanıp anlaşılmasında, hoş ve geliştirici bir ihtilaf alanı olarak değerlendirilmişken bugün bu çerçeveyi var gücüyle bozmaya ve parçalamaya çalışan şeytani hile ve desiselerle karşı karşıyayız.

Müslümanların dinin temel sabiteleri hakkında farklı görüşlere sahip olmasından, bu tür farklılıklarını indî ve zanni görüşlerine dayandırmayıp, kendi alanında saygın ve muteber usul gelenekleriyle ilişkilendirmelerinden daha doğal ne olabilir ki? Mezhep gerçeği aslında sadece dinî bir tercih olmanın ötesinde aynı zamanda da sosyolojik bir realitedir. Hepimiz bir mezhebin içinde doğarız. İlmî meraklarımız, arayış ve inkişafımız mezhep tercihlerimizin daha sağlıklı bir mecrada ilerleyip gelişmesine imkân verir. Bununla birlikte olayın sosyolojik boyutları dinî, kültürel ve etnik yapılarla iç içe geçmiş bir mezhep algısının yaygınlığını da kabul etmemizi gerektirir. Ülkelerin dinî müktesebatı, ilmî çabaları dinî ve mezhebî eğilimlerin şifahi olmaktan çıkıp daha kitabi ve daha derinlikli birer tercihe dönüşmesinde etkili olmaktadır.

Ne yazık ki günümüzde bu tür konuları sıhhatli bir şekilde ele alıp incelemekten mahrum pek çok kar-

**İslam geleneğinin kendi iç bütünlüğü içinde mümbit birer dal mesabesinde ortaya çıkan mezhepler, Müslüman coğrafyasının pek çok yerinde farklı bakış açıları, yöntem ve yorumlama pratikleriyle her zaman birbirini besleyen, koruyan ve kollayan kudretli ve bütünlüklü bir uzvun ayrılmaz/ayrışmaz parçaları olarak değer kazanmışlardır.**

deşimiz bir mezhebe intisap etmekle mezhepçilik yapmak arasındaki derin farkı hiçbir şekilde kavrayamamakta ve kendi cehaletinin boyunduruğu altında İslam düşmanlarının ayrıştırıcı, bölücü ve yok edici suistimallerine alet olmaktadır.

Çevremizi bugün bir ateş çemberine dönüştüren siyasi mühendislik çabaları incelendiğinde hemen her birinde

hâkim olan temel unsurun bizim gafletimizden, cehaletimizden ve en temel konularda dirayet göstermekten aciz zaaflarımızdan beslendiğini görmek zor değildir.

Bugün artık bize düşen Din-i Mübin-i İslam'ı kendi asli kaynaklarıyla buluşarak öğrenmek, bunun yol ve imkânlarına her fırsatta sahip olmak, mezhep konusunda da aynıcılık yapmakta ısrar eden, ancak ilmî düzeyde sürdürülebilecek tartışmaları alelade birer polemige ve gerilim edebiyatına dönüştüren fitnelere karşı dikkatli olmaktır. Tarihte hiçbir şekilde yaşanmadığı gibi bugün de asla yaşamak istemediğimiz mezhepçilik fitnesinin yakın coğrafyamızda ortaya çıkardığı olaylar hepimizin ders almasını gerekli kılmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı olarak her bir mümin kardeşimizin kendi dinî inanç ve amellerini öteden beri olduğu şekliyle sahih bir usule bağlı olarak kendi mezhebinde sürdürmesinde hiçbir sorun yoktur. Sorun kendi mezhebini başka mezheplerden üstün görmekle, kendisi gibi inanmayan ya da amel etmeyenlerin küfrüne karar verebilecek kadar ileri gitmekle başlamaktadır. Oysa birlik ve beraberliğimizi yok edecek bir fitne ateşine teslim olmaktan her fırsatta Cenab-ı Hak'ı sığınmamız gerekmektedir. Dinî tercihlerimizin, inanç ve amellemizimizin sıhhat ve selameti, her şeyden önce Yüce Kitabımız ve Rasul-i Ekrem Efendimiz aleyhissalâtu vesselâmın sünnet-i seniyyesi dairesinde kalarak ancak bir anlam kazanabilecektir. Her bir mezhep bizi bu gerçeklikle tanıştırmayı başardığı ölçüde muteberdir ve hakır.



Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara  
İstanbul Şehir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

# Mezhep Çatışmaları İslam Âlemini Nereye Götürüyor?

Ortak nefretin, en birbirine uymaz elemanları bile birleştiren güçlü bir duygu olduğunu göz önüne alırsak, gittikçe dozu artan mezhepsel nefretin çok çeşitli toplulukları nasıl kolayca etkisi altına alıp onları bir diğerine karşı seferber ettiğini daha iyi anlarız.

İlahî vahyin ve nebevî öğretilerin Müslümanlar tarafından anlaşılması ve yaşanmasındaki yorumsal farklılıklar uzun zaman sürecinde kurumsallaşarak mezhepleri ortaya çıkartmıştır. Mezhepler kendilerini genellikle din ile özdeşleştirme eğilimindedirler. Oysa bu yanıltıcıdır. Bir mezhebin kendisini dinin yegâne temsilcisi olarak görmesi ve dışarıya bunu böyle sunması, diğer mezhepleri dışlamak ve onları dalaletle, sapıklıkla suçlamak anlamına gelmektedir. Farklı düşünce ve pratikleriyle belki de dinî bünyeye zenginlik katacak olan mezhepler, böyle bir iddiada bulunmak suretiyle fitne ve çatışma odaklarına dönüşebilirler. mezheplerin bahsettiğimiz bu olumsuz karakteri İslam tarihi boyunca siyasilerin güç devşirdiği bir unsur olmuştur. Siyasal otoritelerini tahkim etmek isteyen veya yayılcı bir siyaset güden bazı yönetimler, rakiplerine karşı mez-

hepsel fanatizmi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Tarihsel sonuç 'mezhep savaşları' gibi görünmüş olsa da aslında yaşanmış olan siyasal güç çatışmasından başka bir şey değildir. Kendi hâllerine bıraktıklarında, oldukça zıt kutuplarda olan mezhebi yapıların dahi birlikte yaşamanın yollarını beraberce bulduklarını görmekteyiz. Aynı dinin şemsiyesi altında karşılıklı hoşgörüyü öğrenen ve bunun güzel örneklerini uzak ve yakın tarihin sayfalarında bize gösteren mezheplerin, istismar edilmeleri durumunda ise hızla ve kolayca nasıl bir çatışma ve yıkım mekanizmasına dönüşebildikleri yine insanlığın gözü önünde cereyan ediyor.

Bugünün büyük İslam mezhepleri, İslam tarihinin ilk beş yüzyılında Ortadoğu'nun o zamanki siyasi çalkantıları içerisinde doğup geliştiler. Aynı böl-



“Bugünün büyük İslam mezhepleri, İslam tarihinin ilk beş yüzyılında Ortadoğu'nun o zamanki siyasi çalkantıları içerisinde doğup geliştiler. Aynı bölge, son yıllarda Afganistan ve Irak örneklerinde olduğu gibi dış müdahalelere maruz kaldı.”

ge, son yıllarda Afganistan ve Irak örneklerinde olduğu gibi dış müdahalelere maruz kaldı. 2011'den itibaren ise Arap Baharı denilen siyasal halk hareketleriyle sarsılıyor. Yaşanan gelişmeler tarihin kritik bir eşiğini geçmekte olduğumuz izlenimini veriyor. Bu süreç bölgede yüzyıllardır yerleşik mezhepleri ister istemez etkiliyor. Sükûneti bozuyor; dinmiş gerilimi yükselterek fay hatlarını tetikliyor; mezheplerin çatışmacı potansiyelini harekete geçirerek tehlike sinyalleri veriyor.

Suçlu, suçsuz herkesi perişan edecek deprem ve yıkım önlenebilir mi? Hiç kuşkusuz bunu önlemenin sorumluluğu büyük iki mezhep olan Sünnilik ve Şiiliğin dinî ve siyasi temsilcilerinin boynunda asılı duruyor. Neredeyse on dört asırdır onca düşmanlık ve gerginliğe rağmen birlikte yaşamayı öğrenmiş mezhep mensupları kanaatimizce bu süreçteki badireleri de tarihî tecrübeye dayanarak büyük kazalara meydan vermeden atlatacaklar. Siyasi rekabetlerini bir mezhep savaşına da dönüştüren Sünni Osmanlı ile Şii Safevi devletlerinin 1639'da Kasr-ı Şirin antlaşmasıyla çizdikleri sınırların o tarihten bugüne değişmeden kalması, söz konusu duyarlılığın enteresan bir örneği olarak karşımızda duruyor.

“İlk üç halifeye ve Hz. Aişe'ye sövülmemesi” Osmanlı'nın İran'dan bir talebi olarak Kasr-ı Şirin antlaşması maddeleri arasına girmişti. Sünnileri hem rencide edecek hem de kıskırtacak bu çeşit davranışlar o günden bugüne İran'ın yöneticileri tarafından en azından resmî düzlemde bir daha icra edilmedi. Osmanlı toprakla-

rında ise başta Şii Müslümanlar olmak üzere gayrisünni tüm unsurlar kendilerine verilmiş olan özerk statülerden veya özel ayrıcalıklardan genellikle memnun kaldılar.

18. yüzyıldan itibaren devletin gerilemeye başlamasıyla birlikte, oryantalizm ve misyonerlik faaliyetlerinin eşliğinde batılı emperyalist güçlerin, Osmanlı ülkesinde bilhassa gayrisünni tebaa üzerinde çeşitli siyasi operasyonlar gerçekleştirdiklerini biliyoruz. Devlet otoritesinin zayıflamasıyla eş zamanlı olarak ekonomik sıkıntılar ve emniyetsizlik hâli de bu kıskırtmalara eklenince, Yezidiler, Dürziler, Nusayriler gibi etnik ve mezhebi unsurların isyan hâline geçtiklerini görüyoruz.

20. yüzyılın başında Osmanlı'nın yıkılması ve çok mezhepli bir coğrafya olan Irak ve Şam bölgesinin İngiliz ve Fransız hâkimiyetine girmesi konumuz açısından yeni bir dönemin başlangıcıdır. Fransızların büyük Suriye'yi etnik ve mezhebi temelde bölerek yapay din ve mezhep hükümetleri üretmesi kalıcı olmamış, 1930'ların sonlarında Arap milliyet-

çiliğinin de etkisiyle Dürzi ve Alevi devletçikleri çözümlenerek Suriye'ye katılmışlardı.

Ancak Lübnan bu birleşmede yerini almamış, yerli Hristiyan azınlığın, çok mezhepli Müslüman çoğunluğu dengelemesi için 'mezhep esaslı' bir anayasal sistem tesis edilerek gayrimüslimlerin hakları güya koruma altına alınmıştı. Mezhep devleti sistemi hiçbir zaman Lübnan'a huzur getirmedi. Zira asırlar boyunca oluşmuş çoklu yaşam kültürü, bu türden yapay rekabet ortamlarında yeşeren düşmanlıklar karşısında dayanıksız kalmıştı. Lübnan 1975-1991 yılları arasında çok kanlı ve maliyetli bir iç savaş yaşadı.

Arap devrimleri sürecinde Lübnanlılar'ın belki üzerlerinden atacakları bir diktatörleri bulunmuyor. Fakat Lübnan'ın mezhep sistemi, oligarşik sistemler kadar tehlikeli sorunları üreten bir mekanizma gibi çalışıyor. Lübnan tecrübesi en azından bize şunu gösteriyor: Bugün mezhepsel barış bakımından çalkantılı ve tehlikeli bir süreçten geçen Irak ve Suriye'ye, Lübnan benzeri mezhep sistemini bir





“Emperyalist işgal sonrasında kurulmuş ulus devletlerde iktidara gelen Baas tipi nasyonalist ve oligarşik iktidarlar ve monarşik krallıklar, dayanmış oldukları mezhepsel güçlerin dışındaki gruplara hak ve özgürlüklerini vermediler. Irak'ta Şii-ler, Suriye'de Sünniler büyük mağduriyetlere maruz kaldılar.”

çözüm olarak sunan çoğu batılı politikacı ve uzman fazlasıyla yanılıyor veya iyi niyet taşıyor.

Emperyalist işgal sonrasında kurulmuş ulus devletlerde iktidara gelen Baas tipi nasyonalist ve oligarşik iktidarlar ve monarşik krallıklar, dayanmış oldukları mezhepsel güçlerin dışındaki gruplara hak ve özgürlüklerini vermediler. Irak'ta Şii-ler, Suriye'de Sünniler büyük mağduriyetlere maruz kaldılar. Körfez bölgesinin emirlik ve krallıkları ise, mensubu oldukları Vehhabi/Selefi düşüncenin gölgesi altında vatandaşları arasında mezhep ayrımcılığına gittiler. Ayrıca Vehhabilik son yıllarda Yemen'e sirayet etti. Zeydiler ve Sünniler arasındaki asırlık barışı bozarak bu ülkeyi bir iç savaşın eşiğine getirdi.

1979'daki İran İslam Devrimi ümmetçi idealler taşıdığından dolayı dünya Müslümanları için bir umut olmuştu. Ancak devletin resmî mezhebinin İsnâaşeriyye Şiiliği olduğunu belirten 'ebediyyen değiştirilemez' nitelikteki hükmü anayasasına koyan yeni yönetim tüm bu umutları boşa çıkardı. Daha sonrasında ise İran dışındaki Müslümanlar arasında İran'ın rehberiyetine bağlılığı ve mezhepsel aidiyeti önceleyen bir politikayı izledi. Irak, Suriye ve Yemen'deki agresif politikaları nedeniyle Sünni dünyanın tepkisini çekti.

Buna mukabil Suudi Arabistan, yayılcılığa işaret eden "Şii hilali" söylemini bahane ederek, İran'a karşı Sünniliğin hamiliğini üstlendi. Ancak Şia karşıtlığını ve hoşgörüsüzlüğü akide umdesi hâline getiren Vehhabi/Selefi anlayışın doğrultusunda bu hamleyi yaptığı için, 'yangına körükle gitmek' suretiyle mezhepsel gerilimi daha da artırmaktan öteye gidemedi.

Ortak nefretin, en birbirine uymaz elemanları bile birleştiren güçlü bir duygu olduğunu göz önüne alırsak, gittikçe dozu artan mezhepsel nefretin çok çeşitli toplulukları nasıl kolayca etkisi altına alıp onları bir diğerine karşı seferber ettiğini daha iyi

anlarız. Irak ve Suriye'de, Bahreyn ve Yemen'de, Pakistan ve Afganistan'da mezhepler üzerinden kan akmaya devam ediyor. Camiler, türbeler ve çarşılar bombalanıyor. İntihar saldırıları düzenleniyor. Bu genel güvensizlik ortamında insanlar mezhebî kabuklarına daha fazla sığınmak zorunda kalıyorlar. Hiç arzu etmeseler de safları netleştirmek ihtiyacı duyuyorlar. En fazla saldırı gören kimliklerine en sıkı şekilde sarılarak ayakta kalmaya çalışıyorlar.

Bu gidişatı durdurmada siyasilerin, sivil toplumun, âkil ve âlim insanların üzerindeki sorumluluk şüphesiz ki çok büyük. Mezhep ayrılığından medet uman siyasal odakların zayıflatılması, halkın bilinçlendirilmesi, karşılıklı ön yargıların izale edilmesi yanında, çatışmaları fazlaştıran bir unsur olarak siyasal ve ekonomik kaynakların paylaşımındaki eşitsizliklerin giderilmesi, müzakereci bir demokratik ortamda sorunların tartışılarak çözülmesi yapılacak olanların başında gelmektedir. Sivil toplum liderlerinin ve ümmetin saygın âlimlerinin gerilimi artırıcı açıklamalardan dikkatle sakınmaları, itidale, sağduyuya ve uzlaşmaya davet eden bir faaliyetin içinde olmaları, diyaloga girmekten kaçınmaları son derece önemlidir.

İran ya da Suudi Arabistan gibi mezhepsel kutuplardan birisi olmaması, Osmanlı'dan tevarüs eden orta yolcu ve toleranslı bir dinî yaşantı geleneğine sahip olması, engin tarihî tecrübesi ve demokratik rejimiyle Türkiye, İslam âlemindeki din ve mezhep kaynaklı anlaşmazlıkların önüne geçme gücüne sahip en önemli ülkedir. Sürekli gündeme getirildiği şekilde Türkiye'nin İran karşısında Sünni dünyanın hamiliğine soyunması veya buna zorlanması bu gücü artırmayacak bilakis zayıflatacaktır. Dinler ve mezhepler üstü duruşu Türkiye'yi ayrıcalıklı kılmakta, bölgede bir güven unsuru hâline getirmektedir. Bu ayrıcalık çok değerlidir ve kaybedilmesi gerekir.



Yard. Doç. Dr. Mehmet Kalaycı  
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

# Güncel Mezhebî Kutuplaşmaların Tarihsel Temelleri

“Siyasi ve sosyolojik nitelikteki bu ilk kutuplaşmanın teorik muhasebesi, hicri I. asrın sonlarında “bidat-sünnet” şeklinde yeni bir kutuplaşmanın zeminini hazırladı. İslam toplumunda oluşan yeni fikirleri sorgulamaya ve geçmişte yaşanan olayları izah etmeye yönelik kimi söylemler, dinin çerçevesinin tespiti sorununu gündeme getirdi.”

Günümüz İslam dünyasında bir kültür ve medeniyet parçalanmasına yol açan çeşitli kutuplaşmalar yaşanmaktadır. Bu kutuplaşmalara yansıyan muhataplık ilişkisi, tarafların birbirlerinden çok temelli bir şekilde ve birbirine indirgenemezcesine farklı olmalarını beraberinde getiren dikotomik bir ilişki midir? Yoksa birbirlerini besleyen ve birinin varlığının diğerinin varlığını gerekli kıldığı diyalektik bir ilişki midir? Bu sorular, günümüzde Sünnilik-Şiiilik, Selefilik-Sufilik veya akılcılık-nakilcilik gibi değişik biçimlerde kendini gösteren ayrışmaların tahlili açısından elzemdir. Bunların cevabı ise İslam düşünce tarihinin ilk beş asrının süreç ve zihniyet merkezli tetkikinde

gizlidir. Geçmişte farklı biçimlerde yaşanan krizler, bugünkü gerilimlerin pek çoğunun varlık sebebini oluşturmaktadır. Geçmişte yaşananların ve bunlara yön veren temel saiklerin tespiti, günümüzdeki gerçeğin doğru anlaşılmasını temin etmesi bakımından önemlidir. Bu çerçevede İslam düşünce tarihine damgasını vurmuş dört temel kutuplaşmadan söz etmek gerekir.

Bunların ilki “cemaat-fırka” kutuplaşmasıdır. Özünde siyasi ve sosyolojik bir karakter arz eden bu kutuplaşmanın fırka olarak ilk aktörü kuşkusuz Haricilik idi. Cemaat ise kendi içinde farklı eğilimler ve henüz fırkalaşmamış siyasi görüş ayrılıkları ba-



rındırmakla birlikte Müslümanların çoğunluğuydu. Hasan b. Ali b. Ebi Talib'in iktidarı Muaviye'ye devretmesiyle birlikte bu ana bünye içerisindeki ayrılıklar ortadan kaldırılmaya çalışıldı ve hicretin 40. yılı "cemaat yılı" olarak kabul edildi. (Halife b. Hayyât, Tarih, çev. Abdulhalik Bâkır, Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001, s. 250.) Ne var ki ilerleyen süreçte, özellikle de Muaviye'nin, iktidarı oğlu Yezid'e devretmesiyle birlikte ana bünye içerisindeki görüş ayrılıkları derinleşmeye başladı. Önce Abdullah b. Zübeyr, daha sonra Hz. Hüseyin tarafından Emevi iktidarına karşı mücadele başlatıldı; Kerbela olayından sonra da Hz. Ali taraftarlarının başını çektiği bir dizi muhalefet hareketi yaşandı. Bu siyasi kaos ortamında ana bünye içerisinde cemaate ve birliğe yönelik vurgular arttı. Mürcie bu bağlamın bir ürünü olarak ortaya çıktı. Onların Hz. Peygamber sonrası süreçte Müslümanların yaşadıkları olayları uzak bir geleceğe, yani Allah'ın takdirine havale eden söylemleri bu süreçte ana bünye tarafından da sahiplenildi. Bu kutuplaşmada birlikten yana olanlar "Ehlül-cemaat", ana bünyeden ayrılanlar ise "Ehlülfurkat" olarak isimlendirildi.

Siyasi ve sosyolojik nitelikteki bu ilk kutuplaşmanın teorik muhasebesi, hicri I. asrın sonlarında

"bidat-sünnet" şeklinde yeni bir kutuplaşmanın zeminini hazırladı. İslam toplumunda oluşan yeni fikirleri sorgulamaya ve geçmişte yaşanan olayları izah etmeye yönelik kimi söylemler, dinin çerçevesinin tespiti sorununu gündeme getirdi. Örneğin Emeviler'in kendi uygulamalarını Allah'ın iradesi ve takdiri ile izah eden girişimleri karşısında ortaya çıkan kader tartışması (Osman Aydın, İslam Düşüncesinin Aklileşme Süreci, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001, ss. 43-90.), yine Emeviler'in mevalinin Müslümanlığını sorgulama girişimleri karşısında Mürcie tarafından sahiplenilen iman tartışması (Sönmez Kutlu, Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri, Ankara: TDV Yayınları, 1998, s. 90.), Haricilerin kendileri dışındakileri din dışına iten tekfir söylemleri ve ehlibeyte mensup bazı kimseler etrafında oluşturulan aşırı fikirler, dinin problematik alanının genişlemesini ve daha farklı düzlemlerde tartışılmasını beraberinde getirdi. İslam toplumunun sınırlarının genişlemesi ve yeni din, kültür ve medeniyetlerle karşılaşılması neticesinde yaşanan etkileşimin hazım süreci, bu tartışmanın çerçevesini daha da genişletti. Dinin bunlar ekseninde tartışılmasına gösterilen tepki, Hz. Peygamber ve sahabiler özelindeki ilk tecrübenin sünnet adı altında idealizasyonuna yol açtı ve dinin sınırları bu ilk tecrübe üzerin-

den tespit edilmeye çalışıldı. Ehli-sünnetin ilk kulları, sünnet taraftarları anlamında böyle bir bağlamda karşılık buldu; kutuplaşmanın diğer tarafları ise ehlibidat olarak nitelendi. İlk kutuplaşmada siyasi referanslar belirgin iken, bu kutuplaşmada dinî referanslar, siyaset kadar, belki de daha fazla olaya rengini verdi.

Üçüncü kutuplaşma, II. asırda ilmekleri dokunan, ancak III. asrın başlarında özellikle de Mihne sürecinde iyice keskinleşen zihniyet odaklı "rey taraftarlığı-hadis taraftarlığı" kutuplaşmasıdır. I. asrın problemleri II. asrın gerçekleri hâline geldi ve dinin hukuki alanı sünnet-bidat ayrımı ile izah edilemeyecek yeni sorunlar ve gerçekler ortaya çıkardı. Bu sorunların tespiti ve çözümüne yönelik aklın veya naklin sınırlarına dair gelişmeler, üçüncü kutuplaşmanın temelini oluşturdu. Her ne kadar Mihne sürecinde yapay bir şekilde siyasallaştırılmak istense de bu kutuplaşmada siyasetin rolü oldukça sınırlıydı. Bu yüzden ki, başta ana zümre olmak üzere her kesim içerisinde karşılık bulabildi. Hanefilik ve Şafii-lik arasında yaşanan metodik farklılaşma, temelde buradan beslendi. İmamiyye içerisindeki usûlî-ahbârî ayrımı ve Malikiler içerisindeki rey ehli-hadis ehli ayrımı bu kutuplaşmanın tezahürleriydi. Şafii geleneğinde İbn Süreyc'in başını çektiği akılcı damar, Eşari kelamının en önemli varlık zeminini oluşturdu. Maveraünnehir Hanefi fakihleri arasında yaşanan Buhara ve Semerkant farklılaşması da bu kutuplaşmaya örnekler sundu. Bu ayrım en hadisçi kesim olan Hanbeliler arasında bile yaşandı: öyle ki beşinci asırda Ebu Ya'la el-Ferra, İbn Akil gibi bazı şahıslar tarafından Hanbeliliğe akılcılık temelinde yeni bir soluk getirilmek istendi. (İbrahim Aslan, "el-Usulu'l-Hamse'nin Hanbeli Yorumu: el-Kadı Ebu Ya'la el-Ferra Örneği", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (2012), 53: 1. ss. 55-83.)

Dördüncü ve son kutuplaşma ise siyasetin belirleyici olduğu ve "Fatimi-Abbasi" kutuplaşmasıdır. Bunun temelinde ise Fatimiler'in Mısır'da devletleşmeleri ve Abbasi Halifeliğinin bir ötekisi ve alternatif olarak kendilerini inşa etme girişimleri yatmaktadır. Büveyhiler'in Bağdat'ta gerçekleştirdikle-



ri Hanbelilik ve Abbasi karşıtı politika bu algıyı belirli ölçüde derinleştirse de, bu noktada başat rol Fatimiler'e aittir. Fatimiler'in sistematik davet yapılanması özünde siyasi bir projeydi ve Abbasi halifeliğini ortadan kaldırmayı hedefledi. (Farhad Daffary, Muhallif İslam'ın 1400 Yılı: İsmaililer, Tarih ve Kuram, çev. E. Özkaya, Ankara: Rastlantı Yayınları, 2001, s. 228.) Abbasi halifeliği siyasi açıdan silikleşmiş ve kendi otoritesini Horasan ve Maveraünnehir bölgesindeki yarı otonom devletlerle paylaşmak durumunda kalmış-

“ Haricilerin kendileri dışındakileri din dışına iten tekfir söylemleri ve ehlibeyte mensup bazı kimseler etrafında oluşturulan aşırı fikirler, dinin problematik alanının genişlemesini ve daha farklı düzlemlerde tartışılmasını beraberinde getirdi.”

tı. Fatimiler'in devletleşmeleri ve halifelik iddiasında bulunmaları Abbasi halifeliğine sembolik de olsa yeni bir fırsat sundu. Abbasi halifeliği bu süreçte Sünnilikle özdeşleşti. Öyle ki Abbasi halifeliğinin siyasi yetkilerini budamalarına karşın, onların Sünnilikle özdeşleşen sembolik misyonları Selçuklular ve Gazneliler gibi devletler için hep vazgeçilmez oldu. Aynı şekilde Fatimilerle siyasi mücadeleye giren Selçuklular, Zengiler ve Eyyübiler, Sünniliği merkeze aldılar ve bölgede Fatimiler'in üç asırlık izlerini silmeyi siyasetlerinin temeline yerleştirdiler. Bundan dolayı Mısır ve Şam bölgesinde mezhebî aidiyetler genellikle Sünnilik üzerinden propaganda edildi. (Mehmet Kalaycı, Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013, ss. 167-181.) Siyasallaştırılan Sünnilik algısı, Abbasi Halifesi Kadir billah tarafından Hanbeliler üzerinden, Selçuklular ve Eyyübiler tarafından ise Eşarilik üzerinden içeriklendirildi. Zengiler ve Memlükler Hanefi kimliklerine karşın, Hanefiliği merkeze almadılar; aksine mezhepler üstü bir siyaset arayışında Hanefileri bölgede güçlü bir taraftar kitlesine sahip olan Şafiilerle ortak bir zeminde buluşturmaya denerler. Memlüklere kadarki süreçte, Halife Nasır li-dinillah zamanındaki kısmi kıpırdanışı istisna tutacak olursak Abbasilerin sem-

bolik kimlikleri varlığını korudu. Moğol istilasının Abbasi halifeliğini ortadan kaldırması karşısında, Memlükler bu kimliğe mirasçı oldular. İlhanlıların Şiiliğe verdikleri destek karşısında da Sünniliğin yegâne siyasi hamisi hâline geldiler. Bu misyon daha sonra Osmanlılar tarafından devralındı. Sonraki dönemde aktörler değişmekle birlikte bu kutuplaşma "Sünnilik-Şiilik" kutuplaşması adı altında varlığını korudu ve günümüze kadar intikal etti.

Her kutuplaşmada aktörler yeniden şekillenebilmektedir. Örneğin birinci kutuplaşmada cemaat içerisinde yer alan Mürcie, ikinci kutuplaşmada bidatçilikle etiketlenmekte, üçüncü kutuplaşmada birbirlerine hasım olan Hanefiler ve Şafiiler veya Hanbeliler dördüncü kutuplaşma söz konusu olduğunda Sünnilik çatısı altında aynı safta birleşebilmektedirler. Bu kutuplaşmaları birbirinin alternatifini de düşünmemek gerekir. Kutuplaşmalar yerlerini diğerlerine bırakmış değillerdir; aksine her bir kutuplaşma bir önceki veya öncekilerle eklenilebilmekte, bu sayede meşruiyet zeminini sağlam bir şekilde inşa edebilmektedir. (Örneğin Abdülkâhir Bağdâdî, Ehl-i Sünnet & Ehl-i Bidat kutuplaşması Fatimi-Abbasi kutuplaşmasının meşruiyet zeminine yerleştirebilmektedir. Bkz. Abdülkâhir el-Bagdâdî, Mezhepler Arasındaki Farklar, çev. E. R. Fırlalı, Ankara: TDV Yayınları, 1991, s. 293.)

Bu dört kutuplaşmaya aslında İslam düşüncesinde yaşanan düşünsel yırtılmalar olarak bakmak da mümkündür. Bunlar, belirli bir anlam ifade etmekten çok yeni anlamlar üretmeye yarayan pasif birer çerçeve işlevi görmektedir, bu yüzden de daha sonraki dönemlerde, hatta günümüzde bile yeri geldiğinde bir meşruiyet veya gayrimeşruiyet aracı olarak kullanılabilir.





Doç. Dr. Muharrem Akoğlu  
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

# Irak'ta Şiilik

“Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında sadece Bağdat, Kûfe ve Necef gibi yerlerde belli sayıda Şii topluluklar vardı. Ancak Şah İsmail öncülüğünde İran'da başlayan Şiileştirme faaliyetleri bölge ülkelerine de sıçradı.”

Günümüzde sınır komşumuz olan Irak, Hz. Ömer döneminde İslam coğrafyasına dâhil edildi. Hz. Ali döneminde de Kûfe merkezli olarak yönetim üssüne dönüştürüldü. İslam'ın tarihsel serüvenini etkileyen çok sayıda bedbaht hadise de bu bölgede meydana geldi.

Hz. Peygamber'in amcaoğlu ve damadı halife Hz. Ali, bu coğrafyada şehit düştü. Oğlu Hz. Hüseyin de Kerbela'da karşılaştığı hunharca bir muameleyle yine bu bölgede şehadet şerbeti içti.

Müslüman toplumların iç dünyalarında kapanmaz yaralar açan bu tür hadiselerin yaşandığı Irak, siyasi ve fikrî pek çok kırılmaya ev sahipliği yaptı. Nitekim tarihsel süreçte bu coğrafyada yaşanan hadiseler Şia'nın gelişimine kaynaklık etti. Bu hâliyle de Irak, Şii düşüncenin anavatanı oldu.

Abbasi iktidarı döneminde yegâne siyasi merkez hâline getirilen Irak, halife Müstekfi döneminde Büveyhilerin egemenliği altına girdi. Halifeyi kontrolleri altına alan Büveyhiler, ehli-sünnet dünyası karşısında dayanabilecekleri toplumsal taban arayışı içerisinde Şii topluluklara yakın olmayı tercih etti. Bu bağlamda Şii düşünceye mensup kitlelerin

Bağdat'a yerleşmelerine zemin hazırlandı. Hatta tarihte ilk defa Kerbela Matemi, Gadir-i Hum Bayramı ve Şii ezanın okunması gibi uygulamalara resmîyet kazandırılarak devlet politikası hâline getirildi. Bu durum Büveyhilerin ilk dönemlerinde Şii düşünceye önemli bir alan açtığı anlamına geldi. Ancak Sultan Adududdevle döneminde değişen konjonktüre bağlı olarak Şii politikardan uzaklaşıldı. Bütün mezhebî yapıları eşit mesafeyi esas alan mezhepler üstü uygulamalar tercih edildi. Bu bağlamda oluşturulan ilim meclisleriyle bütün mezhep müntesipleri kendi fikirlerini rahatça tartışmaya, ilmî faaliyetlerde bulunmaya ve talebeler yetiştirmeye başladı. Bu fikrî ortamda Şii düşünce de kendi teolojisini oluşturmanın gayretleri içerisinde oldu. Büveyhi iktidarının son dönemlerinde Bağdat'ta baş gösteren siyasi çalkantılardan uzak durmayı yeğleyen Şii âlimler, medrese ve ilim meclislerini Necef'e taşımaya başladı. Bu da Kûfe'yi hinterlandına alan Necef'in süreç içerisinde Şii düşünce açısından önemli bir ilim merkezi hâline gelmesine zemin hazırladı.

447/1055 yılında Tuğrul Bey öncülüğündeki Selçuklu akınlarıyla Bağdat'ta Büveyhi yönetimine

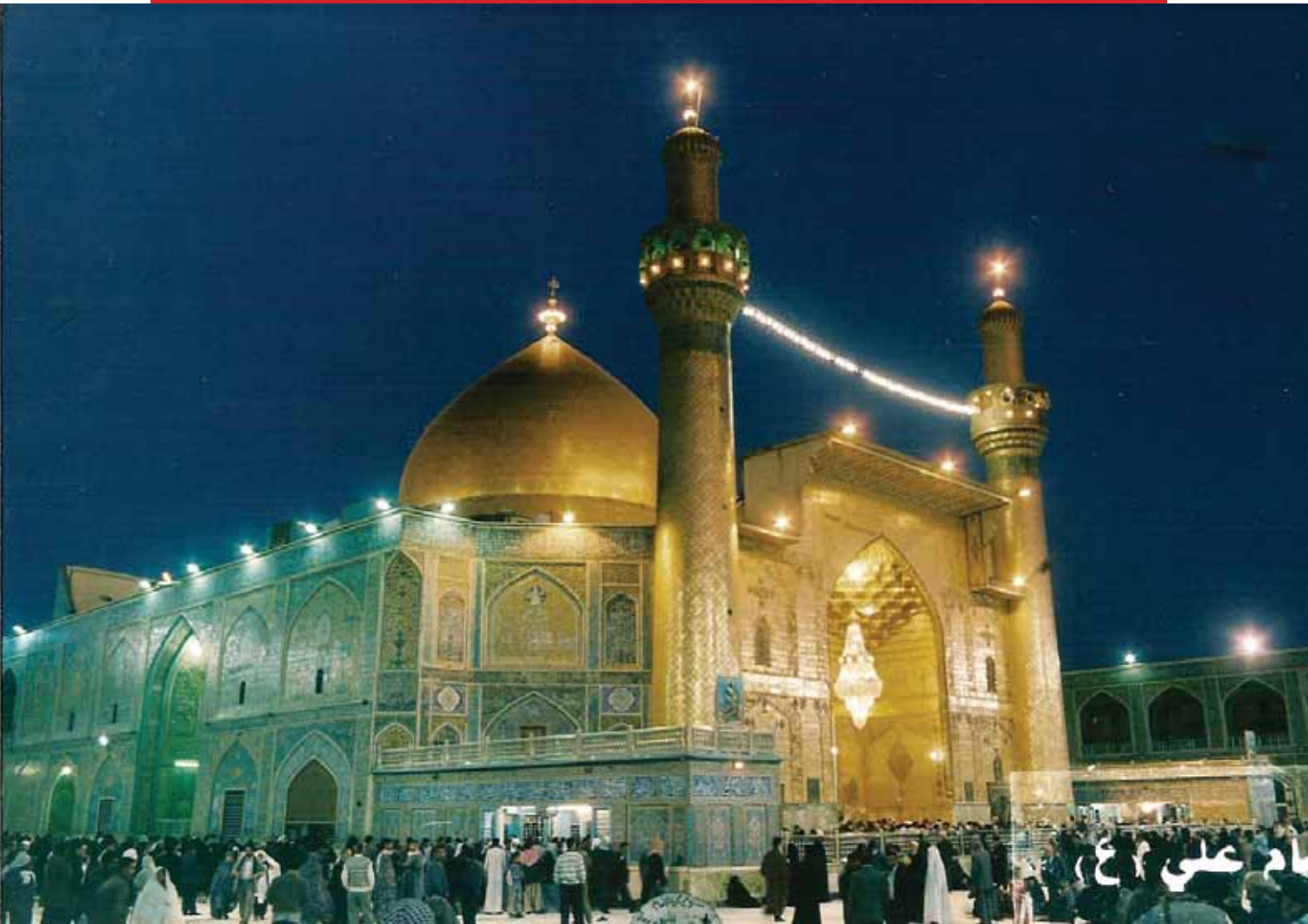
son verildi. Bölge, 656/1258 yılında Moğolların şiddetli saldırılarına (656/1258) maruz kaldı. Süreç içerisinde Celayirliler'in (740/1340), Karakoyunlu (1410-1467) ve Akkoyunluların (871/1467) yönetimlerine muhatap oldu. 914/1508 yılında Safevi kontrolüne geçti. Nihayet 1534'te de Kanuni Sultan Süleyman öncülüğünde Osmanlıya bağlandı.

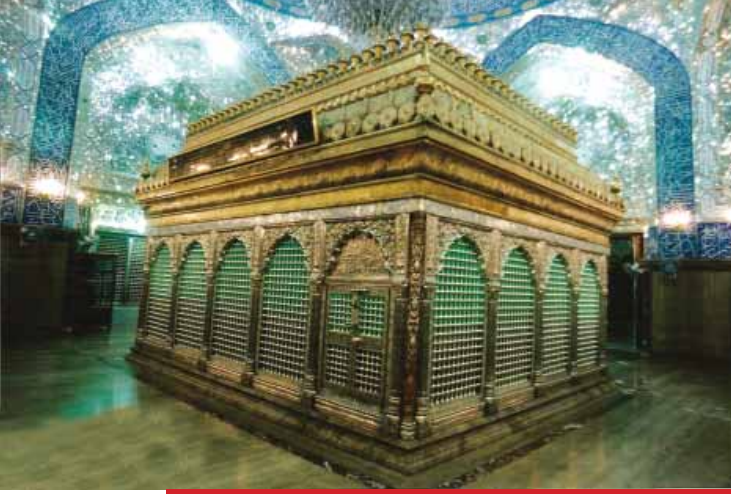
Osmanlı, İslam kültür tarihinin en canlı örneklerinin yaşandığı Irak'ta ehlibeyt başta olmak üzere İslam büyüklerinin metfun bulunduğu mekânlara özel bir itina ve özen gösterdi. Bu özeni bölge halkından da esirgemedi. Hatta bölge halkının zorunlu askerlikten muaf tutulmasını sağladı.

Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında sadece Bağdat, Kûfe ve Nefes gibi yerlerde belli sayıda Şii topluluklar vardı. Ancak Şah İsmail öncülüğünde İran'da başlayan Şiileştirme faaliyetleri bölge ülkelerine de sıçradı. Nitekim Şiilik, İran açısından yıllar önce kaybettiği bölgesel yayılcılığa daya-

lı etki gücünü tekrar sağlayabileceği bir ideolojiye dönüştürüldü. Bu çerçevede Safeviler, komşu ülkelere ideoloji ihracına başladı. Irak coğrafyası da onların Şiileştirme hedefinde bulunan önemli bölgelerden biriydi. Çünkü Şii düşüncenin önemli isimlerine ait türbeler, bu coğrafyada bulunmaktaydı. (Yitzhak Nakash, Pandora'nın Kutusu Şiiler, çev. Metin Saltoğlu, Ankara 2005, 4-6, 15-16, 28; Faleh A. Cabbar, Irak'ta Şii Hareketi ve Direniş, çev. Hikmet Halis, İstanbul 2004, 203.)

Irak'ın Şiileşmesi sürecinde pek çok gerekçe dikkat çekmektedir. Bunlar arasında İran'dan Irak'a gerçekleşen göçler, on dokuzuncu asrın başlarında (1801) Kerbela'ya yönelik Vehhabi akınlarına duyulan tepkiler, 1859 yılında Bağdat civarındaki Şii toplumun yargılanma süreçlerinin mahkemelerden alınmak suretiyle Şii bilginlere verilmesi ve toplumsal arenada Şii önderlerin etkinliklerini artırmaları gibi gerekçeler sayılmaktadır. Nitekim başlangıçta Irak'ta Şiilik küçük topluluklar hâlinde var-





lık gösterirken 1930'lu yıllara gelindiğinde nüfusunun yaklaşık %55'ini kapsar oldu. Günümüzde ise bu oranın %60-65'lere ulaştığı iddia edilmektedir. Bu durum artık Şiiğin, anavatanı Irak'ta demografik yapı içerisinde hatırı sayılır bir etki gücüne ulaştığı anlamına gelmektedir. (Gökhan Çetinsaya "XIX. Yüzyılda Irak'ta Osmanlı İdaresi", Milletlararası Ortadoğu: Kaos mu, Düzen mi? Konferansı 9-10 Ocak 2004 Bildiriler. (Yayına Haz. Ali Ahmetbeyoğlu, Recep Ahıskalı, Hasan Demiroğlu, Yahya Başkan, İstanbul 2004), 152-153; Joyce N. Wiley, Irak Şiiileri, çev. Metin Mutanoğlu, Osman Baş, İstanbul 2004, 19-20.)

1918 yılında Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı bölgeden çekildi. Onun yerine dönemin egemen gücü İngiltere etkin olmaya başladı. Şii toplum, meydana gelen gelişmeler karşısındaki rahatsızlığını gizlemedi. Hatta Sadr, el-Hakim, Şirazi, el-Ulum, el-Halisi ve el-Hui gibi Şii kimlikli aileler, ülkenin geleceği adına duydukları kaygıyla mevcut gelişmelere muhalif bir duruş sergiledi. Ancak bu durum, 1920'de San Remo konferansı bağlamında ülkenin İngiltere mandasına girmesine engel olamadı. Hatta ortaya koyduğu muhalefetin bedeli olarak Şii toplum, yeni dönem siyasi yapılanmasının dışına itildi.

Osmanlı sonrası Irak'ta Şiiiler, iki farklı muhalif yapı ortaya koydu. Bunlardan biri 1930'da Şii nüfusun yoğun olduğu Nasıriyye kentinde faaliyete geçen Komünist Partisi, diğeri de büyük oranda buna muhalefet zemininde ortaya çıkan ve İslami hareketleri merkeze alan yapılarıdır. Nitekim komünist

öğretinin gençler arasında yayılması, dinî değerlerin hafife alınarak erozyona uğratılması sonucunu doğurmaktaydı. Bundan kaygı duyan Şii ulema, siyasi zeminde muhalefet boşluğunu doldurabilmek gayesiyle 1957 yılında Nefes merkezli İslami Da'va Partisi'ne, 1961 yılında da Kербela merkezli İslami Çalışma Teşkilatı'na öncülük etti. (William R. Polk, Irak'ı Anlamak, çev. Nurettin elHüseyni, İstanbul 2007, 135.)

Irak siyasi yapılanmasında darbelerin baş gösterdiği bu süreçte bir başka siyasi oluşum dikkat çekti. Bu da Arap milliyetçileri, Şii ulema ve sünni toplumun bir kısmını kuşatma idealiyle ortaya çıkan ve Şiiiler açısından kutsal kent Kербela'da Şii kimlikli Sadun el-Hammadi tarafından kurulan Baas Partisi idi. Bu partiye mensup subaylar arasındaki ihtilaf- lar nedeniyle 1963 yılında art arda iki darbe gerçekleşti. 1968 yılında Sosyalist Arap Baas Partisi General Ahmet Hasan el-Bekir öncülüğünde iktidarı tamamen kontrolü altına aldı. Saddam Hüseyin de onun yardımcısı oldu. Bu dönemde Irak Şii toplumu, yönetim tarafından tamamen dışlandı.

1979 yılında Humeyni liderliğinde meydana gelen İran İslam Devrimi, Irak yönetimi ile Şii toplum arasındaki ilişkileri âdeta paranoyaya dönüştürdü. Şüphesiz bunda Humeyni liderliğindeki İran'ın, Iraklı Şiiileri mevcut yönetime karşı ayak-





“ Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarında sadece Bağdat, Kûfe ve Necef gibi yerlerde belli sayıda Şii topluluklar vardı. Ancak Şah İsmail öncülüğünde İran’da başlayan Şiileştirme faaliyetleri bölge ülkelerine de sıçradı. ”

lanmaya davet etmesinin rolü büyüktü. Bu süreçte Baas yönetiminden uzaklaştırılan General Hasan el-Bekir’in yerine yardımcısı Saddam Hüseyin geçti. O, Şiilere karşı oldukça sert politikaların mimarı oldu. Nitekim onun döneminde Şii düşünce mensuplarının bir kısmı tutuklandı, işkence gördü, hatta idam edildi veya öldürüldü. Ayrıca Irak tarihinde daha önceden görülmeyen bir sürgün hareketi de başlatıldı. (Sait Yılmaz, Irak Dosyası, İstanbul 2011, 35.)

22 Eylül 1980 tarihinde sekiz yıl sürecek İran-İrak savaşı başladı. Irak’ta etkin Şii muhalefet örgütlerinin önemli bir kısmı ülkeyi terk etmek durumunda kaldı. Bu örgüt mensupları, 1982 yılında Tahran’da toplanarak Irak İslam İnkılabı Yüksek Meclisi adıyla bir araya geldi. Bu durum Irak Şiilerinin, fikrî ve siyasi açıdan İran’ın etkisi altına girmeye başladığı şeklinde yorumlandı. Nitekim Iraklı Şiiler, faaliyetlerini İran’dan yürüterek bu ülkenin mutlak başarısına odaklandı. Ancak savaşın galibi

olmadı. Her iki taraf da önemli kayıplar verdi. Bu süreçte İran, ulusal birliğinin tehdit altında olduğunu görerek yayılmacı politikalarını askıya alırken, Irak içine girdiği borç batağı karşısında ciddi bir ekonomik sıkıntıya düştü. Saddam Hüseyin liderliğinde Kuveyt ve Suudi Arabistan’dan borçlarının silinmesini istedi. Ancak talepleri karşılık bulmayınca, 2 Ağustos 1990’da Kuveyt’i işgal etti. Bunun üzerine 17 Ocak 1991’de ABD öncülüğündeki çok uluslu güç olaya müdahil oldu. Bu güç karşısında direnemeyen Saddam Hüseyin, önemli bir mağlubiyet yaşadı. Şii toplum da içerde ve dışarıda merkezi yönetime karşı muhalefetin şiddetini arttırdı. Buna karşılık Saddam liderliğindeki merkezi yönetim, dinî sembollere vurgu yapılması, dinî hayatın özendirilmesi ve Arap milliyetçiliği zemininde bulunan Şiilere yönetimde görevler verilmesi gibi, Şii toplumun gönlünü alıcı politikalar geliştirdi. Hatta bu çerçevede Hz. Ali’nin doğum gününün Irak Ulusal Bayramı ilan edilmesi ve Saddam Hüseyin’in Hz. Ali soyundan geldiğinin ileri sürülmesi dikkat çekicidir. Şüphesiz bu süreçte yönetim, gelişen muhalefetin önüne geçebilmek adına toplumda ön plana çıkan Şii kimlikli insanlar üzerinden baskı politikaları uygulamaktan da geri durmadı.

İrak’ta Şiiler, Saddam yönetimindeki merkezî otoriteye karşı 2003 yılında gerçekleşen ABD işgaline kadar muhalefete devam etti. Bu işgal, özellikle Şii toplumun siyasal serüveni açısından bir dönüm noktası oldu. Aslında ABD, Irak’ta oluşturmayı düşündüğü geçici yönetimde bütün fikirlerin temsilini arzu etmesine rağmen Sünni kesimin ABD boyunduruğuna muhalefeti, Şii toplumun önünü açtı. Sünnilerin dışlandığı bu yeni süreçte Şii toplum, işgal güçlerinin desteğiyle siyasal ve kültürel yapıda etkinliğini artırdı. Siyasal ve kültürel alanda Irak’ın yeniden imarında oldukça etkin bir konuma geldi. Bugün de bu konumunu sürdürmektedir.





Prof. Dr. İlyas Üzüm  
Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

# Din-Mezhep İlişkisi

## Mezhepler Dinin Yorumlarıdır; Dinle Özdeşleştirilemez!



“İtikadi, fıkhi, siyasi mezheplerin tamamı tarihseldir. Mezheplerin oluşum süreçlerini tamamlayıp tarihteki yerlerini almaları sonraki dönemlerde söz konusu olmuştur. Daha vurgulu söylemek gerekirse Rasulüallah’ın mezhebi yoktu, sahabenin mezhebi yoktu; Hz. Ebu Bekir’in, Hz. Ali’nin mezhebi yoktu. Onlar sadece Müslüman idiler.”

**D**inin temeli vahye dayanır. Evreni eşsiz bir düzen ve güzellik içinde yaratan Yüce Allah, özel donanım vererek sorumluluk yüklediği insana, onlar arasından seçtiği bir elçi vasıtasıyla mesajlarını bildirmiş, insanların bu mesajlar çerçevesinde inanıp yaşamasını istemiştir. Son vahiy İslam, son peygamber de

Hz. Muhammed (s.a.s.)’dir. Ancak diğer dinlerde olduğu gibi İslam’da da vahiy metninin yoruma açık boyutlar taşıması, insanların değişik eğilim ve tabiatlara sahip olması, İslam’ı benimseyen toplulukların farklı karakterleri, yaşanan muhtelif siyasi ve sosyal olaylar vb. sebeplere bağlı olarak çeşitli ayrılıklar ortaya çıkmıştır.

Başlangıçta düşünce aynılığına dayalı bu farklılıklar, giderek belli yöntemlerle sistematik bir niteliğe bürünüp gruplaşmış ve “mezhep” adı verilen sosyal yapılar ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi vahyin temel alanları, başka bir ifadeyle İslami hükümler üç kategoriden oluşur: İnanç, ibadet ve ahlak. Dini anlama ve yorumlamada ortaya çıkan gruplaşmalardan inanç konularıyla ilgili olanlar itikadi mezhepleri meydana getirmiştir. Söz gelimi, müteşabih ayetleri anlamada vahyin lafzına bağlı kalmayı esas alıp bunları yorumlamaktan kaçınanlar Selefiliği, akli merkeze alıp yorumlayanlar Mutezileyi, vahyi esas almakla birlikte akli ilkeleri de dikkate alarak yorumlayanlar ise Matüridilik ve Eş’arilik’ten oluşan Halefiligi teşkil etmiştir.

Dinin ibadet boyutu diğer bir ifadeyle ameli alanıyla ilgili gruplaşmalar ise fıkhi mezhepleri meydana getirmiştir. İbadetlerle ilgili olarak ayet ve hadislerde ayrıntıları bulunmayan hususlarda yahut yeni ortaya çıkan hukuki problemleri çözmede

âlimler içtihat yöntemleri geliştirmiş, süreç içinde bu yöntemler kurumsallaşarak fıkhi ekolleri oluşturmuştur. Bunların bir kısmı tarihe karışırken bir kısmı güçlenip yayılarak günümüze kadar gelmiştir. Hanefilik, Şafilik gibi.

Öte yandan fetihlerle birlikte İslam, değişik coğrafyalara ulaştığında buralarda İslam’ı eski inanç ve kültürleriyle, bir biçimde harmanlayarak kabul eden “senkretik/bağdaştırmacı ve ezoterik/batını yapılar teşekkül etmiştir. Söz gelimi, İslam’ı bölgedeki kadim inançlar ve bazı felsefi nazariyelerle yorumlayan İsmaililik ve Dürzilik bunlardandır.

Mezhepler tarihi araştırmacılarına göre günümüz İslam dünyasında demografik bakımdan ağırlıklı yapıyı ehli-sünnet teşkil etmektedir. Bünyesinde Selefilik’ten başka Matüridilik ve Eş’arilik gibi iki kelami ekol ile yaşayanları bakımından dört fıkhi mezhebi ve çok sayıda sufi yapıyı barındıran ehli-sünnet bir mezhep olmaktan çok “ana gövde” olarak açıklanmıştır. Kendine has itikadi ve fıkhi görüşleri bulunan İsnâaşeriyye (kelamda İmamiyye, fıkhıta Caferiyye) ise Şiiliğin ana bünyesini temsil etmektedir. Daha sonra itikatta Mutezile’ye yakın görüşleriyle bilinen, fıkhıta ise özel ekolü bulunan Zeydilik bulunmaktadır. Yaşayan tek Harici fırka, yaygın İslami anlayışa oldukça yakın çizgiye gelmiş olan İbadilik’tir. Batni fırkaların başında ise Nizari İsmaililik, Dürzilik ve Nusayrilik gibi yapılar yer almaktadır.

Doğal olarak her mezhep kendisini “hak” görmektedir. Bazen bu anlayış “diğer mezhepler de hak olabilir” hükmüne açık iken bazen tekelci bir anlayışa yönelip “hak”kı sadece kendisi ile sınırlandırmaktadır. Oysa “hak” olan vahiydir, dinin kendisidir. Dinin yorum ve anlaşılma biçiminin kurumsal-

laşmış hâli olan mezhep dinle asla özdeşleştirilemez, aynileştirilemez. Genel anlamda “hak”kın ölçüsü vahiy ve onun Hz. Peygamber tarafından hayata aktarılmış boyutu demek olan sünnettir. Batıni fırkaların esnek tutumu hariç bütün mezhepler Kur’an’a ve sünnete dayandığını ifade etmektedir. Bu dayanmanın ne kadar sağlıklı ve tutarlı olduğunu sorgulamak ise bireylere düşmektedir.

Geçmişte mezheplerin birbirlerini yargulamaları tarihsel şartlar içinde düşünülmelidir. Bugün hiçbir

mezhep diğeri hakkında hüküm vermemeli; daha sağlıklı ifadeyle mezhep mensupları birbirlerini tekfir etmemeli, dalalet içinde görmemeli, şirke nispette bulunmamalıdır. Zira Kur’an-ı Kerim çok açık olarak hidayeti, vasıflar bazında tanımlamıştır. Bunlar; gayba iman etmek, namazı ikame etmek, Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiklerinden infakta bulunmak, Hz. Peygamber’e ve önceki peygamberlere indirilenlere inanmak, ahirete kesin şekilde iman etmektir. (Bakara, 2/2-5.) Bu özellikler çerçevesinde Sünni, Zeydi, İsnâaşeri, İbadi, Ale-



“Mezhepler tarihi araştırmacılarına göre günümüz İslam dünyasında demografik bakımdan ağırlıklı yapıyı ehli-sünnet teşkil etmektedir. Bünyesinde Selefilik’ten başka Matüridilik ve Eş’arilik gibi iki kelami ekol ile yaşayanları bakımından dört fıkıh mezhebi ve çok sayıda sufi yapıyı barındıran ehli-sünnet bir mezhep olmaktan çok “ana gövde” olarak açıklanmıştır.”



vi kısacası kendisini İslam dairesi içinde gören bütün yorum çevreleri birbirlerini “iman ve İslam kardeşi” olarak görmeli, samimiyet içinde birbirine dua etmeli, muhabbet beslemelidir.

Din ile mezhep arasındaki ilişki çok sağlıklı değerlendirilmelidir. Her şeyden evvel din st kimlik, bunun anlaşılma biçimleri olan mezhepler ise alt kimliktir. Öte yandan din evrensel yani zaman ve coğrafya üstü, mezhep ise tarihseldir. Aynı şekilde din tek, mezhep ise birden çoktur. Din değişmez, mezhebi yorumlar değişebilir niteliktedir. Öyle ki bazen bir mezhebin bir konuyla ilgili görüşü hakkında aynı mezhebe mensup başka âlimler farklı görüşler ileri sürebilmektedir.

Öte taraftan şuna da işaret edilmelidir: Dinin inanç ve ibadetler konusunda yorumlar üstü genel ilkeleri bellidir. Bunlar z itibarıyla, itikatta Allah’ın varlığına-birliğine, Hz. Muhammed’in O’nun peygamberi olduğuna ve ahiretin gerçekliğine inanmaktır. İbadetler ise yine Kur’an-ı Kerim’de genel çerçevesiyle açıklanmıştır. Bunların uygulama ve ayrıntılarıyla ilgili farklılıklar ise son derece normaldir. İslam tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkan gelişmelere gelince, bunlar tarihte kalmış olup bugüne taşınmasının ve ihtilaflar üretilmesinin anlamı yoktur. Bağdaştırmacı ve batıni mezhepleri de, İslam toplumunun dnnn ve bugününün gerçekliği olarak ele almak gerekir.

Mezhep olgusu ile ilgili olarak şu can alıcı hususun altı kalın çizgilerle çizilmelidir: İti-

kadi, fıkhi, siyasi mezheplerin tamamı tarihseldir. Mezheplerin oluşum süreçlerini tamamlayıp tarihteki yerlerini almaları sonraki dönemlerde söz konusu olmuştur. Daha vurgulu söylemek gerekirse Rasulllah’ın mezhebi yoktu, sahabenin mezhebi yoktu; Hz. Ebu Bekir’in, Hz. Ali’nin mezhebi yoktu. Onlar sadece Müslüman idiler.

Bugünün dünyasında mezhepleri yok saymak mümkün değildir; ancak mezhepçilik yapmak ya da mezhep farklılıkları üzerinden ayrılıkçı tutumlar geliştirmek hiçbir şekilde doğru değerdir.

Bu konuda, başka birçok ayetin yanında şu ayet-i kerimenin mesajına kulak verilmelidir: “Allah’a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O’na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden; dinlerini darmadağınık edip grup grup olan kimselerden olmayın (ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip bbrlenmektedir. (Rum, 30/31-32.)

Sonuç olarak günümüz insanına düşen, mezhepleri tarihsel gerçeklik olarak kabul etmek, eğer imkânları elverişli ise Kur’an ve sünnetin ölçüleri dâhilinde kendi mezheplerinin olduğu kadar diğer mezheplerin de delillerini öğrenmek-sorgulamak, önemli olanın mezhep değer st kimliği teşkil eden İslam olduğunu hatırdı tutmak, nihayet ne pahasına olursa olsun Müslümanlar arasındaki sosyal bütünleşmeyi korumaya çalışmaktır.



Gündem

Hazırlayan: Dr. Lamia Levent  
Diyanet İşleri Uzmanı

# 2013'te İslam ve Müslümanlar

“Müslümanların çatışmalar ve ayrılıkları derinleştirmekten kaçınmaları, farklı kültür ve ülkelerde yaşayan Müslümanların hak ve özgürlükleri konusunda bir araya gelmeleri ile seslerini duyurabildikleri gerçeğini, ortaya çıkan olumlu gelişmelerle 2013'te bir kez daha görmüş olduk.”

2013'ü geride bırakıp yeni bir yıla girdiğimiz bu günler, geçmiş yılın muhasebesini yapmamız gereken zamanlardır. Geçmişin muhasebesini yapmak, olaylara daha geriden ve soğukkanlılıkla bakmak ve sağlıklı değerlendirmeler yapmak açısından önemlidir. Sağlıklı ve serinkanlı bir muhasebe yanlışlardan ders çıkarıp, doğru kararlar vermemizi sağlar. 2013'e baktığımız zaman İslam ve Müslümanlar açısından sıkıntılı ve zor bir yıl olduğunu söyleyebiliriz. İslam coğrafyasının pek çok yerinde devam eden çatışmalar ve ihtilaflar 2014 yılında da süreceğe benziyor.

2011 yılı başlarında Tunus'ta başlayan Arap Devrimleri süreci ile birlikte Arap ülkelerindeki baskıcı yönetimlere karşı değişim talep eden toplumsal hareketler ortaya çıktı; bazı ülkelerde yönetimler düşerken, bazılarında protesto ve gösteriler çok uzun süre devam etti. Libya'da şiddetli iç çatışmaya NATO müdahale etti, fakat ülke siyasi anlamda halen yatışmış değil. Yemen ve Bahreyn'de şid-

det olaylarında çok sayıda kişi öldü. Her iki ülkede de olayların yoğunluğu bugünlerde azalmış görünmektedir. Suriye'de 2011 yılının Mart ayında başlayan iç çatışmalar hâlâ devam ediyor. Suriye İnsan Hakları Örgütü'nün yayımladığı rapora göre çatışmaların başladığı günden bugüne yüz binden fazla



“İslam ve Müslümanlar açısından 2013 yılı sıkıntılar ve zorluklarla mücadele ile geçti. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen İslam'a duyulan ilginin arttığına şahit oluyoruz.”

kişi hayatını kaybetti, iki yüz bin kişi de tutuklandı. Hayatını kaybedenlerin yüzde seksen sekizini sivil-ler oluşturuyor.

Arap Baharı'ndan etkilenen diğer bir ülke ise Mısır'dır. Mısır'da Genelkurmay Başkanı ve Savunma Bakanı Abdulfettah El Sisi'nin ordunun yönetime el koyduğunu açıklaması ile beraber ülkede büyük protesto gösterileri başladı. Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi görevinden alındı. Mısır'ın demokratik yollarla seçilmiş ilk cumhurbaşkanının görevden alınması ile Mısır'da binlerce kişi Rabia-tül Adeviyye Meydanı'nda toplandı. Ordu güçleri günlerce süren protestoları sonlandırmak için halkın üzerine ateş açtı ve bunun sonucunda yüzlerce sivil hayatını kaybetti.

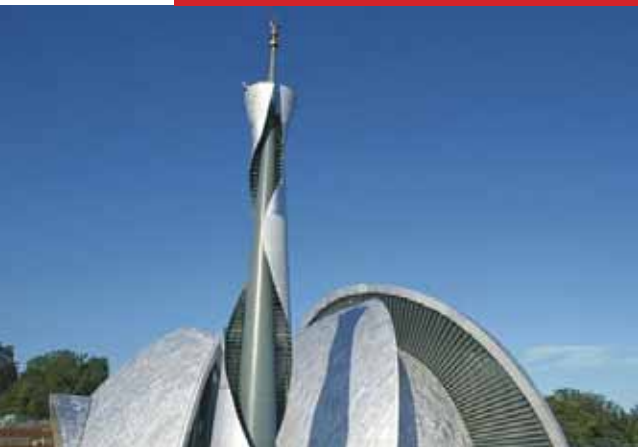
2013 yılında gündeme gelen üzücü olaylardan bir diğerini de Myanmar'da Budistlerin azınlıktaki Müslümanlara karşı başlattığı şiddet olayları oluşturuyor. Müslümanlara ait ev, iş yeri ve camilerin saldırıya uğraması, köylerin ateşe verilerek insanlarla birlikte yakılması insanlık adına utanç verici manzaralar olarak zihinlere kazandı.

Müslümanlar açısından bu olumsuzlukların yanı sıra 2013 yılında pek çok olumlu gelişme de mey-

dana geldi. İsveç'in başkenti Stockholm'deki Fittja Ulu Cami minarelerinden cuma günleri açıktan ezan okunması için yapılan başvuruya Botkyrka Belediye Meclisi'nden olumlu karar çıktı. Bu kararlar birlikte Avrupa'da bir ilk yaşandı. İsveç'in başkenti Stockholm'de minarenden yükselen 'Allahü Ekber' sesleri, yıllardır ezana hasret kalan gurbetçilere duygulu anlar yaşattı.

İslam, Batı'da tüm olumsuz propagandalara rağmen hızla büyüyen dinlerin başında geliyor. Wales Trinity Saint David Üniversitesi'nde görevli araştırmacı Kevin Brice tarafından yapılan bir araştırma neticesinde İngiltere'de her yıl yaklaşık 5200 kişinin İslam dinine girdiği ve mevcut İngiliz mühtedilerin sayısının yaklaşık 100.000 olduğunun açıklamasını diğer bir olumlu gelişme olarak not etmek gerekiyor. Diğer taraftan Kanada'da yapılan Ulusal Yerleşim Anketi sonuçlarına göre ülkede en hızlı büyüyen dinin İslam olduğu açıklandı. Anketin ortaya koyduğu verilere göre Müslüman nüfus, geçen otuz yılda ikiye katlanmış durumda.

11 Eylül olaylarından sonra körüklenmeye çalışılan İslamofobiye rağmen dünyada İslam'a olan ilgi giderek artıyor. Bunun tabii bir neticesi olarak Müs-



Hırvatistan'ın Riyeka kentinde Avrupa'nın en büyük camisi



Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) tarafından Mannheim şehrinde Lalezar Anaokulu,

lumanlar daha büyük ibadet mekânlarına ihtiyaç duyuyorlar. Geçtiğimiz yılda Hırvatistan'ın Adriyatik sahilindeki Riyeka kentinde Avrupa'nın en büyük camisi ve İslam Merkezi'nin törenle hizmete açılması bu ihtiyacın arttığının göstergelerinden. Bir başka büyük cami haberi ise Rusya'dan geldi. Rusya'nın başkenti Moskova'da 2 milyon

rın dinî bayramlarda tatil yapabilecek olmaları. Bremen Eyalet Hükümetinin değişiklik yapma kararı aldığı "Pazar ve Bayram Günleri Yasası"ndaki değişikliğe göre, Kurban Bayramı, Ramazan Bayramı ve Aşure Günü, Hristiyan ve Yahudilerin dinî bayramlarıyla eşit görülecek, işçi ve öğrencilere bugünlerde törenlere katılma hürriyeti tanınacak.



Müslümanın ihtiyacını karşılamak üzere 60 bin kişinin namaz kılabileceği Rusya Federasyonu'nun en büyük camisi inşa edilecek. Rusya'nın yanı sıra Atina'da yaşayan Müslümanların yıllarca dile getirdiği ve uluslararası insan hakları örgütlerinin raporuna da konu olan cami talebi, sonunda Yunan makamlarınca dikkate alındı. Atina'nın ilk camisi olması açısından oldukça anlamlı olan cami inşaatı nihayet başlatılıyor.

Yunanistan'da Müslümanlar açısından sevindirici bir diğer gelişme ise, ilk defa Batı Trakya'daki Yunan devlet okullarında eğitim gören Müslüman azınlık öğrencilerine isteğe bağlı olarak Kur'an dersi verilebilmesi oldu. Yeni yasal düzenleme, azınlık öğrencilerinin bulunduğu ve Yunanca eğitim veren devlet okullarında isteğe bağlı olarak Kur'an ve din dersi verilebilmesine olanak veriyor.

1950'li yıllardan bu yana Almanya'da bulunan Müslüman Türk toplumu birtakım haklarına yeni yeni kavuşuyor. Henüz elde edilen bu haklardan biri Almanya'nın Bremen eyaletinde Müslümanla-

Almanya'daki Türklerin 2013 yılı içindeki diğer bir kazanımı ise Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (Dİ-TİB) tarafından Mannheim şehrinde açılan anaokulu oldu. 3-6 yaş grubu çocuklara eğitim verilecek olan Lalezar Anaokulu, 13 Ocak'ta eğitime başlayacak. Aileler, Mannheim Belediyesinin anaokulu kayıt sistemi üzerinden 3-6 yaş arasındaki çocuklarını buraya kaydettirebilecekler. Anaokulu, tam gün esasına dayalı olarak 40 çocuğa eğitim verecek.

İslam ve Müslümanlar açısından 2013 yılı sıkıntılar ve zorluklarla mücadele ile geçti. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen İslam'a duyulan ilginin arttığına şahit oluyoruz. Müslümanların çatışmalar ve ayrılıkları derinleştirmekten kaçınmaları, farklı kültür ve ülkelerde yaşayan Müslümanların hak ve özgürlükleri konusunda bir araya gelmeleri ile seslerini duyurabildikleri gerçeğini, ortaya çıkan olumlu gelişmelerle 2013'te bir kez daha görmüş olduk. 2014 yılının tüm İslam alemi için sulh ve huzurun hakim olduğu ve tüm inançların özgürce yaşandığı bir yıl olması temennisiyle...



# BİR KURTARICI MODELİ OLARAK MEHDİ VE MEHDİLİK

İnsanoğlu, uzun tarihi boyunca birçok defa büyük kitlesel kargaşa ve bunalımlarla karşı karşıya kalmış, bu dönemlerde kendilerine hem dinî alanlarda hem de dünyevi iktidar alanlarında rehberlik edecek birilerini bulma arayışına girmiştir. Bu arayış, başta kutsal metinler olmak üzere zaman zaman inanç, düşünce ve kültürel kaynaklar tarafından da beslenmiştir. Tevrat ve İncil’de zikredilen ve bir gün vazifesini tamamlamak üzere ortaya çıkması beklenen kurtarıcı “Mesih” etrafında beslenen beklentiler; Azteklerde “Quatzalcoatl”, Eski Mısır’da “Ameni”, Hinduizm’de “Kalki”, Budizm’de “Maytreya”, Mecusilikte “Saoşyant” şeklinde isimlendirilmiştir. (Geniş bilgi için bk. Mahmut Çınar, Tarihte ve Günümüzde Mehdilik, İstanbul 2013, s. 39.)

Müslümanlar arasında da Hz. Peygamber’in vefatından kısa bir süre sonra henüz Sahabeden bazılarının hayatta olduğu dönemlerden itibaren meydana gelen bunalımlardan sonra “Mehdi” ve “Mesih” inancı, en azından belirli bir kesim için kurtuluş çaresi olarak benimsenmiştir. Ancak diğer dinlerde kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkarak, zulüm ve haksızlıkla dolan yeryüzüne adalet ve hakkaniyeti doldurması beklenen kurtarıcı, bir tek şahsiyet olarak tasavvur edildiği hâlde, Müslümanlar arasında biri Hz. İsa diğeri Mehdi olmak üzere, iki şahsiyet şeklinde tasavvur edilmiştir. Şu var ki her ne kadar iki şahsiyet şeklinde tasavvur edilmiş ise de her ikisi birbirine destek olacak şekilde düşünülmüş, Şia’ya göre Hz. İsa, Mehdi’nin yardımcısı; ehlisünnet tasavvuf çevrelerine göre ise Mehdi, Hz. İsa’nın yardımcısı olarak belirlenmiştir. Hz. İsa, Hristiyanlar tarafından da beklendiği için Müs-

Mehdilik için Kur’an’da hiçbir delil olmadığı gibi, Buhari, Müslim ve İmam Malik gibi büyük hadis müelliflerinin eserlerinde de herhangi bir rivayet bulunmamaktadır.

lümanlara özel olan kurtarıcı Mehdi’dir. Bu nedenle bu yazımızda daha çok Mehdi üzerinde durulacak, Hz. İsa başka bir çalışmanın konusu olarak bırakılacaktır.

Kuşkusuz Hz. Peygamber’in vefatından sonra Müslümanların fethettikleri coğrafyalarda, karşılaştıkları kültür ve inanç toplulukları arasında “Vadedilen kurtarıcı” (münci-i mevud) beklentisi, oldukça canlı bir şekilde varlığını sürdürmekteydi. Özellikle Yahudilik ve Hristiyanlıktaki “Mesih” inancı ile Mecusilikteki “Saoşyant” inancı, Müslümanlarla iç içe yaşayan Roma ve Pers halkları tarafından yaşatılmakta idi. Özellikle bu topraklarda (Küfe ve Basra gibi) yaşayan Müslümanlar arasında da kaos dönemlerinde bu inançlara benzer şekilde Mehdilik anlayışının giderek yaygınlık kazandığı görülmektedir. Hz. Peygamber dönemi ve hemen sonrasında, daha çok lafzi manasına bağlı olarak “hidayete erdirilmiş” ve “doğru yolda olan” gibi anlamlarda, başta Hz. Peygamber olmak üzere, Raşit Halifeler, Hz. Ali ve Hz. Hüseyin gibi şahsiyetler için “mehdi” tabiri kullanılmıştır. Ancak bilinen anla-

myla birtakım "Messianik/Mesihçi" anlamların yüklenerek kullanılması, Muaviye b. Ebu Süfyan'ın (ö. 60/680) vefatından hemen sonra ortaya çıkan kargaşa ortamına denk gelmektedir. Özellikle Hz. Hüseyin'in (ö. 61/680) Kerbelâ'da hunharca katledilmesi, ümmet içerisinde ciddi üzüntü ve bunalımlara sebep olmuş, onun intikamını almak için çeşitli arayışlar içine girilmiştir. Bu çerçevede Emeviler'in III. Halifesi Muaviye b. Yezid'in vefatı üzere ortaya çıkan otorite boşluğu esnasında Küfe'de ortaya çıkan Muhtar es-Sakafi tarafından, Hz. Hüseyin'in baba bir kardeşi Muhammed b. Hanefiyye (ö. 71/691) için "Beklenen kurtarıcı" anlamında "Mehdi" tabiri kullanılmıştır. (Ahmed Emin, el-Mehdî ve'l-Mehdiyye, Kahire 1951, s. 10, 11.) Muhtar, ehlibeyt vurgusunu ön plana çıkararak siyasi hedeflerine ulaşmada önemli bir ölçüde taraftar bulmuştur. Daha sonraları Emeviler'in Horasan Valisi Abdurrahman b. Muhammed b. el-Eş'as (ö. 85/704) ve Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) için de Mehdi denilmiştir. Abbasiler hilafeti uhdelere aldıktan sonra ilk halife es-Seffah (ö. 136/754) kendisinin Muhammed b. Hanefiyye'nin mehdilik misyonunu taşıdığını öne sürmüş, kardeşi Mansur (ö. 158/775) ise, bu anlayıştan istifade etmek üzere oğluna el-Mehdi adını vermiştir. Diğer taraftan bunlara karşı ehlibeyt merkezli muhalefetin önderliğini yapan ve "Nefsüzzekiye" olarak da meşhur olan Hz. Hasan'ın torunu Muhammed b. Abdullah'a da akrabaları tarafından "Mehdi" denilmiştir. (bk. Çınar, a.g.e., s. 53-56.)

Bunların yanında daha başka birçok şahsiyet hakkında da bu tabir kullanılmakla beraber özellikle İmamiyye (İsna aşeriyye) Şiası tarafından Hasan el-Askerî'nin oğlu olan on ikinci imam Muhammed el-Mehdi için bu tabir kullanılmış, günümüze kadar yaşadığına ve zuhur edeceği günü beklediğine inanılmıştır. Günümüzde yaşayan bu ekole mensup Müslümanlar tarafından, oldukça canlı bir şekilde bu inanç yaşatılmakta ve bu doğrultuda siyasi, iktisadi, mimari, içtimai ve fikri hayatın her alanında düzenlemeler yapılmaktadır. "Mehdilik" söz konusu olduğunda, temel inanç esasları arasında da yer aldığı için ilk akla gelen bu ekolün anlayışıdır. (İsmail el-Mukaddem, el-Mehdî, İskenderiye, s. 366-455; Çınar, age., s. 75-99.) Bununla beraber ehli-sünnet ekolü içerisinde de kriz dönemlerinde ortaya çıkarak ümmetin en azından belirli bir kesimini kurtarmaya çalışan şahsiyetler için bu tabir kullanılmıştır. Mehdi b. Tumert, Timurtaş b. Nevin ve Abdülaziz b. Muhammed b. Suud bu isimlerden birkaçıdır.

Ayrıca Kadıyanilik, Bahailik, Babilik gibi birtakım marjinal gruplar da buna benzer anlayışlar üzerine kurulmuş, ancak daha sonra bu anlayışlarını oldukça derin dinî/fikri, temeller üzerinde geliştirmeye başlamışlardır. Günümüzde de bazen birey olarak bazen de topluluk (cemaat) olarak mehdilik iddiasında bulunan çevrelere rastlanılmaktadır. Bunların tamamı incelendiğinde işin dinî-teorik boyutundan daha çok güncel siyasî ve içtimai beklentilerin daha çok ön plana çıktığı görülmektedir.



Mehdilik konusu sadece Şia'da beş temel esastan biri olan "İmamet" esasının kapsamında değerlendirildiğinden dolayı akidenin bir parçasıdır. Ehli-sünnet tasavvuf çevreleri ile bir kısım Selefiler de Mehdilik inancına sahip olmakla beraber, bunların hiçbiri bunu akidevi bir mesele olarak görmemektedir. Ehli-sünnet akait ve kelam eserlerine baktığımızda büyük çoğunluğu bu konuya değinmemiş, özellikle müteahhirun döneminde yazılan eserlerde de ya kıyametin alametleri arasında ya da imamet bahsinde hiçbir detay vermeden sadece Şia'ya cevap vermek için konuya yer verilmiştir. Mehdilik için Kur'an'dan hiçbir delil olmadığı gibi, Buhari, Müslim ve İmam Malik gibi büyük hadis müelliflerinin eserlerinde de herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Bununla beraber en meşhur sünen sahipleri olarak bilinen Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mace ile Ahmed b. Hanbel eserlerine mehdilik hakkında epey rivayet almışlardır.

Bütün bunları dikkate aldığımızda mehdiliğin farklı boyutlarda da olsa makul bir zemininin bulunduğunu görmekteyiz. Şöyle ki ümmetin siyasi, iktisadi, fikri, içtimai ve dinî gibi alanlarda kaos yaşadığı dönemlerde elinden tutarak söz konusu krizin aşılmasında önderlik yapan şahsiyetlere lafzi anlamına bağlı olarak "Mehdi" denilmesinde herhan-

**Müslümanlar arasında da Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra henüz sahabeden bazılarının hayatta olduğu dönemlerden itibaren meydana gelen bunalımlardan sonra "Mehdi" ve "Mesih" inancı, en azından belirli bir kesim için kurtuluş çaresi olarak benimsenmiştir.**

gi bir sakınca yoktur. İlk dönemlerde de bu anlamda kullanılmıştır. Ancak peygamberleri bile geride bırakan birtakım özelliklerle donatılmış yarı ilahî bir şahsiyetin ahir zamanda ortaya çıkıp yeryüzünü adalet ve hakkaniyetle dolduracağına dair elimizdeki kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Ayrıca bu anlamı bir grup veya cemaate yüklemenin de herhangi bir geçerli delili yoktur. Kaldı ki "cemaat" tabiri



ümme-tin tamamını kapsayacak anlamda kullanılmış, ümmetin içinde belirli bir kesimle sınırlı olarak İslam tarihinin hiçbir döneminde kullanılmamıştır. Dolayısıyla belirli bir şahıs için olduğu gibi belirli grup için de bu tür anlayışların beslenmesi ümmetin parçalanması, tefrikanın yayılması, kendisi gibi düşünmeyenleri ötekileştirme gibi sonuç-

ları beraberinde getireceğinden oldukça tehlikelidir. Bu tür eğilimler içerisinde bulunan çevrelerin tarih boyunca kendilerinden olmayanları dışladıkları ve onlara zarar verdikleri açıktır. Bütün ümmetin Kur'an'da açıkça ifade edildiği gibi Kur'an ve

sünnetten başka hiçbir dinî otoriteyi mutlak olarak kabul etmemeyi, bunların dışında kalan herkes ve her kurumun tartışmaya açık olduğunun farkında olan bir tavır içerisinde olması en doğru ve en garantili olanıdır. Ayrıca ümmetin tamamı veya bir kısmının işlerini uhdesine alan bir şahs-ı maneviden bahsedilecekse, bu şahs-ı manevi yine ümmetin bizzat kendisidir.



Söleş  
Dr. Lamia Levent  
Diyanet İşleri Uzmanı



Subaşı: “Diyanet  
Tüm Mezheplerin  
Varlığına ve  
Meşruiyetine  
Saygı Duyarak,  
Onların Önünü  
Açarak Çok Büyük  
Bir Hizmet Ortaya  
Koymuştur.”

## Dr. Necdet Subaşı ile Mezhepler Üzerine Söleş

### **Mezhep kavramı neden bugün ayrıştıncı bir fenomen olarak ele alınmaya başlandı?**

Mezhep kavramının tarihte şimdiye kadar gerçekleşmiş hâlden farklı bir tarzda bugün bir ayrışma konusu olarak ele alınması tabii ki çok üzüntü verici bir konu olarak önümüze geliyor. Geleneksel Müslüman toplumları incelediğimiz zaman toplumların yaşadıkları mezhepsel farklılıkların, mezhepsel ayrılıkların bir çatışma ve gerilim konusu olmaktan çok kendi içinde bir zenginlik, kendi içinde tamamlayıcı bir unsur ve yine kendi içinde bir besleyici durum olarak ortaya çıktığı gözleniyor. Bugün İslam dünyasının modern koşullara evrildiğinde karşısına çıkan en önemli sorun maalesef bir istismar alanı olarak mezhep farklılıkları oluyor. Aslında mezhep konusu Müslümanların gittikleri yolu, metodolojilerini, herhangi bir nassı ya da herhangi bir geleneği nasıl yeniden icra ettiklerini

anlatmak için kullandıkları bir tür yol haritası. Bir mezhebe mensup olmak demek aslında Kur'an'a, sünnete ve yaşadığımız hayata ilişkin bakış açılarını nasıl geliştireceğimiz konusunda önümüze bir yöntem, bir güzergâh ortaya koyuyor.

### **Peki, bir parantez açarsak mezhepsizlik gibi bir akım da var. Bunun da mezhepçilik kadar tehlikeli olduğunu söyleyebilir miyiz?**

19. yy'dan itibaren ortaya çıkan ve bir anlamda modern İslam düşüncesi diyebileceğimiz alanda Müslümanlar arasında mezhepler konusu çok farklı bağlamda ele alındı. Bu çerçevede mezheplerin Müslümanlar arasında bölücü, ayrıştıncı bir etken olarak ele alınmasına yönelik fikriyat da kısmen ilgi görmeye başladı. Ancak bu geçici bir eğilimdi. Müslümanların genelgeçer ilgileri ve yaşam biçimleri kontrol edildiğinde ve gözleendiğinde bu eğili-

min bir ölçüde fantastik bir yönelim olarak kaldığını, mezhep konusundaki bu tür tercihlerin Müslüman kamuoyunda çok ciddi bir karşılık bulmadığını söyleyebiliriz. Ama o dönemde böyle bir eğilimin de hepten yersiz bir beklentinin ürünü olmadığını söylemek zorundayız. Çünkü o dönemlerde de Müslümanların Batı karşısındaki geri çekilmişliğini, hemen her cephede kolay bir lokma gibi görülmesini nasıl açıklamak gerekir sorusuna karşılık; o dönemin mütefekkirlerinin çoklukla bunu mezhep düşüncesine, geleneğe yönelik ilgiye bağladıklarını biliyoruz. O dönemde geleneğin çok acımasız bir şekilde tartışıldığını, mezhep kavramının çok acımasız bir şekilde değerlendirildiğini gözleyebiliriz. Ben o dönemde bu tür eğilimleri, öne çıkan aktörleri acımasız bir şekilde eleştirmek yerine bu durumu o döneme has bir beklenti olarak tanımlamanın daha uygun olacağını düşünüyorum. Bugün aklı başında herhangi bir Müslümanın gelenek içinde ortaya çıkmış en önemli kurumlardan birisi olan mezhep kavramını ulu orta eleştirmek, ulu orta reddetmek yerine bu durumun kendi sosyolojik tabiatı hakkında kafa yormasının daha yararlı, daha verimli olduğunu düşünüyorum.

**Mezheplerin ortaya çıkışını nasıl açıklıyorsunuz? Ortaya çıkışında doğal olmayan bir seyir var mı?**

Tabii ki; kendi mecrasında ilerleyen bir durum. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında birtakım görüş ayrılıkları olduğunu, ilk görüş ayrılıklarının siyasi gerekçelerle ortaya çıktığını, siyasi gerekçelerle birbiriyle karşı karşıya gelmek durumunda kalmış toplulukların zaman içerisinde kendi teolojilerini, kendi fıkıhlarını üretmek zorunda kaldıklarını hatta biraz acımasız bir analiz yapmak gerekirse farklılıkları resmetmek, farklılıkları çok net bir şekilde ortaya koymak için zaman zaman kendi durumlarını haklılaştıracak, temellendirecek bir meşruiyet arayışına da ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz. Ancak Müslüman dünyada Müslümanların ilgi ve yönelimlerinin Şii ve Sünni dediğimiz eğilimler şeklinde ortaya çıkması sadece siyasi gerekçelerle açıklanamayacak kadar kompleks bir yapı üretiyor. Ben şahsen bu kompleks yapının bütün karmaşıklığına rağmen yine kendi sosyolojisi içerisinde, kendi teolojisi içerisinde üretilmesini, bunun böyle nevezuhur bir durum olmadığını düşünüyorum.

**Bugün aklı başında herhangi bir Müslümanın gelenek içinde ortaya çıkmış en önemli kurumlardan birisi olan mezhep kavramını ulu orta eleştirmek, ulu orta reddetmek yerine bu durumun kendi sosyolojik tabiatı hakkında kafa yormasının daha yararlı, daha verimli olduğunu düşünüyorum.**

ğını düşünüyorum. Bu yapı, yüzyıla varan bir dönüm içerisinde gerçekleşmiş ve bir şekilde Hz. Ali'den sonraki o karmaşık siyasi harita içerisinde çok farklı siyasi mezhepler ortaya çıkmıştır. Siyasi mezhepler de zaman içerisinde kendi teolojik söylemlerini de inşa etmeye mecbur kalmışlardır diyebiliriz. Buna bağlı olarak belki biraz daha bağımsız olarak Kur'an'ın Hz. Peygamber'in mesajının ve sahabe uygulamalarının yeni zamanlarda nasıl değerlendirilmesi gerektiği konusunda bütün zamanlar için birtakım ilkelerin, birtakım ölçülerin geliştirilmesi ve korunması gerektiği noktasında Müslüman âlimlerin çok ciddi bir çaba içerisinde girdiklerini, bir yol haritası üretmeye mecbur kaldıklarını dolayısıyla İslam bilimlerinin hemen her alanında bir usul geleneğinin ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz. Bu usul geleneklerinin de sonuçta bugün bizim mezhep diye tanımladığımız yapıları ortaya çıkardığını söyleyebiliriz. Bugün Hanefi mezhebinden olmak ya da Şafii mezhebinden olmak bir anlamda Hz. Peygamber'in sünnetini, Kur'an-ı Kerim'in mesajını kendi fiili dünyamıza nasıl aktarabileceğimiz konusunda temel birtakım ölçütleri hatta sabiteleri ortaya koyması açısından önem arz ediyor.

**Mezhepler toplumların yapısı üzerinde elbette etkili olmuşlardır. Ancak mezheplerin toplumsal ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendiğini de söyleyebiliriz. Bir mezhebe intisap, tarih boyunca nasıl bir toplum yapısı üretmiştir?**

Bunlar birbirine bağlı birtakım şeyler. Mesela, Afganistan Müslümanlarının toplu hâlde Hanefi mezhebiyle irtibat kurmaları muhtemelen oradaki Hanefi mezhebine bağlı âlimlerin ya da Hanefi mez-

hebinin usul ve pratiklerini benimsemiş âlimlerin çabalarıyla alakalı bir şey. Mesela Türk dünyasının genellikle Hanefi olması yine aynı şekilde değerlendirilebilir. Kuzey Afrika haritasında mezhep tercihlerinin farklılaşmasında Maliki ya da Hanbeli mezhebinin orada rağbet bulması etkili olmuştur. Belki İbn Haldun'un tezlerini takip ederek söylemek gerekirse sosyolojiyle alakası var, coğrafyayla alakası var, kültürle alakası var. Ama giderek zaman içerisinde insanlar kendi sosyolojik bağlamlarını çerçevesinde o dinle kurdukları ilişkiyi bir düzeneğe, bir sistematiğe bağlamış oluyorlar. Bunun tabii ki gramerle, semantikle, hermenötik tefsirle alakası var. Bütün bunları inkâr etmemiz mümkün de-

**Müslüman dünyada Müslümanların ilgi ve yönelimlerinin Şii ve Sünni dediğimiz eğilimler şeklinde ortaya çıkması sadece siyasi gerekçelerle açıklanamayacak kadar kompleks bir yapı üretiyor. Ben şahsen bu kompleks yapının bütün karmaşıklığına rağmen yine kendi sosyolojisi içerisinde, kendi teolojisi içerisinde üretildiğini, bunun böyle nevezuhur bir durum olmadığını düşünüyorum.**

ğil. Ama bulunduğunuz koşulların da etkili olduğu, mesela Bağdat'ta yaşayan bir Müslümanın oradaki hayat tecrübesiyle Mısır'da yaşayanın hayat tecrübesini algılama kapasitesinin aynı olmadığı anlaşılıyor. Hatta ondan dolayıdır ki, dünyanın değişik bölgelerinde aynı mezhepten Müslümanlar bile din konusundaki yorumlarında birbirlerinden ayrışabiliyor. Mesela Türkiye örneğinde Hanefi mezhebinin pratikleriyle, Hanefi mezhebinin toplumsal tezahürleriyle veya Şafii mezhebinin toplumsal tezahürleriyle, faraza Irak'ta ya da Suriye'deki Müslümanların benzer pratikleri arasında farklılaşmaların olması son derece doğal. Mezhep bize sa-

dece bir ilke, bir usul, bir pratik ortaya koyması açısından mihmandarlık ediyor. Ve biz dağınıklığı, savrukluğu bir şekilde dinin temel ölçütleri konusundaki ilgimizi bir prensibe bağlayarak, prensip içerisinde dolaşarak engelliyoruz. Onu yeniden ihya ederek, güncelleyerek ama aynı usul ve üslup içerisinde korumaya özen göstererek bir anlamda İslam'ın farklı zaman dilimlerinde canlanmasını, aynı dinamizm içerisinde varlığını korumasını sağlamış oluyoruz. Burada bir karşılıklı etkileşim olduğunu inkâr edemeyiz.

### **Diyanet İşleri Başkanlığının mezhepler hakkındaki bakışı, durumu nedir?**

Diyanet İşleri Başkanlığı sadece mezhep konusunda değil toplumun gündelik tercihleri konusunda da o tercihlerden herhangi birine somut olarak taraf olmamak gibi bir eğilimi kurumsal olarak korumak zorunda. Yani bu şu anlama geliyor: Siyasal anlamda siyasi çekişmelere taraf olmamalı. Mezhebi anlamda taraf olmamalı, kültürel anlamda taraf olmamalı. Bu onu mezhepler üstü bir konuma mı taşıyor yoksa mezhepler arası bir tercih yapmayarak bir anlamda İslam'ın daha temel, en temel ilkelerini referans kabul ederek o ilkeler çerçevesinde toplumdaki farklı dinî, mezhebî eğilimleri koruyan, kollayan, onları meşrulaştıran bir yerde mi durduruyor? Bunları iyi anlamak gerekiyor. Benim kişisel kanaatim çok farklı dinî yorumların yer aldığı dinî üslup ve terminolojinin farklılaştığı bir coğrafyada yaşıyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığı örneğin dine çok farklı perspektiflerle baka gelmiş bir gelenek içerisinde, Hanefi bir gelenek içerisinde, Şafii bir gelenek içerisinde daha değişik dinî terminolojilerle buluşmuş Müslümanların içlerinden birine yakın durması, onlardan birini himaye etmesi, onlardan birinin kurumsal güçlenmesine katkıda bulunması toplumsal barış, toplumsal birlik açısından son derece sıkıntılı sonuçlar doğuracaktır. Zira dinin tek bir mezhebe indirgenmesinin, dinin ülke üzerinde tek bir meşruiyet üzerinden yorumlanmasının da toplumdaki muvazaneyi, dengeyi önemli ölçüde yıpratacağı kanaatindeyim.

### **Komşu ülkelerde yaşanan olaylarda, mezhep farklarının gerilimi artıran bir fenomen olarak ele alınması hakkında neler düşünüyorsunuz?**

Etrafımızda, yakın coğrafyamızda, İslam toplumlarında, İslam ümmetinin çok değişik bölgelerinde meydana gelen olayları doğrudan mezhep faktörüne indirmek çok zor. Ancak görünen o ki, bugün bu coğrafyada yaşanan olayları mezhep üzerinden yorumlama konusunda, mezheplere bağlayarak bu sorunları tanımlama ve değerlendirme konusunda gerek batıda gerek doğuda ciddi bir ilgi var. Yani oradaki çatışma zeminlerinin mezhepten kaynaklandığı konusunda bir ağız birliği oluştuğunu görebiliyoruz. Tabii ki biz bunu kabullenmek durumunda değiliz. Ben şahsen İslam dünyasında ortaya çıkan bu çekişmelerin mezhep farklılıklarından değil mezhepçi eğilimlerden kaynaklandığını düşünüyorum. Kendi yaşadığı coğrafyanın sosyolojisine, etnik kimliğine, kültürüne bir şekilde yapışmış, bir şekilde o coğrafyanın gerçekliğiyle bütünleşmiş mezhep anlayışı giderek etnik kültürel kimliğin dili olmaya başlıyor. Ve bir bakıyorsunuz orada, o coğrafyada söz konusu olan taraflardan birini değerlendirdiğinizde, o tarafın kültürü, kimliği, dini, mezhebi birdenbire onun yapışık karakteri hâline geliyor ve siz onunla bir tartışmaya girdiğinizde kimliğiyle, kültürüyle, diniyle, mezhebiyle bir anlamda karşı karşıya gelmiş oluyorsunuz. Dinin ve mezhebin bizim Müslüman coğrafyasında bu kadar yapışık bir karakter arz etmesi belki tarihte bir sorun olarak algılanmıyordu. Geliştirici bir objeydi. Ama bugün maalesef bu tür perspektifler aynı zamanda mezhepçi eğilimleri de güçlendiriyor. Mezhepçi eğilimlerin istismar alanlarını çoğaltıyor. Bugün belki de aklı başında olan her mümine düşen -mezhep konusundaki ilgisini, bilgisini, derinliğini artırmakta istediği kadar çaba sarf edebilir ama- kendi mezhebinin diğer tüm mezhepleri alaşağı edecek şekilde, diğer tüm mezhepleri gözden çıkarmayı göze alacak şekilde baskın bir karakter

olarak öne çıkarılmasına engel olmaktır. Âlimlerin, ariflerin, kanaat önderlerinin bu tür mezhepçi yaklaşımlara karşı bir duyarlılık üretmeleri gerekiyor. Çok hassas bir dil de gerektiriyor bu. Ama ne yazık ki bu duyarlılık, bu dikkat Müslüman dünyanın büyük bir bölümünde ihmal edilen bir husus olarak önümüze çıkıyor.

### **Acaba bu ihmalin sebebi bizatihi bu farklılıkların gün yüzüne çıkması için ortaya konan çabaların bir sonucu mudur?**

Belki... Daha ileri gidebilirim. Bir yerde Müslümanlar arasında bu tür tıkanıklıklar, bu tür gevşek sorun alanları varsa onların varlığını bir tehdit alanı olarak gören üçüncü şahısların, üçüncü grupların, üçüncü ülkelerin tabii ki bu durumdan sonuç çıkaracaklarını, oradaki o fitne ateşini kıskırtmak, ondan kendi çıkarlarına birtakım sonuçlar çıkarmak için hiç boş durmayacaklarını tahmin edebiliriz. Ama kendi dışımızdakilerin bu tür heveslerini, hesaplarını sık sık kınamak ve faturayı sürekli onlara kesmek yerine, bizim de kendi içimizde nerede yanlış yaptığımızı, nerede hata yaptığımızı, neden başkalarının fırsatlarına destek olacak şekilde kendimizi zayıf bıraktığımızı da sorgulamamız gerekir.



# Hikmet Parıltıları

“Allah hikmeti dilediğine verir. Kime de hikmet verilmişse ona çok hayır verilmiş demektir. İşte bu hakikatleri ancak idraki olanlar düşünebilir.”

(Bakara, 2/269.)

**A**llah'ın Hakîm isminin tecellilerinden biri de hikmet sahibi dostlarının varlığıdır. Kültürümüzde bu konunun başını çeken Basralı Ahmet Rifai'nin Hikem'idir. Türkistanlı Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet'i dedelerimize mensup oldukları dinin hikmetli ve derin yönlerini Türkçe gösterirken, İskenderiyeli İbn Ataullah'ın eseri ile bu gelenek kemal noktasına ulaşacaktır.

1309'da vefat eden İbn Ataullah'ın Hikem-i Ataiyesi asırlar içinde çeşitli dünya dillerine çevrilerek şerh edilmiştir. 250 kadar hikmetli cümle ve pasajdan meydana gelen eser, dinî, tasavvufi hayat ve yürüyüşün her yönüne ışık tutmuş, tehlikeli ve kaygan noktaları gösterirken, yapılması gerekenleri de muhteşem bir üslupla belirtmiştir. Bu özelliğiyle sadece tasavvufi muhitlerde değil toplumun her kesiminde ilgi görmüş, camide, medresede, tekkede düzenli olarak okunmuş, hikmetli cümleler sırayla “bir bilen” tarafından şerh edilmiştir. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir.

Burada nefsin tuzaklarından biri olan ve dinî hayatın kemale doğru gidişini sabote eden, takva noktasına doğru olan yoluna engeller çıkaran bir konu ile ilgili cümlelere temas edilecektir.

İnsanoğlu önce kendisinin sonrada yapıp ettiklerinin görünmesini ister. Çağdaş kelimeyle söylesek insan alkış peşinde koşan bir özelliğe sahiptir. Din ise bütün davranışların insanların memnuniyeti için değil Allah için, Allah rızası için yapılmasını talep eder. “İyilik et, denize at, balık bilmezse Hâlık bilir.” cümlesini ezbere biliyoruz fakat gerçekleştiremiyoruz. “Ben” diyerek söze başlıyor aynı kelimeyle bitiriyoruz. Yapıp ettiklerimizi bir bir tadat ediyoruz. Kimi verdiği paraları, kimi yazdığı kitapları kimi de işgal ettiği makamları sıralayarak tarihçe-i hayatını insanlara arz ediyor. Böylece gönül hayatını tehdit eden şöhret basamaklarını bir bir tırmanmak istiyor. Kaş yaparken göz çıkarıyor. Görmek istemeyenlere tarizde bulunuyor:

*“Mâh-ı evc-i dânişem amma ki şöhret bulmadım*

*Gün gibi envâr-ı âsârımla rağbet bulmadım.”*

(Gelibolulu Mustafa Ali)

İbn Ataullah İskenderi'nin ilk uyarısı şöyle: “Varlığını bilinmezlik toprağına göm. Çünkü gömülmeyen şey bitmez, bitse de netice vermez.”

Büyükler büyük işler yaparlar kendilerini vitrine koymazlar. O'nun için yaparlar. Çünkü O her şeyi



bilir, ayrıca insanların bilmesine ihtiyaç duymazlar. Onun için yaptığı iyiliği unuttur. Bir adım daha ileri gider, kendisine yapılan kötülüğü de unuttur. Bir tek O'nu unutmaz.

Kendini bilinmezlik toprağına gömmede ipek böceğinde büyük ibret var: Dünyanın en değerli şeyini üretiyor. Kendisi de onun içinde yok oluyor.

Arif Nihat Asya aynı yolu bir başka nükte ile açıklatıyor:

*Baktım yine neyzenbaşı neyzenlik eder  
Canlar yer öpüp sema eyler şenlik eder  
'Sizden olayım ben de dedim kardeşler'  
Bir ses dedi 'Burada ben diyen benlik eder'*

Adına ister bencillik ister egoizm ister enaniyet densin dinî birikimlerimizi alıp götürün, bu hastalığı depreştiren mikroplardan biri de etrafımızdaki insanların riya kokan övgüleri, hesaba kitaba dayanan methiyeleridir.

İşte ikinci uyarı: "İnsanlar sende bulunduğunu zannettikleri iyi huylardan dolayı seni methederler. Buna karşılık nefsinin özelliklerini en iyi sen bildiğin için kendini kına! O yaldızlı sözlere kanma!"

Seni methedenler, senin günahlarını, kusurlarını bilmedikleri için seni övüyorlar. Halbuki sen işin gerçeğini biliyorsun. Onların söylediklerine inanma. Gerçeklere bak. Hikem sahibi hikmetli uyarılarına devam ediyor:

"Mümin methedilince kendisinde bulunmayan vasıflarla övüldüğü için- Allah'tan utanır hayâ eder." "İnsanların en cahili kendinde var olan kesin bilgiyi, insanların zannına feda edendir." Bir cümle daha: "Hak etmediğin hâlde övüldüğünde yapacağın şey şudur: Hemen hak ettiği, layık olduğu şekilde O'nu öv."

Bunlar hastalıkların tedavisinde kullanılan ilaçlardır. İnsan sıhate kavuşunca ilaç kullanmaz. Nefsinin gizli tuzaklarından gönül eğitimi yo-

luyla kurtulanlar için artık durum farklıdır. Kâmil insanlarda övgü ve yergi eşitlenir. "Medh u zem şey-i vâhid" olur.

Tasavvufi kültürde gönül yolculuğunun ilk merhalesinde olanlara zahit, son noktasına ulaşanlara ârif derler. Zahidin katı ve sıkıcı hâllerine kabz, ârifin huzur ve sükûn dolu tavırlarına bast ismi verilir. İşte bir hikmet daha:

"Zahitler methedildiklerinde -methüsenayı halktan bildikleri için- kabz hâline girerler. Arifler ise övüldüklerinde bunu Hak Teala'dan bildikleri için bast hâlini yaşarlar."

Son söz Malatyalı Niyazi-i Mısıri'nin hikmetle ilgili hikmetli beyitleriyle olsun:

*"Talim edip esmayı, bildir bize eşyayı*

*Duymaya "ev edna"yı hikmet yolunu göster"*

\*\*\*

*Ey Niyazi gönlüne aşıkların hikmet dolar*

"Küntü kenz" in hanesinden yana yana hû deyu (Hikem-i Ataiyye'nin Arapçası Türkçesi ve üzerine yapılan şerhlerin dökümü için bk. M. Kara, Tasavvufi Hikmetler, İstanbul 2010.)



## Her Dem İmtihan

**Voksa siz,  
(dinin yayılıp  
yaşanması uğrunda)  
içinizden ciddi çaba  
harcayanları ve  
sabredeneri Allah  
ortaya çıkarmadıkça  
kolayca cennete  
girivereceğinizi mi  
zannettiniz?**

(Âl-i İmran, 3/142.)

Hayat ve ölüm, gökler ve yerler, kısaca bütün varlık bir amaca yönelik olarak yaratılmıştır. O da, insanın bu dünyada denenmesidir. (Hud. 11/7; Mülk. 67/2.) Varlığın sahibi, hikmeti mucibince böyle takdir buyurmuştur. Ne olursa olsun, insan bu dünyada imtihan edilecektir.

İyilerle kötüler birbirinden ayrılacaktır. İslah edenlerle ifsat edenler, ihya edenlerle imha edenler belli olacaktır. Şeytanın adımlarını takip edenlerle Rahman'ın çağrılarına uyanlar tespit edilecektir. Böylece iyilerle kötüler aynı kefeye konmayacaktır. Yaş kuru beraber yanmayacaktır. Kimsenin yaptığı yanında kâr kalmayacak, hak ve adalet mutlaka yerini bulacaktır.

Neden insan bu zorlu sınava tabi tutulmuştur? Çünkü insanın hayatı manevi anlamda bir yükseliştir. Onun varoluş gayesi bu şekilde konmuştur. Dünya işleri de böyle yürümüyor mu? Kariyer sahibi olmak isteyenler hep imtihan edilmiyor mu? Gözü yukarıda olanlar çalışır çabalar, imtihana hazırlanırlar. Demek ki imtihan, insanın dünyevi ve manevi yükselişinin temel dinamiğidir.

Dünya hayatında bir seçime tabi tutuluyoruz. Bir kulluk yarışındayız. Böylece doğru olanlarla münafıkların yolları belli oluyor. Dü-

rüst olanlarla ikiyüzlülerin saflarını ayrılıyor. Dünya için çalışanlarla ahiret için çalışanlar tefrik ediliyor. Ebedî olana talip olanlarla fani olanın peşine düşenler ortaya çıkıyor. Hayra öncülük edenlerle fesadı körükleyenler belli oluyor. (Âl-i İmran, 3/179; Enfal, 8/37.)

Yaşadığımız hayat, biz müminler için adeta engelli bir koşu gibi. Bu engeller, bazen bela ve musibet olarak bazen de nimet ve refah olarak karşımıza çıkmaktadır. (Enbiya, 21/35.) İşte ebedî kurtuluş, bu imtihan engellerini tek tek aşabilenlere nasip olacaktır. Hayatın her alanı bizim için sanki bir süzgeç vazifesi görmektedir. Her iş, bizim gerçek kimliğimizi, sadakatimizi veya ikiyüzlülüğümüzü ortaya koymaktadır. (Âl-i İmran, 3/186.)

Kur'an, insanın bu dünyadaki imtihanına dair dikkat çekici örnekler verir. Mesela Talut-Calut kıssası bunlardan biridir. Anlatıma göre Talut savaşmak üzere orduyuyla yola çıkar. Ancak bu yolculukta beklenmedik bir şey olur. Allah Teala onları önlerine çıkan bir nehre imtihan eder. Aslında uzun bir yolculuktan gelmektedirler ve iyice susamışlardır. Ne var ki bu nehirden keyiflerince içmeleri kendilerine yasaklanır. Bir askerin sadece bir avuç dolusu su içmesine müsaade edilir. An-

cak askerlerin çoğu suya dayanamaz; kana kana ondan içerler. İşte bu imtihanın kaybedilmesi demektir. (Bakara, 2/249.)

Kur'an'ın verdiği diğer bir örnek de cumartesi halkı (Ashabu's-sebt)'dir. Bunlar bir sahil kentinde balıkçılıkla geçinen İsrailoğullarından bir topluluktu. Haftanın her günü balık avlamak onlara serbestti. Sadece cumartesi günleri bundan men edilmişlerdi. Ancak ilginç bir şey oluyor. İmtihan bu ya, cumartesi günleri balıklar yerlerinde duramıyor, kıyıya akın ediyorlardı. Diğer günlerde ise ortalıkta görünmüyorlardı. İşte bu olay, deniz kıyısındaki bu halkın imtihanıydı. Çünkü İsrailoğulları bu balıkları görünce dayanamıyor ve balık avlama yasağını çiğniyorlardı. Böylece onlar da imtihanı kaybettiler. (A'râf, 7/163.)

Bu kıssalar, yaşanan tarihî tecrübeler olarak önümüze konmaktadır. Elbette ki müminler olarak buradan alacağımız birçok ders vardır. Olaylar tarihî, hatta birkaç bin yıl öncesine ait olabilir. Ancak bilmeliyiz ki imtihan olgusu sadece eski kavimlere mahsus bir şey değildir. Rab-bimiz onların şahsında aslında bizleri uyarmaktadır.

Benzer sınamalardan tekrar tekrar her birimiz geçirilmekteyiz. Sokakta, evde, iş yerinde imtihan ediliyoruz. Bu, bazen fert bazen de toplum planında olmaktadır. Demek ki en kritik anlarda bir denemeye tabi tutulabiliriz, sabrımız zorlanabilir. Şeytan, bazı haramları bizlere alabildiğine cazip gösterebilir. Haramların çekiciliği zihni-

mizi ve gönlümüzü allak bullak edebilir. Böylece sadakatimiz ve kararlılığımız test edilebilir. İşte böyle anlarda "imtihan uyanıklığı" son derece önemlidir.

Biz, bu anlarımızı bir imtihan cilvesi olarak kabul ederiz. Mercek altında olduğumuzu düşünürüz. İlahî murakabenin üzerimizde yoğunlaştığını fark ederiz. Şeytan taifesinin başımıza üşüştüğünü görür gibi oluruz. Dolayısıyla ilahî sınırları koruma noktasına olağanüstü bir gayret gösteririz. Çünkü aksi bir durum, Allah korusun, manevi hayatımızın yıkılmasına ve her şeyin altüst olmasına sebep olabilir.

İnsanoğlu, şu hayatın akışı içerisinde debelenip durur. Hâlden hâle sürüklenir. Kimi zaman yükselir, kimi zaman alçalır. İnişler ve çıkışlar birbirini kovalar. İnsan bazen yokluğu, bazen de varlığı tadar. Kimi zaman belalar üst üste gelir. Kimi zaman da nimete ve refaha boğulur. Mutluluk ve süruru yaşarken, beklenmedik bir şekilde kedere gark olabilir. Bela dalgalarıyla boğuşurken, bir anda sahil-i selamete çıkabilir.

Şu ayette belirtildiği gibi imtihan insanın bu dünyadaki kaderidir: "İnsanlar, 'inandık' demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Biz elbette kendilerinden önce yaşamış olanları imtihan etmiştik. Allah elbette (şimdiki müminleri de imtihan edip) iman iddiasında sadık olanlarla, samimi-yetsiz olanları elbette bilecektir." (Ankebut, 29/2-3.)

Hz. Yusuf'tan Hz. Eyyub'a, Hz. Musa'dan Hz. Muhammed'e

peygamberlerin hayatları imtihanlarla doludur. Dünyevi planda onlar kimi zaman sıkıntı çekmiş, kimi zaman da yükselmişlerdir. Ancak istikametlerini hiç kaybetmemişlerdir. Dolayısıyla düştükleri zannedilirken yücelmiş, kaybederken de hep kazanmışlardır.

İnsan, bu gelgitler, yükseliş ve düşüşler arasında hep bir imtihan kuşağında bulunur. Bütün bu gelişmeler karşısında bir tavır sergiler. Bir duruş ortaya koyar. Böylece onun gerçek imani ve ahlaki kişiliği açığa çıkar. Samimiyeti ve içtenliği veya sahteliği ve ikiyüzlülüğü anlaşılabilir olur. İfade yerinde ise, Mevla nazarındaki kıymet-i harbiyesi belli olur.

İnsanlardan kimin Allah yolunda çaba sarf ettiği, kimin bu uğurda zorluklara göğüs gerdiği mutlaka tespit edilecektir. Allah yolunda koşanlarla oturanlar eşit tutulmayacaktır. Hak ve adaletin yayılması için gayret edenlerle boş vermişler aynı kefeye konulmayacaktır. Tevhidin yayılması için çırpınanlarla dertsiz, tasasız yaşayanlar aynı tutulmayacaktır. Davası Allah'ın kelimesini yüceltmek olanlarla davası kendini yüceltmek olanlar açığa çıkartılacaktır.

Nitekim bu ilahî yasa sık sık Kur'an'da bizlere hatırlatılır. Bunlardan biri de şudur: "Hepinizi mutlaka sınavacağız ki (Bizim yolumuzda) üstün gayret gösterenleri ve sıkıntılara göğüs gerenleri (diğerlerinden) ayırabilelim." (Muhammed, 47/31.)



**İbn Abbas'ın (r.a.)  
naklettiğine göre,  
Hz. Peygamber (s.a.s.)  
şöyle buyurmuştur:  
"İki nimet vardır ki  
insanların çoğu  
(onları değerlendirme  
hususunda) aldanmıştır:  
Sağlık ve boş zaman."**

(Buhari, Rikak, 1.)



## Değerini Bilemediğimiz İki Eşsiz Nimet: Sağlık ve Boş Zaman

Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayetle bizlere lütfettiği sayısız nimetlerine işaret eden Rabbimiz, bir yandan bunların farkında olarak kendisine şükretmemizi isterken bir yandan da bu nimetlerin göz alıcılığına kapılmamamız için bizi uyarır: "Ey insanlar! Şüphesiz Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın." Ömrümüzün geçiciliğini ve tüm nimetlerden hesaba çekileceğimiz bir günün geleceğini hatırlatırken bunu unutturmaya çalışan düşmanlarımıza karşı da teyakkuzda olmamızı ister: "Sakın çok aldatıcı (şeytan), Allah hakkında sizi aldatmasın." (Fâtır, 35/5.) Mal mülk, makam mevki, şan şöret ve saltanat gibi geçici dünya zevklerine aldanan kimselerin hem dünyadaki hem de ahiretteki acıklı durumlarından örnekler vererek aynı hatalara düşmememiz için sık sık öğütlerde bulunur. Zira aldananların aldandıklarını anlayacakları ve aldanmışlıkların ortaya konacağı gün (yevmü't-teğabün) olan kıyamet günü kişinin anne babasına bile faydası olmayacağı gibi onların da kendisine bir yararı dokunmayacaktır. (Lokman, 31/33.)

Dünya hayatında rehberimiz olan Rasulü Allah Efendimiz dünyada aldandığımız, kıymetini idrak et-

mekte zorlandığımız pek çok nimetten özellikle ikisine dikkatimizi çekiyor: Sağlık ve boş zaman. Dünyevi yaşantımızı sürdürebilmek için hayati nitelik taşıyan bu iki nimet aynı zamanda ahiret hayatımızı imar edebilmek için de vazgeçilmezdir. Zira Rabbimize iman edebilmemiz için öncelikle akıl sağlığımızın yerinde olması gerekirken O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmak da yine fiziksel ve ruhsal bakımından sıhhat ve afiyet içinde olmamıza bağlıdır ve bütün bunlar ancak, bizlere dünyadayken bahşedilen zaman dilimi içerisinde yapıldığında anlamlıdır.

Sağlık, önemine her ortamda çeşitli vesilelerle atfı yapılan buna rağmen en çok ihmal edilen nimetlerin başında gelir. Her gün amansız hastalıklara yakalanan milyonlarca insanın varlığından habersiz olmadığımız gibi bir o kadar insanın ömrünün sonlandığını da müşahade ederiz. Bu kişilerin çok yakınımızdaki insanlar olması bizi bir müddet kendimize çeki düzen verip sağlığınıza dikkat etmeye itse de bu bilinci devamlı canlı tutmak kolay değildir. Hüsnüzannımız galip gelir çoğunlukla, bu hastalıkların bize hiç uğramayacağını düşünür, ne

kadar yaşlarsak da ölümün hep çok uzaklarda olduğuna inandırırız kendimizi. Dünyada rahat ve huzurlu bir ömür sürme telaşıyla çalışıp didinirken, ailemizin geleceği için ter döküp yorulurken ihmal ederiz sağlığımızı; bazen de sadece pervasızca günlük zevklerimizi tatmin etmek için zarara uğratarız bu en kıymetli hazineyi. Hâlbuki sağlığımızı ihmal ederek sahip olduğumuz hiçbir güzellik bize onun tattırdıklarını yaşatamaz. Yıllarca sağlığımızı kaybetme pahasına elde ettiğimiz serveti sağlığımızı düzeltmek için bir çırpıda harcayabilir, mutlu bir gelecek kurmayı düşlediğimiz çocuklarımızı kendilerini her şeyden daha mutlu edecek sağlıklı anne babalardan mahrum edebiliriz.

Dünya ve ahiret saadetimiz için sağlığımıza dikkat etmemiz oldukça mühimdir. Hz. Peygamber'in sağlıklı ve dengeli beslenmekten (Tirmizi, Zühd, 47.) spora (Beyhaki, Şuabü'l-İman, VI, 401.), ağız ve diş temizliğinden (Ebu Davud, Taharet, 25.) beden bakımına (Müslim, Cum'a, 9.), yiyecek ve içecek kaplarının temizliğinden (Müslim, Eşribe, 93.) çevre temizliğine (Tirmizi, Edeb, 41.) kadar hayatımızın her anını kuşatan sağlığı korumaya yönelik tavsiyeleri, mümin olarak bizlerin sağlığımızı koruma konusunda ne kadar hassas davranmamız gerektiğini gösterir. Zira insanın, fıtratı gereği vücut bakımına dikkat etmesi gerektiğini bildiren (Buhari, Libas, 63.) Rasulü Allah, "Her yedi günde bir yıkanmak, Yüce Allah'ın Müs-

lüman üzerindeki hakkıdır." (Müslim, Cum'a, 9.) diyerek vücut temizliğinin kişisel tercihlerin ötesinde dinî bir yükümlülük olduğuna dikkatleri çekmektedir. Ayrıca, gündüzlerini oruçla, gecelerini ibadetle geçirerek bitap düşen Abdullah b. Amr'a "Böyle yapma. Oruç tut fakat iftarını da yap. Gece ibadet et ama uykunu da al. Çünkü vücudunun sende hakkı var, gözünün sende hakkı var..." (Buhari, Savm, 54.) diyen Efendimiz, insanın hangi niyetle olursa olsun bedenine karşı olan görevlerini ihmal etmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü bedenimiz, Rabbimizin bizi, ahirette onu nasıl kullandığımızdan sorumlu tutacağı bir emanettir.

Değerini bilemediğimiz diğer bir nimet "zaman"dır. Rabbimiz bizleri "hangimizin daha güzel amel yapacağını sınamak için" belirli bir süreliğine dünyaya göndermiştir. (Mülk, 67/2.) Ne var ki dünyanın çekiciliği unutkanlığımızla birleşerek bu kaçınılmaz sonu düşünmemize mani olur çoğu zaman. Ne kadar ömrümüzün olduğunu bilmeden "erteleme" alışkanlığına bırakırız bütün işlerimizi; kendimize, ailemize, topluma ve hatta Rabbimize karşı olan sorumluluklarımızı. Daha da ileri giderek dinimizin gereklerini öğrenmeyi, yaşam rehberimiz olan Kur'an'ı okumayı, Rasulü Allah'ı tanımayı bile erteleriz bazen. Bu hâlimizi bilen Allah Teala dünya hayatının geçiciliğini bizlere tekrar tekrar hatırlatmış, dünyanın kendisinin de bir sonu olduğunu vur-

gulamış ve "zaman"ın (asr) üzerine yemin ederek (Asr, 103/1.) onun ne kadar değerli olduğunu anlatmıştır. İnsana sunulan yegâne zaman dilimi olan ömrü iyi değerlendiremeyen kullar cehenneme atıldıklarında dünya hayatına tekrar dönüp salih ameller işlemek isteyecek, ancak şu cevapla karşılaşacaklardır: "Sizi, düşünüp öğüt alacak kimsenin düşünüp öğüt alabileceği kadar yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti..." (Fâtır, 35/37.) O hâlde mümin olarak bize düşen bize lütfedilen zaman nimetini en güzel şekilde kullanarak ömrümüzü Rabbimizin rızasını kazanacak fiillerle doldurmak ve asla boşa harcamamaktır. Mümini "boş ve gereksiz şeylerden yüz çeviren kişi" olarak tanımlayan (Müminun, 23/3.) Rabbimizin "Bir işi bitirince hemen bir başkasına koyul." emri (İnşirah, 94/7.) doğrultusunda her anımızı iyi değerlendirmektir. Yalnızca iyi ve kötü amellerimizin değil, diğer nimetlerle birlikte bize bahşedilen "zaman"ı nasıl kullandığımızın da hesabını vermekle yükümlü olduğumuzu unutmamalıyız.

Ömrümüze yeni bir sayfa eklediklerimiz bugünlerde geriye dönüp değerlendirme yapmalı, her şeyden önce sağlığımızı ve zamanımızı nasıl kullandığımızı gözden geçirmeli ve hatalarımız varsa bunların telafisini yapmak için hâlâ zamanımız olduğuna sevinip şükretmeli ve bundan sonra sahip olduğumuz bu iki eşsiz nimeti daha özenli kullanmanın yollarını aramalıyız.

# Sermayesi Tüklenen

# İnsan...

Dünden yarına kalmayacak olandır tükettiklerimiz...  
Bugünde yaşanırsa anlamlıdır yaşanacaklar...  
Ok yarıdan fırlamıştır bir kere, dönüşü olmayan  
bir gidiştir bu... Nice koşanlar peşinden, harap bir  
hâlde dönerler de yine vazgeçmez, vazgeçemeyecek  
olanlar... Bir kısır döngüdür çevreleyen bizi...



**H**erkes kaderini yaşamak ister. Kuyuya düşme, ihanete uğrama pahasına Yusuf olmak ister. Her Yusuf'un saraya sultan olmayacağını bilir bilmesine ama kendi geçmek ister hayatın sarp yokuşlarından. Tükendirse tükensin zaman, yaşamak ve görmek ister yaşanacak ne varsa...

Oysa kopan her takvim yaprağı usulca fısıldar bize hakikati. Ömrümüzden eksilenler her geçen saat artar da bizim vaktimiz yoktur hakikatle yüzleşmeye... Zaman ayarlı saatlerimizin tik takları hızlanır giderek. Yelkovan akrebi kovalar biteviye ancak yetişmek ne mümkün bu telaşlı gidişe... Geçen her saat aleyhimize mi işliyor yoksa? Bu nasıl bir hakikattir ki, ben buradayım, beni de görün diye haykırırken, duymaktan gaflet değil de nedir yaşananlar?

Sonra yaşandı yaşanılacak olanlar... O yazın ağustos ayında, güneş tüm şiddetiyle kasıp kavururken şehri. Bağdat çarşısında her şey olması gerektiği gibi miydi acaba? Gelen kervanlar, geçip giden seyyahlar, açılan toplardan salınan ipekler atlaslar... İpek yolunu aşan tacirler, etrafa yayılan baharat kokuları... Fersah fersah denizlerden çıkarılan inciler, mercanlar... zarif elleri süsleyecek olan daha nice mücevherler...

Her şey yerli yerinde değilken daha, remizler, işaretler ayan olmadan önceki anlarda Bağdat çarşısında; pür telaş koştururken kalabalık, daha anla-

şılmamıştı hakikat... Rızık peşinde mi koşturuyordu, kâr peşinde mi yoksa sermaye peşinde miydi insanlar? Daha hakikat ayan beyan anlaşılmadan Bağdat çarşısında yaşandı yaşanacak olanlar...

Can havliyle bağınyordu adamın biri... Zira sermayesi sıcaklığın etkisiyle tükenecek üzereydi. Endişe ve telaş içerisinde yardım dileniyordu insanlardan:

-Sermayesi sürekli tükenen bu garibe yardım eden yok mu?

Bağdat çarşısında bir kez daha hakikatin yüzüyle karşılaştı, hikmet peşinde koşan arifler... Dikkat ke-sildiler söylenen sözlere:

-Sermayesi sürekli tükenen bu garipten buz alan yok mu?

-!!!

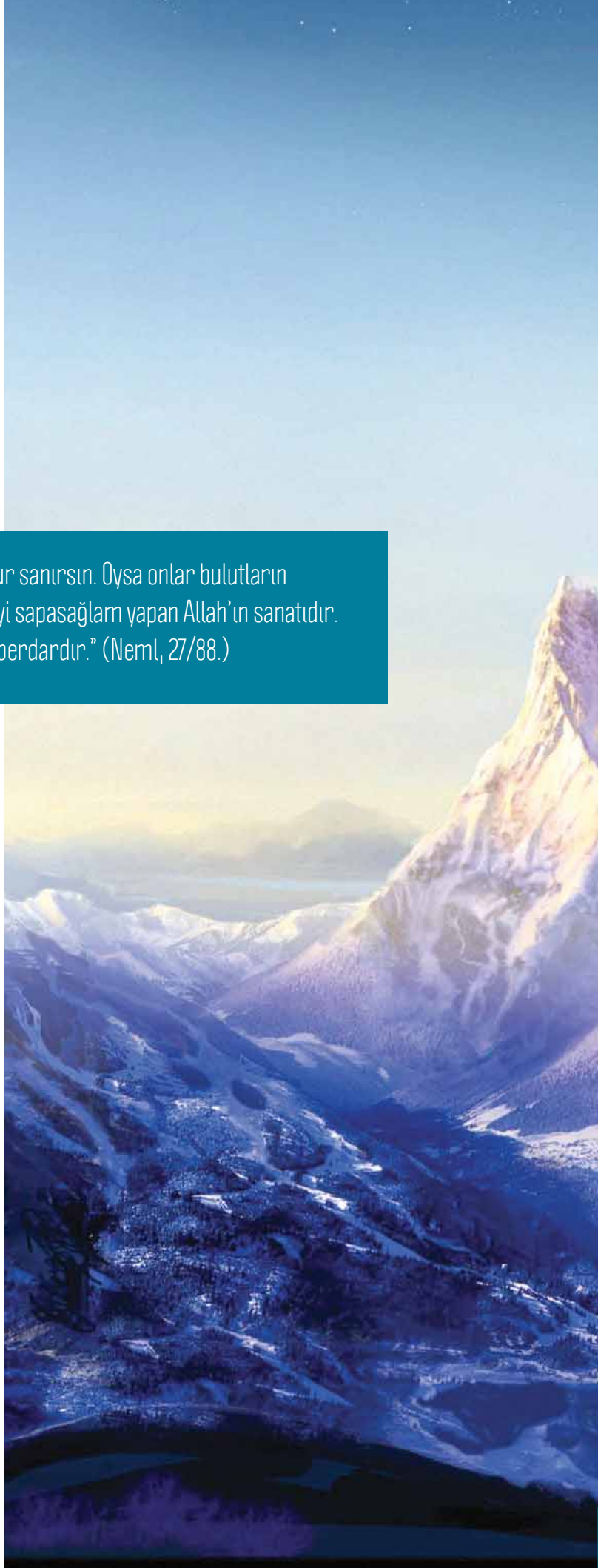
Hakikat ayan beyan çıkmıştı meydana... Söylenecek tüm sözler, bu basit, açık ve öz gerçek karşısında buz misali eridi, tükendi, anlamını kaybetti. Canlar hakikatin tesiriyle çekildi, ruhlar ötelere kilitlendi... O ağustos sıcaklığında, Bağdat çarşısında her şey yerli yerince işlemeye başladı. Büyük sufi Cüneydi Bağdadi şahit olduğu büyük hakikati şöyle dillendirdi etrafındakilere:

*- Bu sözler beni sarstı. Eriyenin sadece buzlar değil, aynı zamanda ömrüm olduğunu fark ettim. Sıcak, adamın maddî sermayesi olan buzları eritip tükettiği gibi, zaman da asıl sermayemiz olan ömrümüzü tüketiyor. Saniye saniye, dakika dakika ömür buzumuz eriyor, hissedebiliyor musunuz? Sahip olduğunuz en değerli sermaye ömürdür. Onun ne kadarını Allah'a satabilirsek, O'nun yolunda değerlendirirsek elimizde o kâr kalacak. Gerisi, satılmadan eriyip toprağa damlayan buzlar gibi boşu boşuna ziyan olup gidecek. Ayrıca bizden de hesabı sorulacak. Bunu unutmamalıyız. Adamın buzlarının erimesine içinin sızladığı kadar, ömürlerinin boşa tükenmesine karşı içi sızlamayanlara yazıklar olsun...*

# “Dağ” Üzerine

“Sen dağları görürsün de onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. (Bu,) her şeyi sapasağlam yapan Allah'ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.” (Neml, 27/88.)

**A**llah (c.c.)'in sonsuz kudretinin ve sanatkârlığının bir nişanesi, emaresi olarak zikredilmek suretiyle ilahî vahye konu oluyor dağlar. İnsan ve dağ arasındaki ilişki temelde eşyaya bakışın hikmeti ile ilgilidir aslında, bir gözün görebildiklerinin ötesinde göremediğinin de bilgisine vakıf olabilmesi konusunda eşyaya bakış dünyaya bakışın bir ayinesidir. Zira insan, varlığının dünya karşısında nasıl konumlandırıldığını doğru idrak ettiğinde arza ve eşyaya bakışında da odak noktayı yakalamış oluyor. Bu anlamda azamet, şecaatin, vakarın, muhkem ve değışken olanın temel tabiatıyla ilişkilendirebilecek olan dağın İslami perspektifte nasıl bir kadraja alınarak okunması gerektiğinin en güzel örneklerinden biri, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'in Uhut dağı için sarf ettiği “Uhut bizi sever biz de Uhud'u.” cümlesidir. Peygamber (s.a.s.) dağın insani yönüne, kalbi niteliğine dokunuyordu bu cümleyle; o koca kütleyi, o taş parçasını alelade bir cisim olmaktan çıkartıyor, ona bir ruh katıyordu. İşte tabiata ve eşyaya dair bu bakış insani bakıştır. sığ bir oku-









yuşun uzağına düşerek “bakışa” derinlik atfetmek onu hakikate vasil eylemektir. Hz. Peygamber’in, düşüncenin derin kuyularına dalıp yalnızlığını bir dağın gölgesine emanet ettiği Mekke günlerinde kendisine sığınak olan Nur dağının önemi, hicrette korkudan emin oluşuna şahitlik eden bir başka dağ tarafından sarılıp sarmalanışı bu derinliğin yansımalarıyla okunduğunda daha anlamlı hâle geliyor. Hz. Âdem ile Havva’nın bu dünyadaki buluşma yerinin yine bir dağ olması, sükûna eren nedametin Arafat’ta yeni bir tecrübeye kapı aralaması bu derinlikle okunduğunda daha anlamlı hâle geliyor. Tufan kopacakken bir peygamber olarak evet, ama aynı zamanda bir baba olarak evladını son bir çağrıyla yamacına çağırarak Hz. Nuh’un çaresizliği, dağların zirvelerine güvenerek babacığının boynunu büken evladın hoyratlığı bu perdeden okunduğunda daha anlamlı hâle geliyor. Hz. Musa’nın Tur dağında bulmayı ümit ettiği sevince güç yetiremeyerek ilahî tecelli karşısında bağı paramparça

olan dağın aczi bu derinlikle okunduğunda daha başka bir mana kazanıyor.

Ya da bir dağdan bakıldığında görünen yeryüzü, akan hayat nasıldır diye sorulsa... Nur dağında Peygamber’in görüş alanına giren uzaklık insan için hangi mesafeleleri adres göstermektedir diye düşünülse bir de... Varlığın tabiatını kavramayı mümkün kılan bir idrak sahasına hangi dağın yamacından süzülerek ayak basar da beşerî limitlerinin irtibat noktalarını ayakta tutar insan? Sorular dağ olsa, cevaplar yol.

Yalnızlığın, kendi içine yakınlaşmış bakışın, sığınmanın, pişmanlığın, tecelligâh olarak mekânın anlamının, haykırışın, bir zirveye tutturularak gurura sarkıtılan ipin, su-

lar yükseldiğinde pişmanlığın yakınından geçen hissiyatın devşirdiği bütün anlamların iz düşümünde şekillenmiş bir dağa bakış var yekûnda. Yeryüzünün omuzlarında yükseldiği dağlar, kimi zaman da gurbetin, yücelikle gelen acz hâlinin, kaçışın, aşkla aşılacak yolun, yolların tükenişindeki tırmanışların, yorgunluğun, yersiz yurtsuzluğunu düşüncenin avuçlarına bırakan zarif bir tevekkülün heybetli libası olup dikiliyor bakışlarımızın karşı yamacına.

Öyleyse, insanın eşyanın kalbine inişinin ve hâliyle de kendi kalbinin, varlığının derinlerinde yapacağı bir gezintinin bırakacağı izleri es geçmeden okumak gerekiyor hayatı ve tabiatı. Çünkü insan, dağların ve dahi bütün eşyanın tefsirinde bir içe dönüş, kendini buluş esasına dokunmadığında her bakış kusurlu, her görüş eksik, her düşünce yarım kalıyor. Nitekim bu sanat öyle bir sanattır ki; her eserde Sanatkâr’ını yüceltip insana da kul olduğunu hatırlatıyor.

# Ümmetin İhtilâfı Rahmettir

İnsanın terakkisi teâvün ve hatta hayatı ictimâ'a mevkuf iken bir ümmetin ihtilâfında ne feyz olabilir ki rahmetle vasf olunmağa değsin?

Evet, avalimin intizâm-ı hareketi kanun-ı deveranda mevcut olan cezb ü def hâssalarının birbirinin tesirâtını tadıl etmesine muhtaç olduğu gibi âlem-i insaniyetin devrinde itidal dahi içtimâ ve ihtilâf kuvvetlerinin tekabülünden hâsıl olur.

Meselâ maarifin terakkisi efkârın telâhukuna ve efkârın telâhuku ise ihtilâf ve içtimâ'ın vücuduna tevakkuf eder. İhtilâf olmasa herkesin efkârı müttehid ve binaenaleyh bi't-tab' vâhid olur. İçtimâ olmasa ârâyı müteşettite telâhuk edebilmek kabil değildir.

İhtilâf ve ictimâ'ın bu tesiri yalnız maarife ait değildir, ef'âl-i beşerin her cihetine şâmidir. Meselâ siyasiyatı ele alalım. İnsan maişet ve kemâli için içtimâ etmeğe ve cemiyetini idâme için bir hükümet altında bulunmağa mecburdur.

Hükümet eğer hiçbir fiiline karşı ihtilâf göremeyeceğinde emin olursa zuhurunun illet-i gâiyesi olan adaleti husule getirebilmek kabil midir? İdareyi adlı ihsanına tevdi için her ihtiyaç görüldükçe bir veliye tesadüf etmek hangi kavme nasip olmuş?

Mademki hükümet tasavvurda her türlü ağrâzi kabul istidadından berî olan mücerredâttan bulunmakla beraber bilfiil insana mevdu'dur, bir cemiyet-i siyasiyede ihtilâf mevcut olmazsa -tabiat zaten teaddiye mail olmak cihetiyle- ferdin ferde tecavüzünü men için cem' edilmiş olan kuvve-i umumiye hiçbir maniaya tesadüf etmemek şartıyla yine kabiliyet-i teaddiden berî olmayan bir takım efrada tevdi edilmiş olur.

Bu ise birer ikişer kesrinde iktidar görülmeyen birtakım değneği kırmak için deste bağlamağa benzer. İşte bu cihettedir ki ümmetin bir suret-i meşrûada ihtilâfı hakikaten rahmettir. Bu suret-i

meşrûayı tayin etmek pek güç bir şey görünmez. Yalnızca ihtilâfın fâidesi tasavvurunda hâsıl olan dehşette midir? Yoksa bilfiil zuhurundan hâsıl olacak netâyicden midir? Burasını zahire ihraç etmek kifayet eder. O da keşfe muhtaç değildir.

Tevârih-i âlem gözümüzün önünde duruyor. İhtilâf fiile çıktıkça -zaruret-i kafiyenin ilcâ ettiği beş-on büyük vaka müstesna olmak üzere- daima ya muzır veya bahşettiği fâidenin gösterdiği lüzumdan bin kat şedid olmuştur.

Yalnız dehşeti tasavvurda kaldığı zamanlarda ise her vakit fâidesi görüldüğü vardır, [hiç]bir vakit mazarratı görüldüğü yoktur.

Elbette bizim Yeniçerilerin kazgan indirerek kopardıkları kıyametler, İngilizlerin kemâl-i sükûnetle "miting" nâmında akdettikleri cemiyetler [kadar?] adalete, terakkiye hizmet etmemiştir.

Bilfiil ihtilâf buhrana benzer. Fâidesi vücuda bir mühlik illetin devamı ve anâsırın ona galebe ile uğraşması zamanlarının birazına münhasırdır.

Bi'l-meyl ihtilâf ise bedende her azanın en küçük bir cüzüne terettüb eden arızadan tahlis için ettiği ianelerle kâffe-i eczanın sıhhat u selâmetini muhafazaya müvekkel olan hiss-i tabiî gibidir.

İnsan meselâ bir hummâ-yı muhrikadan buhran ile kurtulursa sıhhat-i dâimesini o hiss-i tabiî kuvvetiyle muhafaza eder.

Bu mütalaata göre "Ümmetin ihtilâfı rahmettir." kâide-i külliyesini ihtilâf-ı bi'l-meyl ile tefsir etmek lâzım gelir. Yoksa ihtilâf-ı bilfiil rahmet değil saadet-i âtiye için ihtiyar olunur bir muvakkat zahmettir.

\*Bu makale Dergah Yayınlarının "Namık Kemal Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri 1" isimli kitaptan alınmıştır.

# Kudüs'e Yolculuk



Kudüs halkının hizmetine armağan edilen iki yüz dükkânlı Kattanin Çarşısı bir Osmanlı vakfıdır. Sitti Meryem hamamıyla, Via Doloroze yani hüznün yokuşundaki sebillerimize ait.

**B**ereketli hilalin yıldızı Kudüs haftalardır hayallerimizi süslemeye başladı... Meclis kütüphanesinde bulunan bütün ansiklopedileri taradık.

Filistin haritası ve Kudüs şehir planı hakkında bir makale hazırlayacak kadar teorik malzemeye sahip olduk... Yüreklere Kudüs hasretiyle tutuşan pek çok arkadaşımızı memlekette mahzun bırakıp, on beş kişilik bir grupla arz-ı mukaddese yöneldik.

Şüphesiz Kudüs tüm semavi dinler için önemliydi.

Kudüs, peygamberler tarihinin kalbi, Müslümanların ilk kiblesiydi.

Miraç olayının arza ait son durağı... Habibullahın arşa yükselmeden önce üzerinde bulunduğu Haceru'l-Muallaka bu mübarek şehirde...

Uçuş biletlerimizi teslim aldık...

Demek artık Kudüs-ü şerifi görebilecektik.

Demek, Allah'ın dostu Halil İbrahim bizleri huzuruna çağırıyordu!

Elhamdülillah...!

....

Kudüs, Zeytin dağıyla birlikte yedi tepe üzerinde kurulu. Eski Beytü'l-Makdis yani bugünkü Mescid-i Aksa merkez olmak üzere coğrafya, derin vadiler, yüksek ve yeşil tepelerle çevirili. Yani Yahudi yerleşim alanları eski Kudüs'ü ikiye-üç katlamış.

### **Uru Salem-Yarusalem-Kudüs**

Müslümanlar bu mübarek şehre Kudüs diyorlar. Beytü'l-Makdis yani "Kutsal ev"den mülhem.

Bütün peygamberlerin atası Hz. İbrahim, Nemrut'la olan mücadelesinden kurtulup, Harran üzerinden Kudüs'e geliyor ve bu şehre Urusalem diyor. Ur şehir demektir. Salem de şehrin kralının adı. Yani Salemin şehri anlamında UruSalem. Ama zamanla Urusalemin fonetiği biraz değişip Yarusalem oluyor.

Kudüs yahut Yarusalem, Hz. Davut'la insanlık tarihine girmiş. İsrailoğulları on iki ayrı kavim olarak dağınmış yaşamışlar. Bir kısmı kaybolmuş. Ancak Hz. Davut M.Ö. 1000 yılında birleşik krallığın merkezini Kudüs olarak belirlemiş...

Fakat efsanevi imar faaliyetleri oğlu Hz. Süleyman tarafından yapılmış... Saba melikesi Belkıs, bu topraklara hayran kalmış.



Hava kararırken şehre giriyoruz... Osmanlı'da uzun ömürlü çınar ağacı devletin sembolü idi. İsrail inancına göre ağaç devleti temsil ediyor. Yollar, tepeler çam ağaçlarıyla dolu. Ufukta görülen tepelerin hepsi de yeni yerleşim alanlarıyla örtülü.

Bütün evler beyaz kesme taşlarla kaplı. Garnizonlar ve sivil yerleşim alanları, devlet sınırı gibi sıkı dikenli tellerle ve direklerle çevrili. Silahlı nöbetçiler kuş uçurtmuyorlar. İlk savaşta Birleşmiş Milletlerin ateşkes kararıyla Kudüs iki parçaya bölünmüştü.

1948'den beri bir numaralı yol Müslümanlarla Yahudileri birbirinden ayırıyordu. 1967 savaşıyla bu bölge de Müslümanların elinden çıkıp Yahudilere geçmiş.

### **Mescid-i Aksa**

Mimar Sinan'ın son şeklini verdiği Ağlama Duvarı'na, asker kont-

rolünden ve cihazlardan geçerek girdik. Niçin ağladıklarını öğrenmek istiyoruz.

Duvarın doğusuna yani Mescid-i Aksa'nın bahçesine geçemedikleri için ağlıyorlarmış...

Yahudilerin duvarın ötesine geçmelerinin dinen yasak tarafı var imiş. Eskiden Yahudi ruhbanlarının en büyüğü, yılda bir kere girmiş.

1964 anlaşmasıyla Mescid-i Aksa'nın tüm hükümlerlik hakları Ürdün'e verilmiş.

Filistin halkının hafızasında ideal Türk Sultanı Abdülhamit Han'dır. Hayatta iken bütün iç ve dış entrika ve zorlamalara rağmen Filistin'i Yahudilere vermemiş ve göçlere engel olmuş.

1997 yılında bir cuma günü İsrail askerinin intifadılara misilleme olarak Mescid-i Aksa baskınıyla, attığı göz yaşartıcı kapsüller ve gerçek mermiler caminin içinde bir camekânda sergileniyor. Yanındaki listede ise cami baskınında şehit olan Müslümanların isim ve resimleri var.

Mescid-i Aksa'da ve Zekeriya mihrabının üzerinde 1250 yılından kalma bir kemer yazısı. Çok gelişmiş ve hareketli.

### **Kudüs Osmanlı yadigarı**

Şehrin doğu duvarlarına bakan ve hemen yol kenarında duran iki Osmanlı mezarı hece taşlarının üzerinde mermerden oyma Osmanlı Kavukları... Anadolu çocuklarından Mimar Bayram Çavuş tam 4 yıl karşılıksız çalışıp surların dökülen duvarlarını yükseltti ve sanat eserleri gibi ördü bitirdi... Mimarların tek





isteği vardı: Bir gün emr-i Hak vaki olursa sur duvarlarının karşısına defnedilmek... Vasiyetleri yerlerine getirildi.

Cemal Paşa'nın kışlası yani 4. Ordunun eğitim birliği şimdi Alman Hastanesi olmuş. Osmanlı pek çok tarihî eserle birlikte Filistin'e iki estetik motif bırakmış: Vitray ve turkuaz mavisi.

Bugünkü Ağlama Duvarı'na son şeklini veren Koca Sinan. Kubbetü's-Sahra'nın dış duvarlarını kuşatan mozaikler dökülmeye, çatlamaya yüz tutunca içinde Rasul-i Ekrem'in hatırası olan binayı yine Osmanlı onarmış. Tabandan tavana turkuaz mavisi, yeşil ve sarı Kütahya çinileriyle bezemiş.

İçinde Mescid-i Aksa'nın bulunduğu Beytül-Makdis'in on iki kapısı var. Şam kapısı, Yafa kapı-

sı ve Aslanlı kapıdan başka Altın kapı, Zahire, Nebi Davut ve Babel Cedit yani yeni kapıda Osmanlı'nın emeği, alın teri ve imzaları var.

Kudüs halkının hizmetine armağan edilen iki yüz dükkânlı Kattanin Çarşısı bir Osmanlı vakfıdır. Sitti Meryem hamamıyla, Via Doloroze yani hüznün yokuşundaki sebil ceddimize ait. Osmanlı su medeniyetini İstanbul'dan Kudüs'e taşımış.

Kanuni Sultan Süleyman Çeşmesi, Kasımpaşa Şeyh Budayr, Çorbacı Nazar ve Babü's-Silsile çeşmeleri bizim emanetlerimiz.

Kudüs garı ve Gazze'ye kadar uzanan hâlen işler durumdaki tren yolu Osmanlı'nın. Kudüs posta işletmeleri konağı şimdi karakol olarak kullanılıyor.

Tarih: Kudüs'te bugünün yaşayan bir parçasıdır...

Filistin halkının hafızasında ideal Türk Sultanı Abdülhamit Han'dır. Hayatta iken bütün iç ve dış entrika ve zorlamalara rağmen Filistin'i Yahudilere vermemiş ve göğlere engel olmuş.

## Bir Haftada Ne Var?

İmkân olsaydı da pazartesi takvimde yer almasaydı diyor ya bazıları, çok da haksız sayılmazlar. Sabah namazıyla başlayan koşuşturmaca gün boyu devam eder bütün aile için. Saat sekizde çocuklar okula bırakılır, dönüşte kahvaltı ve hanımla beraber camimizin yolunu tutarız. Öğle namazına kadar hanımlarla sohbetimiz vardır pazartesileri. Konularımız belli ama hemen her konudan konuşuruz, onlar aklına geleni sorar, biz dilimizin döndüğünce cevaplarız iki saat boyunca. Ardından beraber öğle namazı kılınır, hanımlar evlerine dönerken, eşimle Kur'an dersine devam edenler biraz daha beklerler. Derken ikindi olur. Ve çocukları okuldan alma vakti gelmiştir. Oğlumuz ve kızımız sabah ne kadar gönülsüz ve uyku mahmurluğuyla gitmişlerse, şimdi de o kadar istekle biraz daha kalmak isterler okulda. Vukuatsız bir gündür genelde ve o durumda "hej hej (merhaba)" ve "hej dâ (hoşçakalın)"dan başka bir şey konuşmayız öğretmenlerle. Tebessümleri de esirgemeyiz birbirimizden. Eve gelinir öğle, akşam yemeği yenilip akşam namazına camiye yetişilir. Yakında oturan öğrencilerimiz gelmek üzeredirler şimdi. Hem Kur'an okur hem de konuşuruz onlarla. Kur'an ne diyor bize diye. Ben İsveççeyi çok anlamam şimdilik onlar da Türkçeyi. Ama her geçen gün durum her iki taraf için de daha iyiye gidiyor. Yatsıya yakın bir iki derken biraz cemaatimiz olur. Kimi Sudan, kimi Irak, Somali, Bosna, Mısır ve tabii ki biz Türkler... Bir akşam saymıştık da yedi kişi vardı, yedisi de farklı yerden. Tek ortak nokta Müslüman ve "invandrare (göçmen)" olmaları. Yani göçmüş gelmişti bir şekilde, belki savaştan kaçmıştı, belki merak etmişti uzak diyarları ya da bir hanımefendiye gönlünü vermişti. Ama

aradan yıllar geçse bile hâlâ doğup büyüdüğü yerlere dönme hayaliyle yaşıyordu. Camiydi belki de sadece biraz benzeyen geldiği yerlere... Yatsı namazının ardından, küçük bir grupta yaptığımız tefsir dersine başlarız, bir buçuk saat okuruz Kur'an'dan; konuşuruz, düşünürüz... Saat dokuz olmuştur bu arada. Eve geldiğimde çocuklar uyumuşsa ne ala. Yok, henüz uyumamışsa kısa bir masal okunur onlar için, kitaptan ya da kendimizden ama ille de Türkçe olacak. Hele küçük kızımız anlar her şeyi ama mutlaka Türkçe ister. Bazen de sorması yok mudur "Baba biz buraya niye geldik?" İnsan düşünmeden edemez acaba yanlış mı yaptık diye...

Artık salı olmuştur, tempo yakalanmıştır, üzerine bir de öğleye kadar üç saat, sonra da bir o kadar daha İsveççe dersi ilave ettik mi tamamıdır. Yatsı namazıyla biter bugün mesai.

Çarşamba daha da kolay, kurs sadece üç saat... Namazlar ve akşam gelen öğrenciler derken yatsıdan sonra evin yolunu tutarız.

Perşembe artık hutbeye son şeklini verme zamanıdır. Hazırladık, birkaç kez okuduk ama yetmez. Kelimeleri anlamak, onların ağızdan çıkarması kadar bir hutbe formatında ve olabildiğince düzgün bir İsveççeyle telaffuz da son derece önemlidir. Gerçi cemaatin çoğu belki benim kadar da bilmemektedir bu dili ama yine de yapabildiğimizin en iyisini ortaya koymaktır amacımız. Bugün öğrencilerimiz de yok, vakit olursa birilerinin çayını içeriz yatsıdan sonra ya da biz ağırız dostları seve seve.

Cuma günü de okulu bırakmak yok ama namaz için daha erken ayrılıyor oradan. Bugün hutbe



Öğle namazına kadar hanımlarla sohbetimiz vardır pazartesileri. Konularımız belli ama hemen her konudan konuşuruz, onlar aklına geleni sorar biz dilimizin döndüğünce cevaplarız iki saat boyunca.



var, hem de İsveççe. Hava -15 °C de olsa ben olabildiğince ince giyiniyim ne de olsa bu yabancı dil beni yeterince terletecek. Bu yetmezmiş gibi yine de okurken hutbeyi düşünürüm, karşımda hiç anlamadıkları belli olan bazılarını gördükçe acaba bir de İngilizce tercüme mi lazım diye.

Bu akşam Falköping günü. Çok uzak değil kırk kilometre bize bu kasaba. Önce Kur'an öğrencilerimi okuturum ardından da buradaki hanımlarla bir ders yaparız. Geçen yıl da erkeklerle yapmıştık Arapça olarak, ne de olsa her milletten insan var. Bizim Arapçamızı İsveççeye tercüme ediyordu mühtedi kardeşimiz Daniel. Pratik biraz zordu benim için ama yine de Araplara ders verdik yani, elimizdeki metinler yardımıyla. Burada öğrencilerle dersimiz kendi görev yerimizden daha verimli oluyor hep. Ne de olsa sadece bir günümüz var, iyi değerlendirmek lazım.

geliriz. Bugün yabancılar da vardır Türkler de. Gençler de vardır yetişkinler de. Arapça da gider İngilizce de İsveççe de. Hanım da gelir benimle çocuklar da. Biraz yorulsa da güzeldir böyleleri yorgunluk. Bir hayıflandığımız varsa o da neden daha iyi bir İngilizcemiz olmamış bunca yıllık okul hayatımızda.

Pazar izin demek, belki yakında bir yerlere, belki de en yakın camımız 160 km. mesafedeki Göteborg'a doğru bir gezinti, bir dertleşme demek, benim ve çocuklarım için. Akşam da geç kalmamak lazım. İsveçlilerin dediği gibi insan iş günü geç uyursa ertesi günden hırsızlık yapmış olur. Vaktinde yatıp, güzelce uyanmak lazım. Allah'a emanet bütün hayat, başka hangi kapı daha sağlam olur ki! Son dua, Rabbena ve'c 'alna li'l müttekine imama...

Eve dönerken saat dokuzu geçmiştir artık.

Cumartesi son iş günü benim için, hem de en yoğun. 12'de başlarız akşam sekizde eve ancak

# “Paşa” Unvanına Sığmayan Bir Devlet Adamı: Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895)

Osmanlı Devleti döneminde üst düzey bir devlet adamını “Paşa” diye tanımlamaktan daha tabii bir şey olamazdı herhâlde. Ama böyle bir devlet adamı aynı zamanda pek çok alanda çalışmalar yapmış bir âlimse “Paşa” unvanının onun için “dar” kaldığını söyleyebiliriz. Çalışma azmi açısından “kabına sığmayan” bir kişiliği olduğunu gördüğümüz Ahmet Cevdet Paşa, bir alanda uzmanlaşmaya çalışırken pek çok alandan bihaber kalan günümüz insanına geniş bir perspektif örneği sunuyor.

Uzmanlık alanlarımız hayata bakışımızı etkiler/belirler. İlgi alanımız, meraklarımız ne kadar geniş ve çeşitliyse dünyayı da o çeşitlilik ve renklilik içinde görür ve anlamlandırırız. Bazen de karşılaştığımız meseleler, önümüzde yığılan sorunlar ve sorumluluklar, yeni ufuklar açar bizlere. Tabii bu sorumlulukları, sorunları kendisi için bir hizmet vesilesi görüp kendisine yeni yeni vazife alanları çıkarırlar için... Galiba Ahmet Cevdet Paşa böyle insanlardan biri... Esasında ilmiye sınıfından gelen bir devlet adamı olan Paşa'nın okumaya, öğrenmeye olan merakını biliyoruz. Daha öğrenim gördüğü yıllarda tatil zamanlarında bile sürekli kitap okuyarak kendisini geliştirme gayreti içinde olan Ahmet Cevdet Paşa, bu çalışma azmini hayatının hiçbir döneminde kaybetmemiş görünüyor. Onun büyük bir ilim ve fikir adamı olarak yetişmesinde bu gayretinin ve çalışkanlığının etkisinin büyük olduğunu söylemek mümkün. İşte böyle çalışkan bir kişiliği olan Ahmet Cevdet, devlet adamlığının yanı sıra hukukçu, tarihçi, mütefekkir, eğitimci ve sosyologdur. (TDV İslam Ansiklopedisi, C. VII, s. 444-445.)

Ahmet Cevdet Paşa, 19. yüzyılda yaşamış, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarını görmüş bir Tanzimat devri devlet adamı. Bu zor zamanlarda payına düşeni seve seve omuzladığını görüyoruz onun hayat hikâyesinde. İbn Haldun ve Naima gibi tarihi, ezeli bir akış olarak gören Paşa, toplumun da insanlar gibi belli merhalelerden geçtiği görüşündedir. Buna göre toplumlar doğar, büyür, gelişir, duraklar ve ölür. “Bir tavırdan başka bir tavıra geçer devletler.” Her tavırdan bir türlü davran-

mak ve her devrin durumuna ve özelliklerine göre çare aramak gerektiğini düşünen Paşa için yapılması gereken şey o esnada zayıf ve yorgun olan toplum bünyesinde herhangi bir sarsılmaya meydan vermeden eski devrin kurumlarını yenileriyle değiştirmektir. (Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü, Ümit Meriç, s. 41-42.) İşte Paşa'nın hayatına bu görüşün neticesi olarak büyük bir gayret ve iyileştirme çalışması damgasını vurmuştur.

Ahmet Cevdet Paşa öğrenim hayatından sonra 1844 yılında Rumeli kazaskerliğine bağlı Premedi kazası kadılığı ile başladığı devlet hizmetine pek çok farklı görevle devam etmiş. İlmiye zümresi mensubu olarak üstlendiği kamu hizmetleri 1866'ya kadar devam eden Paşa'nın bu tarihten sonra bürokrasi-de görevlendirildiğini görüyoruz. Her ne kadar "efendilik"ten alınıp "paşa"lığa geçirilmesi şeklindeki bu sınıf değişikliğinin onu gücendirdiği kendi ifadelerinden anlaşılrsa da (TDV İslam Ansiklopedisi, C. VII, s. 444.) her iki görevi sırasında Paşa'da görülen ortak özellik, yılmadan çalışması ve üretmesi.

Kadılık, müfettişlik, valilik, meclis üyelikleri, çeşitli nezaretlerde nazırlık/bakanlık yaparak farklı devlet görevlerini ifa eden Ahmet Cevdet Paşa'nın bu vazifeleri sırasında yine en dikkat çeken özelliklerinden biri üstlendiği her vazifede gerçekleştirdiği islahatları ve o islahatların bizzat lokomotif olması, kanun ve nizamnameleri bizzat yazması yahut yazım komisyonunda bulunması-

dır. Mesela Adliye nazırı olduğu dönemde nizami mahkemeler teşkilatını kurarak bununla ilgili ka-

nunun ve nizamnameleri hazırlamıştır. Bugün Ahmet Cevdet Paşa dediğimizde ilk aklımıza gelen "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye"nin yazılması aşamasındaki katkıının yanında en az o kadar önemli olan bir başka rolü de onun Mecelle'nin yazılması fikrinin benimsenmesi aşamasındaki katkısıdır. Zira aslında o dönemde Fransız medeni kanununun tercüme edilmesi, akabinde Fransız öğreticilerin davet edilerek bu yasanın öğretilmesi ve mahkemelerde tatbik edilmesi konusunda kuvvetli bir ısrarın var olduğu görülüyor. Özellikle Âli Paşa'nın savunduğu bu gö-

rüşe karşı Ahmet Cevdet Paşa, Hanefi fikhına dayalı bir kanun kitabı hazırlanması gerektiği kanaatindedir. İsrarla savunduğu bu fikir kabul edildikten sonra on altıncı cilt yayınlanıp Mecelle tamamlanuncaya kadar Paşa kimi zaman doğrudan kimi zamansa -farklı görevleri sebebiyle- daha uzaktan Mecelle'nin yazılımla ilgilenir ve tamamlanmasını sağlar. Tanzimat döneminde hazırlanan kanunların ve oluşturulan kurumların önemli bir kısmında imzası bulunan Paşa'yı Bernad Lewis'in "dâhi hukuk adamı" olarak tanımlamasının mübalağalı olmadığı anlaşılıyor. (Ahmet Cevdet Paşa'nın Aile Mektup-



**Her tavrıda bir türlü davranmak ve her devrin durumuna ve özelliklerine göre çare aramak gerektiğini düşünen Paşa için yapılması gereken şey o esnada zayıf ve yorgun olan toplum bünyesinde herhangi bir sarsılmaya meydan vermeden eski devrin kurumlarını yenileriyle değiştirmektir.**

ları, s. 19-22. Ahmed Cevdet Paşa'nın Felsefi Düşüncesi, Kemal Sözen, s. 186-187, TDV İslam Ansiklopedisi, C. VII, s. 444, 445, Ercüment Kuran, "Devlet Adamı Olarak Ahmed Cevdet Paşa", Ahmed Cevdet Paşa içinde, TDV Yayınları, s. 5.)

Ahmet Cevdet Paşa'yı Darulmuallimin müdürlüğü yaptığı dönemde bu kurumla ilgili ıslahatları gerçekleştirirken görüyoruz. Kuruluşunda görev aldı-

**Kadılık, müfettişlik, valilik, meclis üyelikleri, çeşitli nezaretlerde nazırlık/bakanlık yaparak farklı devlet görevlerini ifa eden Ahmet Cevdet Paşa'nın bu vazifeleri sırasında yine en dikkat çeken özelliklerinden biri üstlendiği her vazifede gerçekleştirdiği ıslahatları ve o ıslahatların bizzat lokomotif olması, kanun ve nizamnameleri bizzat yazması yahut yazım komisyonunda bulunmasıdır.**

ğı Encümen-i Daniş'in bastığı ilk eser olan Kavâid-i Osmaniyye'nin (Fuad Efendi ile birlikte) de müellifidir. Bu dönemde tarihinin ilk üç cildini yazıp Padişaha sunduktan bir süre sonra resmi tarih yazıcılığı yani vakanüvislikle de görevlendirilen Ahmet Cevdet Paşa, bu vazifesi sırasında tarihini (Tarih-i Cevdet) yazmaya devam ederken bir taraftan da dönemin siyasi olaylarını Tezakir-i Cevdet adıyla kaleme almaktadır. Okullarda okutulmak üzere modern metotlara göre üç Türkçe ders kitabı (Kavâid-i Türkiyye, Mi'yar-ı Sedâd, Âdab-ı Sedâd) yazan Ahmet Cevdet Paşa'nın saydıklarımız dışındaki bazı eserleri şunlardır: Kısas-ı Enbiya, Ma'ruzat, Kırım ve Kafkas Tarihi, Mukaddime-i İbn Haldun, Belâgat-ı Osmaniyye, Medhal-i Kavâid, Takvîmu'l-edvar, Mecmûa-i Âliye...

Merkezde görev aldığı muhtelif müesseselerde gerçekleştirdiği ıslahatlar ve tarih, edebiyat, fıkıh, ders

kitapları gibi farklı alanlarda çok sayıda eser vermesine bakılarak Ahmet Cevdet Paşa'nın çoğunlukla yerleşik bir hayat sürdürdüğü düşünülebilir. Ancak o, görev hayatı boyunca, karışık olan İmparatorluk coğrafyasının farklı bölgelerine kimi zaman bir isyanı bastırmak, kimi zaman teftiş, kimi zaman da Bosna'da olduğu gibi orduyla ilgili ıslahatlar yapmak saikiyle sık sık gönderilmiştir. Ne zaman döneceği belli olmayan bu görevleri ziyadesiyle uzayınca ailesinin de sıkıntı içinde kaldığını, eşinden kendisine zaman zaman sitemkâr mektuplar geldiğini "Ahmet Cevdet Paşa'nın Aile Mektupları"ndan öğreniyoruz. Bu mektuplara cevaplarından birinde (Bosna'daki görevi sırasında, Ağustos 1864'te) Paşa, eşi Advîye Hanım'a "Sen yine sitemler yazarak:

'artık mektup yazmayacağım, kalkıp gideceğim' diye yazmışsın. Benim de artık yazacak bir sözüm kalmadı, sana her türlüşünü yazdım. Ne yapayım, şimdi kalkıp gitmek elimden gelmez. Mahsus bir mühim memuriyetin itmamı için bekliyorum. Tüccar ve esnaf değilim ki istediğim vakit istediğim yere gideyim. Memuriyetim bir yerde temelli değil ki sizi getireyim. İki aydan ziyade oldu, hep at sırtında dolaştık..." (Ahmet Cevdet Paşa'nın Aile Mektupları, s. 92-93.) diyerek ondan sabretmesini ister.

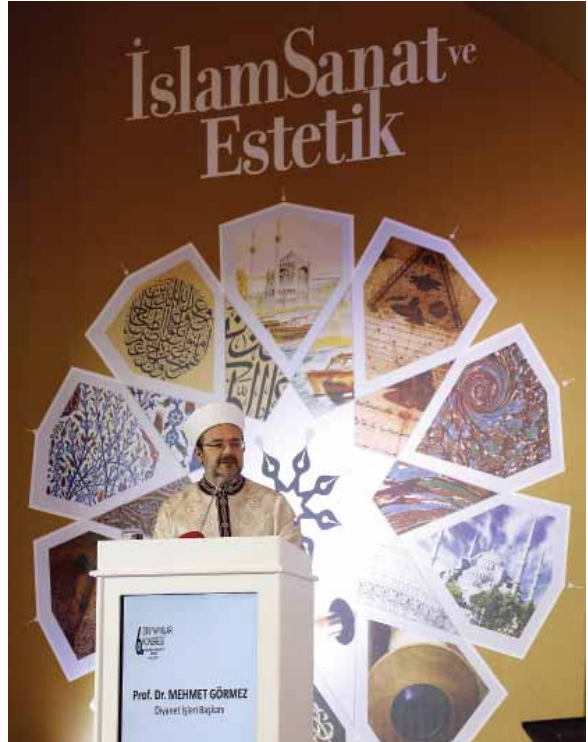
Dağılma dönemine girmiş bir devletin yıkılmasını geciktirmek ya da önlemek çabasıyla ve ilim aşkıyla geçen bir ömürden geriye kalan, sadece aile hasreti, yorgunluklar, yoksunluklar değil elbette. Ahmet Cevdet Paşa, hem devlet hem de ilim adamlığı ile Türk-İslam âleminin en önemli simaları arasına yazdırmıştır adını ve bugün sanıyorum daha çok tanınmayı hak etmektedir.



# Sanat ve Estetik Kongresinin Ardından

**D**iyaret İşleri Başkanlığının dinî yayıncılık alanında her yıl farklı bir konu etrafında problemlerin tespit edildiği ve çözüm yollarının konuşulduğu Dini Yayınlar Kongresi bu yıl İslam-Sanat ve Estetik üst başlığı ile toplandı. Bu sene 6.'sı düzenlenen kongrede tercih edilen konu, henüz üzerine yeterince kafa yormadığımız bir alandı. Ve bu sahada ciddi eksiklerimiz, yanlışlarımız göze çarpmaktaydı. Hâliyle böyle bir alanda sanata, estetiğe -geleneksel tabirle bediyyata- olan ihtiyaç bizim bu sahada eksiklerimizin de neler olduğu noktasında bir yol haritası çizecekti. 29-30 Kasım ve 1 Aralık tarihlerinde Cevahir Kongre Merkezinde gerçekleşen kongreye yüzün üzerinde tebliğci, müzakereci ve katılımcı iştirak etti. Özellikle açılış programının gerçekleştirildiği gün gösterilen ilgi ve alaka konunun ehemmiyetinin göstergesiydi.

Üç güne sığdırılan sanatın, estetiğin, mimarinin, musikinin bilimsel tebliğlere konu olduğu kongrede "Dinler ve Estetiğin Keşfi", "İslam Sanatının Tarihsel Serüveni" "İslam ve Edebiyat", "İslam ve Mimari", "İslam ve Müzik", "İslam ve Görsel Sanatlar", "Geleneksel Türk-İslam Sanatları", "Din ve Sanat Konulu Neşriyat", "İslam, Sanat ve Estetik Konulu Yayıncılıkta Gelecek İçin Perspektifler" ve "Genel Değerlendirme" başlıklı dokuz oturum ile özel oturumlar yer aldı. Kongrenin açılışından kongre sonuna kadar katılımcıların beğenisine sunulan küratörlüğünü Ahmet Zeki Yavaş'ın yaptığı Klasik Sanatlar Sergisi ise gezilmeye değer bir güzellik arz etmekteydi.



Kongre, İstiklal Marşı ve sonrasında Mushafı İnceleme ve Kıraat Kurulu Başkanı Hafız Osman Şahin Hoca'nın Kur'an tilaveti ile başladı. Daha sonra Dini Yayınlar Genel Müdürü Dr. Yüksel Salman selamlama konuşması yapmak üzere kürsüye geldi ve katılımlarından dolayı haziruna teşekkür etti. Kongrenin mahiyetini, muhtevasını ve felsefesini anlatmak üzere kürsüye gelen Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez, evvela İslam sanat felsefesini ve sınırlarını çizdi ve şunları söyledi: "İs-

lam sanat felsefesi, genel sanat eğilimlerinin kendi içindeki ayrışmaları bir yana kendine özgü perspektifi, estetik temsilleri ve sanat eksenli örtük dil ile her zaman Müslüman evrenin en üst örneklerini yansıtmaktadır. İçinde Allah vergisinin öz nitelikleri başta olmak üzere, ustalık-çıraklık süreçlerinde sabırla aşılacak sayısız engelleri içinde barındıran zanaatkarlık süreçleri son tahlilde sadece ve sadece Allah'ı aramakla sınırlandırılması gereken bir duygu derinliğini yansıtmaktadır." Konuşmasının devamında Batı sanatı ve İslam sanatı üzerine mukayese yapan Görmez, Batı sanatında eserlerin görüntüye ve teşhire dayalı olduğunu, İslam sanat eserinde ise eyleme dönük bir terbiyecilik söz konusu olduğunu ifade etti. Buradan hareketle eserlerin terbiye ediciliği ve belli bir edep silsilesi dâhilinde inşasına değinerek şunları ifade etti: "Mimari bir terbiye biçimidir. Bunun çeşitlemelerini yapabiliriz: Selçuklu camisi kendisini geniş olarak kurgular. Böylelikle ön saflara daha çok insan sığar. Çünkü hadis-i şerifin belirttiği üzere ön saflarda namaz kılmak daha faziletlidir. Selçuklu camisi bir edeptir, sizi daha ön saflara iten bir terbiye. Ya da Safranbolu evlerinin pencerelerinin birbirine dönük olmaması bir terbiyedir. Sizi tecessüsten men eder, evlerin penceresinden içeri bakmamanızı öğütler. Zemine döşenen taşların sizi yere bakmaya zorlaması "Mümin erkeklere ve mümin kadınlara söyle bakışlarını sakınsınlar" hükmünün bir açılımı ve terbiyesidir. Gündelik hayata girecek

kadar mimari bu anlamda bir terbiyedir. Bunu nispeten Batı'da da bulabilmekteyiz. Gotik kilise bir teslimiyet ve alçakgönüllülük terbiyesidir. Ama bunu sağlayan görüntüdür, sizi küçük düşüren yüksekliktir. Selçuklu camisinde olduğu gibi sizi eyleme zorlayarak terbiye etmiyor, gotik kilise sizi gördüğünüzle terbiye ediyor. Barok ve rokoko kiliseleri bunu daha da ileriye taşıyarak tam bir görsel teşhire dönüşüyorlar."

Üç farklı salonda ve üç gün boyunca devam eden kongre, bu alanda söz sahibi olan Prof. Dr. Uğur Derman, Hattat Hasan Çelebi, Prof. Dr. Turan Koç, Prof. Dr. Sadık Kılıç, Prof. Dr. İlhan Kutluer, Prof. Dr. Burhanettin Tatar, Doç. Dr. Ekrem Demirli, Prof. Dr. Mustafa Uzun, Yrd. Doç. Dr. Nuri Özcan, Prof. Dr. Mustafa Kara, Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam, Doç. Dr. Zeynep Gemuhluoğlu, Ömer Lekesiz, Sadık Yalsızuçanlar, Beşir Ayvazoğlu, Hilmi Şenalp, Doç. Dr. Cüneyt İssi, Doç. Dr. İsmail Güleç, Emine Eroğlu, Mevlana İdris, Lütfü Şen, Prof. Dr. Alaaddin Karaca ve ismini sayamayacağımız sayısız akademisyen ve yazarın eşliğinde tamamlandı.

#### Kongrenin ardından yazılanlar:

##### Ömer Lekesiz / Yazar

Geçtiğimiz üç gün boyunca Diyanet İşleri Başkanlığının 'İslam-Sanat-Estetik' konulu 6. Dinî Yayınlar Kongresi'ni izlediğimden, bu özelleşen dünyanın o kendine mahsus entelektüel kurgusu, afyon etkisi içinde âdeta kaybolmuştum.

Kongre, pazar günü Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in kapanış konuşmasıyla sona erdi; onun mümin dilinin içerdiği hilm ve merhametin de etkisiyle, katı gerçekliğe bürünmüş dış dünyaya ümitvar bir halet-i ruhiye ile çıktım.

##### İhsan Kabil

Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlediği 'İslam Sanat ve Estetik' temalı Dinî Yayınlar Kongresi'nde, 'İslam ve Görsel





Sanatlar' başlıklı oturumda sunacağım konuşmaya ait. Ortaya koymaya çalışacağım dinî imgeleri, aşkınlık, manevi boyut, metafizik, mistik ve adalet kavramları üzerinden açıklamaya gayret edeceğim. (...) Yapıcı olanın sesinin daha gür çıkması, karşısındakiyle diyalog içinde, insani değerler üzerinden açılmayı bir müşterek üzerinde buluşması gerekiyor. Üst ve aşkın değerler ortadadır; seviyesi belli, düşük, banal değerler de artık birçok yapımda kendini göstermektedir. Akli başında gibi görünen insanlarda dahi bu tür çalışmaları meşru görme eğilimine girme baş göstermişse, bir şeylerin durumu vahim demektir ve herkese düşen, kendini gözden geçirmektir.

#### **H. Hümevra Şahin / Gazeteci-Yazar**

Kongre çok temel bir düşünce ve medeniyet meselesinin tartışılmasına da vesile oldu. İslam Medeniyeti'nin otantik kavramlarını, sözelimi estetik yerine Bediyyat'ı neden kullan(a)mıyorduk? Diyanet, estetik bilimi ifade eden 'Bediyyat' kelimesinin alanın uzmanları dışında bilinmeyeceğini düşünerek haklı olarak estetik kavramını kullanmayı tercih etmişti. Zira Bediyyat kelimesini kullanabilmek için belki de öncelikle bu terminolojiyi içselleştirmiş bir toplumsal yapı gerekiyordu.

Prof. Dr. Mehmet Görmez Hoca'nın mükrim ev sahipliğinde yapılan kongre, tam da konunun içeriğine uyumlu şekilde son derece zarif ve latif bir atmosferde gerçekleştirildi.

#### **Prof. Dr. Namık Açıkgöz / Yazar-Akademisyen**

Çoğunlukla ilahiyatçı bilim adamlarının katıldığı sempozyumda, İslam medeniyetinin estetik boyutu konusunda yeteri kadar tartışılmadığı ortaya çıktı. İslamiyet'in sadece bir inanç sorunu olmadığı, bu inancın kurduğu estetik dünyaya da eğilmek gerektiği kararına varılan sempozyumda, ilahiyatçıların estetik, estetikçilerin ve sanatçıların da İslamiyet'le daha çok ilgilenmesi gerektiğini fark ettim. İlahiyatçılar, dinin en küçük bir ayrıntısını biliyorlar ama bunun estetik olguya dönüşmesi konusunda hiç fikir yürütmemişler. Eserler veren sanatçılar da, ürettikleri eserlerin İslam ile ilişkileri konusunda yeteri kadar donanımlı değiller. Sempozyumun en dikkati çeken tarafı, Sayın Başkan'ın bütün oturumları bizzat takip etmesiydi. Sanırım üretilen fikirlerin hayata geçirilmesinde tek yetkili olduğu için, neler üretildiğini merak etmişti. Bu sempozyumda, İslamiyet ve estetik konusunda ilk ciddi işaret fişekleri atıldı. İnşallah arkası gelir. Emeği geçen herkese teşekkür ederiz

Kar yağıyor bu gece,  
Öyle beyaz ki şehir  
Anlamak bir ömür sürer  
Hayat niye kirlenir?  
(Ezgi'nin Günlüğü)

## Kar

**H**iç kar kristali gördünüz mü? Eminim birçoğumuz bu fırsatı bulmuşuzdur. Ne kadar naif, eşsiz bir zarafet örneği... Bir filmde izlemiştim, bir çocuk zenci adama "Senin rengin neden siyah?" diye soruyordu. Adam "Çünkü Allah çeşitliliği sever." cevabını veriyordu. Biz de pratikte aynı uzuvlardan oluşan insanlarız. Bu aynılığın içinde hepimiz aslında farklıyız. Farklı yüzler, farklı gözler, farklı tenler... Kar kristallerinin hepsi altıgen, bir merkezde kesişen altı ışın... Bu benzerliğin içinde yaratışının sonsuz olduğunu gösteren Allah hiçbir kristali birbirinin aynı yaratmıyor. Su molekülleri, Allah'ın izniyle, farklı altıgen motifler oluşturuyor. Su her zaman kristal oluşturmuyor. Dr. Emato adlı Japon araştırmacı, kar kristallerinin fotoğraflarını çekerek, suyun ortama ve duruma göre kristaller oluşturup tepki verdiğini ispatlıyor. Dr. Emato aynı yerden alınan su örneklerinin nefret-sevgi, öfke-iyilik, korku-cesaret sözcüklerine farklı kristaller oluşturduğunu fotoğraflayarak "Suyun Gizli Mesajı" adlı kitabında sergiliyor.

Yüce Allah'ın minicik kar kristaline ne büyük mucizeler sığdırdığına hayret etmeden geçemiyor in-

san. Yaşama sevinci doğuyor içimize. Hayat ne güzel, nefes almak, görmek, hissetmek, ummak, anlamak... Kıymetsizken, hiçken, yokken; değerli olmak, var olmak, hem de varoluşların en şerefli olarak... Gönül dostu Mevlana "Âlemde maksat insandır." diyerek kıymetimize dikkat çekmek ister.

Kar nasıl da nazlı nazlı süzülür gökten yere doğru? Beyaz, pak, sade bir kumaşı ilmek ilmek dokur gibi. Süzülürken ne büyük bereket sığdırır minicik varlığına? Kar tanesi sıcak bir nefesle eriyip bir damlacık su olur. Kirpiğimizin ucunda, saçımızda, yanığımızda bir damlacık su... Ama birleşip kenetlenmeye görsün, gücü hayret verici boyuttadır. Koca bir gölü kaplayıp, gölü üstünde yürünür hale getirir. Denizde kenetlenir, buzdan dağlar oluşturur. Sakın! Kar tanesini hafife almayın. Lapa lapa yağar, ağır ağır kaplar toprağı. Toprak artık bembeyaz örtüsüyle öylece durur. Sanki içten içe kendini sorgular, çile çeker, garip, tahmin edilemez bir huzur bulur, son nefesini verir, adeta ölür. Kar, bembeyaz kar, toprağı örten bir kefen gibi sade, temiz ve dikişsiz... Mayamız toprak konuşur bizimle. Kendini ortaya koyar, örnek gösterir. Bu örneği bıkm-



dan, usanmadan, var olduğu günden  
bu güne değin tekrarlar durur. Her kış  
ölür, her bahar dirilir.

*Ben ay'ımı yerde gördüm*

*Ne isterim gökyüzünde*

*Benim yüzüm yerde gerek*

*Bana rahmet yerden yağar*

diyen Yunus Emre toprağın, biz in-  
sanlara misal olmak uğruna, ölüşü-  
nü ve dirilişini gören gözü dillen-  
dirir.

Toprağın bu hâli beyaz ihramına  
bürünmüş hacılara benzer. İhram  
ve kar; sadece renkleri itibarıyla  
değil manasıyla da birbirine ben-  
zer. İhramını giymiş hacı hayat-  
tayken kefen sarınmış gibidir.

İhramlı insan ölümü iliklerine kadar hisseder. Bu  
hisle dökülür tövbeler, şükürler, dilekler dudakla-  
rından. Dudaklardan dökülenlerin altını çizer âdeta,  
gözlerden süzülenler. Yüce Allah ihramı giydirerek  
ölümü hatırlattığı kuluna, ihramı çıkarınca "Haydi  
diril!" der. "Yeni bir fırsat sana; umutla, duayla, sev-  
giyle, merhametle, iyilikle, güzellikle; dön bütün ya-  
nılışlardan, yeniden doğ."

Allah kar ile toprağı örter, bir süre öylece kefen giy-  
dirmiş gibi bekletir. Baharla toprak dirilir, neşelenir  
her yer gül gülistan... Bağrında sakladığı hayvanlar  
uyanır; tohumlar filizler bir bir boy gösterir. Baharla  
beş duyumuzda ayrı bir şölen, bir ziyafet... Toprak  
değişir, görüntü renklenir, havada bir bahar koku-  
su, kulaklarda kuş ve çocuk cıvıltısı, tene tatlı bir  
sıcaklık, dilde binbir lezzet, tazelik...

*Yine bahar geldi. Yeryüzü tıpkı,*

*Şiirler ezberleyen bir çocuk gibi*

dizeleriyle Rainer Maria Rilke, baharda yenilenen  
doğayı, gençliğin de ötesinde çok daha masum, ço-  
cuk formunda somutlaştırır.

Toprak ihramını çıkardı, kardan sıyrıldı, tüm mari-  
fetini Allah'ın "Diril!" emrine hürmeten ortaya koy-  
du. Kendisine tertemiz bir başlangıç bahşedilen, ye-  
niden doğan "Haydi, bu temiz yola çık, bu yol açık."  
denilen insan gibi.





# Boşanma Sürecinde AİLE

Boşanma, iki insan arasındaki duygusal ve fiziksel bağın sona ermesidir. Evliliğin yasal olarak sona ermesidir. Günümüzde oldukça yaygınlaşan boşanmanın tarihi, aslında neredeyse evlilik kadar eskidir. Eski çağlardan beri hemen hemen bütün toplumlarda boşanmaya rastlanır.

**E**vlenen her çift mutlu olmak ister. Karşılıklı sevgi, saygı ve güvene dayalı bir ilişki beklentisiyle başlar her ilişki. Mutsuz evliliklerde bile en azından “bir gün düzeliyoruz ve mutlu oluruz” ihtimali insanın derinlerinde yaşamaya devam eder. Boşanmak bu “beklentiyi” ve “mutluluk ihtimali”ni ortadan kaldırdığı için oldukça acı verici bir durumdur.

En kötü giden evliliğin bitmesi bile insana belli düzeyde acı verir. Yenilgi ve başsımsızlık duygusu yaşattır. Bir düzeye kadar bu acı verici duygular normaldir ve yaşanması sağlıklıdır. Boşanan kişi bu duygulara hazırlıklı olmalıdır. Aile bireylerinden birinin ölümü gibi boşanma da bir “kayıp”tır ve boşanmayı tabii de aynı ölümden olduğu gibi bir psikolojik yas süreci yaşanır. Bu dönemi bir çeşit “psikolojik kriz” olarak kabul edebiliriz.

Yas döneminde genellikle beş aşamadan geçeriz:

**1- İnkâr:** Evliliğin bozulmasına yol açan sorunlar tam olarak açığa çıkana kadar sürer. Bu aşamada evlilik, çok mutsuz da olsa sürdürülmeye çalışılır. Aslında burada yaşanan şey “duygusal boşanma”dır.

**2- Kayıp ve depresyon:** Bu dönemde evlilikte bir şeylerin yanlış gittiği anlaşılır ve düzelme umudu azalır. Evlilik anlamını kaybeder gibi olur. Üzüntü, depresyon, yalnızlık hissi ve diğer insanlarla iletişimden kaçınma görülür.

**3- Kızgınlık:** Boşanma daha gerçekçi bir hâl alır, eşe ve sebep olduğu düşünülen kişilere öfke hisleri daha da artar.

**4- Yeni yaşam tarzı ve kimliğe uyum sağlama:** Bu aşamada kişi artık boşanmayı kaçınılmaz bir gerçek olarak algılar ve bu yeni gerçekle başa çıkmanın yolunu bulmaya çalışır. Boşanma sürecini yaşayan kişinin temel meselesi, boşandıktan sonra sürdüreceği hayatı yapılandırmak ve kimliğini bu doğrultuda tekrar şekillendirmektir.

**5- Kabul ve yeniden işlev görme:** Bu aşamada yeni oluşan başa çıkma yöntemleri pekişir. Geleceğe ve yeni bir evliliğe dair korku ve endişeler yatılarak, ikinci evlilik ihtimaline sıcak bakılabilir.

#### **Boşanma neden artıyor?**

Dünyada 1970 yılından beri boşanma oranı gideerek artıyor. Bunda psiko sosyo politik pek çok sebep etkin olmakla beraber başlıca üç etken sayılmaktadır:

- Boşanmaya karşı toplumsal ön yargının azalması.
- Kadının ekonomik bağımsızlığını kazanması.
- Çocuk sahibi olma yaşının ilerlemesi sonucu çocuksuz çiftlerin çoğalması ve boşanma kararını daha kolay almaları.

Yapılan araştırmalara göre boşanma aşamasında terapiye başvuranların en sık dile getirdiği 12 şikâyet, iletişim eksikliği, sürekli tartışma, duygusal doyumsuzluk, cinsel doyumsuzluk, ekonomik

anlaşmazlıklar, akrabalarla ilgili problemler, sadakatsizlik, çocuklarla ilgili çatışmalar, eşe despotça hükmetme, güven duyulmayan eş, alkolizm ve fiziksel-duygusal şiddettir.

#### **Çocuklar nasıl etkileniyor?**

Evlilikte çocuklar da boşanma sürecinden etkilenir. Anne babanın yaşadığı psikolojik yıkım ve üzüntüden çocukları ne kadar korumaya çalışsak da mutlaka bir miktar etkileneceklerdir. Ayrıca çoğu evlilikte çocuklar anneyle baba arasında bir seçim yapmak zorunda kalırlar. Güven veren aile ortamını kaybettikleri duygusuna kapılırlar. Bundan dolayı boşanma çocuklar için özellikle zordur.

Boşanmayla gelen değişiklikler, çocuklarda davranış bozukluklarına yol açabilir. Ders başarısı düşebilir, arkadaşları ile ilişkileri etkilenebilir, şiddet

**Taraflardan biri boşanmayı anlatırken diğeri figüran gibi sessiz kalmamalı. Çocuk “haklı-haksız” arayıp kendini taraf tutmak zorunda hissedebilir. “Birbirlerini terk ediyorlar, beni de terk edecekler” endişesi yaşamasına, bu zeminin oluşmasına izin vermeyin.**

eğilimi, içe kapanma gibi tepkiler görülebilir. Boşanmaya sebep olduğunu düşündüğü ebeveyn suçlayıcı ve düşmanca davranabilir.

Bununla beraber çocuklar, eşlerin uyumsuz olduğu, karşılıklı suçlamaların yaşandığı, çatışmalı ve sevgisiz bir ortamda da mutlu olamazlar. Bu ortamda evlilik sürse dahi çocuk yine mutsuz ve huzursuz olacak ve davranış bozuklukları gösterecektir.

#### **Eşinizden boşanabilirsiniz ama çocuğunuzdan asla!**

Çocukları bilgilendirmeyi ihmal etmeyin. Çünkü çocuklar genellikle ‘acaba tekrar bir araya gelirler mi’ fantezileri geliştirirler.

Eğer boşanma fikrindeyseniz ama emin değilseniz çocuklarınıza söylemeyin. Ancak kararınızdan eminseniz de çok geciktirmeden söyleyin.

İnsanlar birbirinden boşansalar bile ebeveyn olmaktan boşanamazlar. Çocuğun bunu anlaması çok önemlidir. Boşanma gerçekleşikten sonra da



**Boşanılan eşi kötülemek çocuğa yaptığımız bir kötülüktür aslında. Bizim yetişkinler olarak sorunlarımız olsa da annesini ya da babasını kötü bir insan olarak bilmesi onu daha yalnız ve çaresiz hissettirir.**

ebeveynleri olarak hep yanında olacağınızı mutlaka belirtin.

Durumu çocuklara onların anlayacağı bir biçimde anlatmak gerekir. Bu yaklaşım, durumu kabullenmelerini kolaylaştıracaktır. En doğrusu boşanma haberini çocuğa anne babanın birlikte vermesidir.

Taraflardan biri boşanmayı anlatırken diğeri figüran gibi sessiz kalmamalı. Çocuk "haklı-haksız" arayıp kendini taraf tutmak zorunda hissedebilir. "Bir-birlerini terk ediyorlar, beni de terk edecekler" endişesi yaşatacak zemin oluşmasına izin vermeyin.

Nerede kalacağı ve hangi okula gideceği gibi konularda kararı, çocuğunuz değil, siz vermelisiniz.

Bu dönemde çocuğun yaşam şartları olabildiğince az değiştirilmelidir. (okulu, evi, odası vs.)

İçinde bulunulan durum ve bundan sonraki yaşam şeklinin nasıl olacağı açıklayıcı cümlelerle anlatılmalıdır.

Çocuğun yaşayabileceği en önemli sorun "güven krizi"dir. Aynı kalınan ebeveynle çocuk hangi günlerde, ne sıklıkla görüşecekse bunu belirleyin ve aksatmayın.

Anne babaların kendi aralarındaki sorunları çocukların önünde konuşmamaya özen göstermesi gerekir. Zira bu durum çocuğu derinden yaralar.

Bir erkek çocuk, babası tarafından ihmal edilirse kendisini şekillendirmeye yardımcı olacak rol modelinden de mahrum kalmış olur. Bir erkek olmak veya gelecekte baba olmak ile ilgili bilgisi yeterince gelişemeyebilir. Dürtülerini kontrol etmek, so-

rumluluklarını yerine getirmek konusunda isteksiz görünebilir. Zorlandıkları durumlarda mücadele etmekten kaçabilirler. Rol model olabilecek (amca, dayı, dede gibi) yakın aile bireyleri ile ilişkisini güçlendirmek çocuğu olumlu etkileyecektir.

Kız çocukların da benzer durumlar yaşadıkları gözlemlenir. Annelerin stresle baş edebilme becerileri yüksek olursa, bu durum çocuğun da boşanmayla daha iyi başa çıkmasını sağlayacaktır.

Eşler, aralarındaki sorunlarda çocukları aracı olarak kullanmamalı. Karşı tarafa iletecekleri mesajları çocuklar üzerinden göndermemelidir.

Boşanılan eşi kötülemek çocuğa yaptığımız bir kötülüktür aslında. Bizim yetişkinler olarak sorunlarımız olsa da annesini ya da babasını kötü bir insan olarak bilmesi onu daha yalnız ve çaresiz hissettirir. Ayrıca anlatacağımız bizim tarafı bakış açımızı yansıtır. Zira bir insan iyi bir eş olamayabilir ama bununla beraber iyi bir anne-baba olabilir. Çocukla diğer ebeveynin arasına girmek gerekir.

Düzenli görüşmelerine ise yardımcı olmak, kolaylaştırmak gerekir. Çoğu kez çocukları karşı tarafa göstermemek bir "koz" olarak kullanılır. Bu durum ise en çok çocuklara zarar verir. Sakinliği ve sağduyuyu koruyarak çocuklarımız için en doğrusunu yapmak gereklidir.

Bu süreçte gerekirse bir pedagog veya psikologdan destek alınmalı ve çocukların bu dönemi daha sağlıklı geçirmeleri için uzman tavsiyelerine göre hareket edilmelidir.

### **Mahkeme aşaması ve ayrılık**

Boşanma sürecinin en sıkıntılı aşaması mahkeme dönemidir. Bu dönemde eşlerden biri ya da her

ikisi depresyona girebilir; kızgınlık, ümitsizlik hissedebilir, kendine acıyabilir, yoğun öfke, üzüntü ve yalnızlık hissedebilir. Bu duyguların ardından bir yas tutma ve rahatlama sürecine geçilir. Bu dönemde çiftlerin pazarlık etmeleri, çatışmaya girmeleri, birbirlerini tehdit etmeleri, hatta bazen intihara teşebbüs etmeleri söz konusu olabilir.

Bu süreçte yakınların desteği çok önemlidir. Boşanmakta olan kişiler mümkün olduğunca ailelerinden ve dostlarından destek almalıdırlar. Kimi zaman insan "Ben bu durumla tek başıma başa çıkabilirim, bu yükü yalnız taşıyacağım, kimseye ihtiyacım yok." diyerek bu dönemde destek istemekten kaçınır. Oysa bu tür durumları atlatmakta aile ve dostların desteği çok önemlidir ve süreci oldukça kolaylaştırır. Duygusal anlamda yaşayacağımız zorlukları güvendiğimiz insanların sevgisi ve desteğiyle daha kolay atlatmak mümkündür.

Boşanma çok acı bir olay olsa da dünyanın sonu değildir. Ruh sağlığımız ve huzurumuz bozulmuş, bir araya gelme ve tekrar deneme çabaları işe yaramamış, danışmanlık ve terapi de fayda etmemişse ayrılık, acı bir ilacı içmek gibi zorunlu hâle gelebilir. Hem çiftin daha fazla yıpranıp mutsuz olmaması hem de çocukların bu sevgisiz ve/veya çatışmalı ortamda olumsuz etkilenmemesi için bazen en doğru yol bu olabilir. Bütün değerlendirmeler yapıp, her çare denendikten sonra bir karar alınmışsa bunu kabullenip hayata yeniden adapte olmak için ise zamana ihtiyaç olacaktır. Aile saadeti ve huzuru dileklerimizle...

**En kötü giden evliliğin bitmesi bile insana belli düzeyde acı verir. Yenilgi ve başarısızlık duygusu yaşatır. Bir düzeye kadar bu acı verici duygular normaldir ve yaşanması sağlıklıdır.**

## “Hayatım İbret Aynası” -Bir Büyükçınar Göçtü-

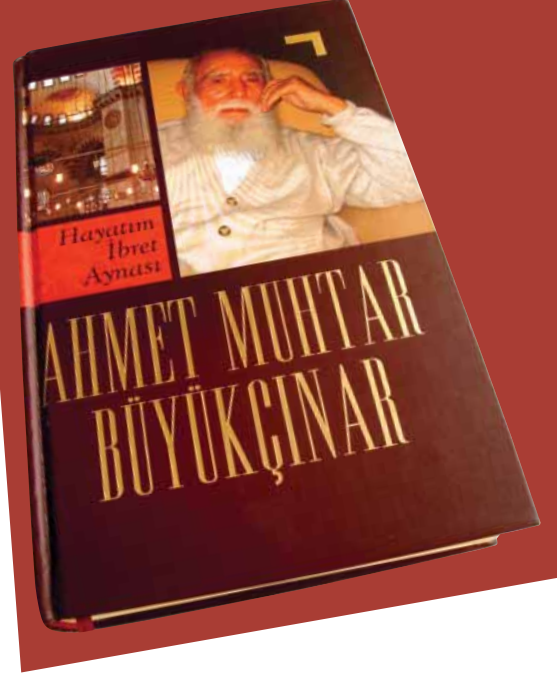
2 yıl önce yeniden basılan “Hayatım İbret Aynası” başlıklı hatıratına “Ömür kısa, arzu çok, yaşım seksen bir. Önümde dağlar kadar hizmet var. Ben ise henüz işin başındayım.” cümleleri ile başlayan Ahmet Muhtar Büyükçınar hoca efendi, doksan üç yıllık hizmetini tamamlayarak 6 Nisan 2013’de Hakk’a yürüdü.

Kendisi ile bizzat tanışıp hayır duasını almak nasip olmasa da değme romanlara taş çıkartan ve “Bu kadarı da ancak filmlerde olur.” dedirten hayat hikâyesini okudum yıllar önce. Hoca efendinin, “Bugün kendim dahi tüm bunları nasıl yaşadığıma hayret etmekten kendimi alamıyorum.” dediği hayat hikâyesi, İstiklal şairi Mehmet Akif Ersoy’un dostluğunu kazanarak kendisinden istifade eden ve genç nesle yönelik gerçekleştirdiği sohbet toplantıları ile bir devre adını altın harflerle yazdıran merhum Mahir İz hocayı da heyecanlandırmış ve dudaklarından “Nihayet aradığım adamı buldum. Ezher’de okuyup gelmiş Ahmet Muhtar hoca namında bir zat, ilmî tedrisat ve hizmette tam benim arzu ettiğim metodu takip ediyor. Kendisi ile çok işler yapacağız. Bugün çok bahtiyarım!” sözleri dökülmüştür.

Henüz bir yaşına gelmeden annesini kaybeden Büyükçınar’ın, dört yaşında teyzesinin şefkatinden de mahrum kalması ve hemen ardından babasının üçüncü evliliğini gerçekleştirmesi, hoca efendi için yıl-

larca sürecek çileli bir hayatın da başlangıcı olur. Sonraki yıllarını kendi ifadesiyle merhametsiz, cimri ve ilgisiz bir baba ile zalim bir üvey anne ve kendisini kaçak rakı imalatında çalıştıran ve hatta esrar sattıran bir dayı ile geçirmek zorunda kalan Büyükçınar’ın hayatı, sahipsiz, sevgisiz ve kimsesiz küçücük bir çocuğun her türlü yokluk ve yoksunluk içerisinde sınırlı olarak tek başına ayakta kalmasının, azim ve kararlılıkla çalışıp bir İslam âlimi olarak ortaya çıkmasının destansı bir hikâyesidir.

“Hayatım İbret Aynası”, bir arayışın ve ilim yoluna adanmış bir hayatın hikâyesidir. “Ya ilim, ya ölüm!” diye çıkılan ve bir asra yaklaşan uzun bir yolculuğun hikâyesidir...



Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın hayatı ilmin, irfanın, şefkatin ve aile sıcaklığının olmadığı bir ortamdan sıyrılıp kendi yolunu kendi çizen, arayıp bulduğu her hocadan ders almak için yalvaran, "Eğer bana ders vermezseniz kıyamet günü yakanıza yapışırım." diyecek ve hayatı boyunca mecbur kalmadıkça asla kitaplara arkasını dönüp oturmayacak kadar hassas bir ilim ve irfan aşığı'nın doğuşunun dokunaklı hikâyesidir.

Altı yaşından itibaren dokumacılık, sığırtmacılık, bağ bekçiliği, çerçilik, kebabçılık, aşçılık, baklavacılık, marangozluk, hamallık ve ırgatlık yapan ve sık sık evden kaçarak kayıplara karışan Büyükçınar, on yedi yaşına geldiğinde gönlünü dolduran Kur'an aşkıyla her şeyden vazgeçip kendisini İslami ilimleri öğrenmeye ve öğretmeye adar. Kaçak olarak Halep ve Şam'a giden hoca efendi, bu şehirlerde iki sene eğitim alır. Daha sonra yurda dönen ve askerliğini yapan Büyükçınar, bu kez yasal yollardan Kahire'ye gider ve Ezher Üniversitesinde 12 yıl eğitim görür. Okul yıllarında Türk ve Arap öğrencilere özel dersler veren hoca efendi, aynı zamanda Aynü's-Şems Üniversitesi'nde de hocalık yapar. Büyükçınar, Kahire'de yaşadığı yıllarda devrin en büyük İslam âlimlerinden son Osmanlı Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi'den, Zahit Kevseri'den, Ezher'de müderris olan Konyalı Ali Zeki Efendi'den ve İslam İşbirliği Teşkilatı eski Genel Sekreteri Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babası Yozgatlı Muhammed İhsan Efendi'den de feyz alır. Tahsilini tamamlamasının ardından Ezher'de hoca olarak kalması da dâhil, kendisine yapılan tüm cazip teklifleri reddederek 1962 yılında Türkiye'ye döner.



O yıllarda Ezher diploması kabul edilmediği için, resmî bir görev alamaz. İlk hocasına verdiği sözü tutarak her isteyene ders verir ancak hiç kimseden ücret almaz ve 1977 yılına kadar ailesini baklavacılık, dokumacılık ve konfeksiyonculukla geçindirmeye çalışır. 1977 yılında 57 yaşında iken Diyanet İşleri Başkanlığının Haseki Eğitim Merkezi'nde "resmen" hocalığa başlayan Büyükçınar, 1985 yılında yaş haddinden emekliye ayrılır.

Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın hayatının en dikkat çekici yönü, onca zorluğa, yoksulluk ve yoksunluğa tek başına direnerek kendi azim ve çabasıyla eğitimini tamamlamasının ardından kendisine geniş imkânlar teklif edilmesine rağmen asla ilmini maddiyata çevirmeyi düşünmemesi, diplomasının bile tanınmadığı kendi ülkesine dönerek hiçbir öğrencisinden ücret almadan dokumacılık ve baklavacılık yaparak hayatını kazanmaya çalışmasıdır.

Büyükçınar hoca İslam'ı ve Kur'an'ı genç nesillere aktarabilmek için binbir türlü meşakkate göğüs geren ve bir gün yatsı namazı sonrası kimselerin olmadığı bir saatte kahvehanede çaycıya Kur'an dersi verirken "yakalanan" hoca efendiye komiserin söylediği, "Biz Kur'an'ı yok etmeye çalışıyoruz, sen de bize meydan okuyarak çayhane adı altında burada Kur'an öğretiyorsun!" cümlesi, bir devrin, milletin temel değerlerine bakış açısını ve psikolojisini yansıtmaması bakımından oldukça manidardır.

Bu mübarek topraklarda her şehirde, her köyde bir Büyükçınar'ın ebediyete kadar var olması duasıyla...

# Hız. Osman'ın Şehadeti: Fitne Kapısının Ardına Kadar Açılması

İslam dünyasında asırlar boyunca tartışılan ilk önemli fitne, Hız. Osman'ın şehadetine, akabinde de beş yıl kadar devam eden bir iç savaşta sebep olmuştur. Bu hadise, aynı zamanda birçok dinî, itikadi ve siyasi tartışmanın başlangıcı olarak dikkat çekmektedir.

İlk Müslümanlardan olan, Allah Rasulü'nün (s.a.s.) değer verdiği ve -önce kızı Rukayya ile onun vefat etmesi üzerine diğer kızı Ümmü Külsüm ile olmak üzere- iki kızıyla evlendirdiği üçüncü raşit halife Hız. Osman, Hız. Ömer'in uğradığı suikasttan sonra belirlediği altı kişilik şûra üyelerinden biriydi. Şûra üyelerinin kendi aralarında anlaşarak Abdurrahman b. Avf'a halifeyi belirleme yetkisi vermele ri sonucu halife seçildi.

12 yıl kadar halifelik yapan Hız. Osman, hilafetinin son yıllarında dozu artan bazı eleştirilerle karşılaştı. Öyle ki, devlet malını zimmetine geçirmekten, hazineyi akrabalarına peşkeş çekmeye kadar bazı ölçsüz eleştirilerle karşı karşıya kalmıştı.

Halifeye yöneltilen eleştiriler, bir süre sonra bir grup Müslüman tarafından hilafetten ayrılması taleplerine dönüştü. Görünürde halkın çoğunluğunun rahatsızlığı yoktu. Fakat sayısal anlamda çoğunluğu oluşturmadıkları açık olan bir grup, halifeye yönelik ağır eleştiriler yapıyorlardı.

Nihayet hilafetinin son yılında eyalet merkezlerinden bir grup insan hac bahanesiyle yola çıkarak Medine'ye gelip halifeye şikâyetlerini ilettiler. Bu muhalifler arasında ashaptan kimse yoktu. Mısır grubuyla ilişkileri iyi olan iki Kureyşli dikkat çekmektedir. Bunlardan biri, Hız. Ebu Bekir'in -Allah Ra-

sulü (s.a.s.) veda haccına giderken dünyaya gelen Esmâ b. Umeys'ten olma- oğlu Muhammed, diğeri de -babası Uhut savaşında şehit olduktan sonra Hız. Osman'ın himayesi altında büyüyen- Muhammed b. Ebi Huzeyfe idi.

Muhalifler, ilk görüşmelerinde Hız. Osman'a yönelik eleştirilerini bizzat halifenin önünde ifade etmişler, halife de bunlara cevap vermişti. Başlarda Hız. Ali, aracılık yaparak sorunu çözmeye yardımcı olmak istedi. İlk görüşmeler olumlu geçti. Halife, yaptığı konuşmada kendisiyle ilgili ithamları cevaplandırmaya ve icraatlarını savunmaya çalıştı. Ayrıca muhaliflerin bazı taleplerini makul görerek gerekeni yapacağına dair söz verdi. Rahatsızlık duyulan bazı valileri görevden almak üzere ilk adım olarak Mısır'da bazı uygulamaları sebebiyle eleştirilen Abdullah b. Sad b. Ebi Serh'i görevden alarak yerine muhaliflerin istedikleri Muhammed b. Ebi Bekir'i görevlendirmeyi kabul etti. Muhammed, Mısır'dan gelen grupla birlikte kendisine verilen görevlendirme mektubuyla yola çıktı.

Mısır'a gidenler, yolda Hız. Osman'ın mührünü taşıyan bir mektup götüren bir ulak yakaladılar. Abdullah b. Sad b. Ebi Serh'e hitaben yazılan mektupta gelenlerin getirecekleri mektuba itibar etmemesi ve onları cezalandırması emrediliyordu. Asiler, Medine'ye geri döndüler. Ele geçirdikleri mektupla Hız. Osman'ın huzuruna çıkıp ona mektubu sordular. Hız. Osman, mektuptan haberi olmadığına dair yemin etti. Bu sefer de Halife'nin mührünü yanında bulunduran Mervan b. el-Hakem'in kendilerine teslim edilmesini istediler. Zira onlara göre halifenin amcaoğlu olan kâtibi Mervan mektubu yazmıştı. Hız. Osman, muhaliflerin bu talebini kabul etmedi.





Halifenin yanında bulunan Mervan b. el-Hakem gibi kimseler, muhaliflerin taleplerinin yürürlüğe girmesi hâlinde devlet yönetimindeki nüfuzlarını kaybedebileceklerini düşünerek Hz. Ali'ye itham edici eleştirilerde bulundular. Bu tutum, Hz. Ali'nin kırılmasına, dolayısıyla nüfuzunu, sorunu çözmek için kullanamamasına sebep oldu. Bir bakıma atılan yanlış adımlarla Hz. Osman yalnızlaştırıldı.

Asiler, Medine'de buldukları süre içinde başlarda Hz. Osman'la birlikte evinden Mescid-i Nebevi'ye kadar yürüyüp arkasında namaz kılıyorlardı. Ancak kuşatmanın son on gününde halifenin evinden çıkmasına izin vermediler. Özellikle Hz. Osman'a eyalet merkezlerinden yardım için birlikler gönderildiği haberlerinin yayılması, halifeye yönelik baskılarını arttırmalarına sebep oldu.

Nihayet Hz. Osman'ın evine giren birkaç asi, onu ailesinin gözü önünde katletti. (18 Zilhicce 35/17 Haziran 656.) Kendisine ilk ulaşan kişinin Muhammed b. Ebi Bekir olduğu söylenir. Muhammed, Hz. Osman'ın sakalından tutunca, "Baban olsaydı bu yaptığını yapmazdı." dedi. Bunun üzerine Muhammed geri çekildi; odaya giren başka asiler Hz. Osman'ı katlettiler. (Taberî, IV, 382-383.)

Bu önemli gelişme yaşanırken insanlar, farklı beklentiler çerçevesinde farklı tutumlara girdiler. Genel olarak hadisenin sonuçlarının ümmet tarafından sağlıklı bir şekilde değerlendirilemediğini, inisiyatif üstlenmesi gereken kişilerin ellerini taşın altına koyma iradesi ortaya koyamadıklarını, -daha çok akılla değil, duyguyla hareket edildiği bu dönemde- inisiyatif üstlenenlerin ise başarılı olamadıklarını görüyoruz.

Mazlum olarak öldürülen Hz. Osman, direnmesi hâlinde asilerin onu görevden uzaklaştırma taleplerinden vazgeçeceklerini düşünüyordu. Abdullah b. Ömer'le yaptığı bir istişare görüşmesinde Abdullah, asilerin taleplerini dikkate alarak görevi bırakması hâlinde bunun bazı insanlar tarafından âdet hâline getirileceğini, dolayısıyla taleplere karşı direnmesi gerektiğini söyledi. Hz. Osman, asilerin görevi bırakma taleplerini, "Allah'ın bana giydirdiği gömleği çıkarmam." diyerek reddetti. (Taberî, IV, 372.)

Asilere gelince onlar, Hz. Osman'ın baskılara dayanamamalarıyla görevi bırakacağını düşünüyorlardı. Asiler arasında şiddet yanlısı olanlar bulunduğu gibi, daha yumuşak muhalefetten yana olanlar da vardı. Halifeyi azletmeleri hâlinde yerine kimin geçeceği hususunda aralarında görüş birliği de yoktu. Ancak sürecin uzaması ve taşradan orduların geleceği haberinin yayılması, şiddet yanlılarının inisiyatifi ele geçirmelerine sebep oldu.

Medine'de devletin düzenli bir ordusu yoktu. Ancak şehirde yaşayan, aralarında Muhacirlerin ve Ensar'ın da olduğu kalabalık bir nüfus vardı. Ahalî, sorumluluk üstlenerek Hz. Osman'ı asilere karşı koruyabilirdi. Ancak büyük çoğunluk, hadiselelere karışmama yolunu tercih etti. Şehirde oturan ve Hz. Osman'ı savunacak durumda olanların bir kısmı, Hz. Osman'ın bazı uygulamalarından memnun olmadıkları için baskılar sonucu görevi bırakacağını düşünüyorlardı.

Hz. Osman'ı, ailesi ve mevlaları dışında savunan kimse olmadı. Onların sayısı da kendisini korumaya yeterli değildi. Nitekim sonuna kadar evinde onu korumaya çalıştıkları hâlde başarılı olamadılar.

Fitne zamanlarında hadiseleri kontrol edebilmek ve yönetmek oldukça zordur. İsyanın başlangıcında gelişmelerin toplumu nerelere savuracağı kestirilemez. Ancak vizyon sahibi insanlar, gelecekle ilgili öngörülerde bulunabilirler.

Hz. Osman döneminde Müslümanların karşı karşıya kaldıkları siyasi krizi çözememeleri, daha büyük sorunlar doğuran halifenin katledilmesi gibi kötü bir şekilde sonuçlanmıştır. Müslümanların bundan sonra yaşadıkları süreç başka bir yazının konusudur.

Fitnenin sorumlularını dışarıda arama teşebbüsleri her zaman olmuştur. Bu meyanda Hz. Osman'a karşı halkı tahrik eden Abdullah b. Sebe ve adamlarından söz edilir. Abdullah b. Sebe'nin tarihî kişiliği etrafındaki tartışmalar bir yana, hiçbir tahrik unsurunun uygun koşullar bulmadan başarılı olmayacağını hatırlatalım.

# İnsan: Yeryüzünün Yağmacısı!

İslam'ın hedefi dünyayı güzelleştirmek ve yaşanılır hâle getirecek kaideleri insanlara öğretmek iken, insanoğlu çoğu zaman fesat ve bozgunculuk ile dengeleri bozmayı başarmıştır.

Kur'an-ı Kerim insana yeryüzünü imar etme görevi vermişken, (Hud, 11/61.) tüm canlıların ve dahi cansız varlıkların bir denge üzerine yaratıldığını ısrarla vurgulamışken, (Hicr,15/16-20; Kamer, 54/49.) insanın bu denli tahripkârlığı neden?

Medeniyetin evreni olan çevre büyük ölçüde insanın emrinde ve kontrolindedir. İnsanın ruhi ve ahlaki bozulması çevre problemlerinin artışında önemli bir nedendir. İnsanoğlunun dünyayı kirletmesi ve dengeyi bozmasını tabiat sistemi maalesef düzeltememiştir. (Sert, Hüseyin Emin, Medeniyetin Şekillenmesinde İnsan ve Çevre Faktörü, c. 21, sayı, 2, s.114.)

İnsan, tabii varlığı itibarıyla tabiat sisteminin bir parçasıdır ancak psikolojik varlığı ve kurduğu sosyal oluşumlarla diğer varlıklardan farklı bir yapı ve şuur düzeyine erişir. Tabii ilişkisinin ötesinde diğer varlıklarla bilinçli bir ilişkiye de girer. (Toprak, Muhsin, İslâm'ın Çevre Bilincine Katkısı, Yeni Ümit Dergisi: s. 69, Mart 2009.)

Yeryüzündeki tüm canlılar yaratılışları itibarıyla bir denge üzerine vücut bulurlar. İnsan-hayvan-nebatat örgüsü içindeki kâinatın Allah tarafından insanın emrine verilmesi ve insanın da her türlü imkânlarla mazhar kılınması açık bir şekilde Kur'an-ı Kerim'de ifade edilmiştir.

(Bakara, 2/115; Lokman, 31/20; Casiye, 45/13.)



Doğa, bilim dilinde tabiat, dinî literatürde “sünnettullah” denilen belirli bir kanunla idare edilmektedir. Bütün canlı varlıklar kendi bölgelerine girmedikçe, diğer canlılara dolaysız bir etki yapmayacak, ancak dolaylı etkisi her zaman ve her şartta olabilecek şekilde yaratılmıştır. Mesela bitkilerle beslenen hayvanların, bitkilerin bazılarını yemeleri, bazılarının da semtine dahi uğramamaları dikkat çekicidir. (Önder, Erol, “Çevre Korumanın Metodolojisi”, Çevre Koruma Dergisi, s.12, Temmuz 1982, s. 31.)

Varlığı tabiatın ayrı düşünülmemeyen insanın, diğer varlıklar gibi kendilerine verilen göreve sadık kalmaması ve Allah’ın koyduğu kanunları ihlali, ancak bencillik ve menfaatkârlıkla açıklanabilir.

İnsan, tabiatı sadece menfaat aracı olarak değerlendirdiğinde ilk amacın “üretmek ve tüketmek” olduğunu düşünür ve kabul eder. Bu düşünceye göre de refah, “üretim ve tüketimin sınırsız şekilde arttırılmasına” bağlıdır. Bu anlayış insanın kendisini doğaya uydurması değil, doğayı kendisine uydurmak için bilgi ve kaynağa sahip olması gerektiği görülmektedir.

Bu aşırı menfaat düşüncesi ile tabiatla savaşı ve onu yenmeyi de uygarlığın bir göstergesi kabul etmektedir. Bilimin gelişmesi ve tabiat kanunlarıyla ilgili bilgi ve kullanma imkânlarının insanın önünde yeni ufuklar açması, “insanı evrenin merkezine yerleştiren ve bütün varlıkları insanın hizmetkârı





kılan bencil, bireyci ve materyalist anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış doğal dengenin bozulmasına ve önü alınamaz problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. (Akar, Veysel. "Yaratma Sıfatları Bağlamında Tabiat Kanunları". Kalam Araştırmaları Dergisi, c: 8, sayı: 1, 2010, s. 234.)

Öte yandan modern insan tabiata karşı elde ettiğini zannettiği başarıları yalnızca iki hoyrat duygusunun, hâkim olma ve haz alma tutkusununun doyumunu için kullanır. İnsanın tabiatla ilgili asıl ahlaki sorunu da buradan kaynaklanmaktadır. Kur'an-ı Kerim "tutkusunu tanrılaştıran kişi" (Furkan, 22/43; Casiye, 45/18.) nitelendirmeyle insanın bu sorununa dikkat çekmiştir. Böylece tutkusunu tanrılaştırdığı için, tabiatla arası bozulan tek yeryüzü varlığı insan olmuştur. Elde ettiği

bilimsel ve teknolojik başarıları kullanarak, tabiata karşı savaşa girişti; hâlen devam eden bu savaşta insanoğlu, hâkimiyet kurma ve zevk alma tutkusu için gücü oranında çevresini yakıyor, yıkıyor, kirletiyor, tüketiyor, öldürüyor, yok ediyor. Bir ABD vatanđası bir Afrikalıdan 24 kat daha fazla tüketiyor. Yalnız bu örnek bile sözde "ileri medeniyet" in ahlaki anlamda ne kadar geri, acımasız ve yıkıcı olduğunu göstermeye yeterlidir. (Çağrı, Mustafa. 'Çevre-Ahlâk İlişkisi', Din ve Hayat Dergisi, Çevre Sayısı, 2009, s.12.)

İnsanı evrenin merkezine yerleştiren ve bütün varlıkları insanın hizmetkârı kılan bencil, bireyci ve materyalist anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu anlayış doğal dengenin bozulmasına ve önü alınamaz problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'de kâinatla bir bütün içerisinde konumlandırılan insanın göğe karşı savaş açması ve kendisini tabiata karşı mutlak bir güç olarak gör-



mesi, dervişlerin dilinden dökülen tabiat beyitlerine bizi hasret bıraktı.

Yunus Emre'nin dizelerinde:

“Şol cennetin ırmakları

Akar Allah deyu deyu

Çıkmış İslam bülbülleri

Öter Allah deyu deyu” demişti.

Allah'ı unutan günahkâr insanın, bizatihi bu unutmama fiilinin bir neticesi olarak her şeyde bulunan bu ibadete karşı kulakları sağırlaşır. Bunun tersine bilge kişi, Allah'ı zikirle yaşar, bunun sonucunda güneşe dönmüş olan çiçeklerin, tepelerden denize doğru akan nehirlerin zikirlerini işitir. (Nasr, Seyyid, Hüseyin, “İslam ve Çevre Bunalımı” çev. Mevlüt Uyanık, İslami Araştırmalar Dergisi, c. 4, sayı: 3, s.159.) Kadim İslam toplumlarında mutasavvıflar ve mütefekkirler tabiata yoğun bir sevgi duyuyorlardı. Çünkü tabiat âlemindeki bütün yaratıkların Allah'a ibadetlerini işitiyorlardı. Kur'an'a göre O'nu hamd ile tespih etmeyen hiçbir şey yoktur. (İsra, 17/44.)

Hız. Peygamber'in namaz için abdest alırken bile suyu israf etmememiz gerektiği ilkesinden, aşırı derecede tüketen bir topluma dönüşmemiz de insanın dengeyi bozduğunun göstergelerindedir. İnsan Allah karşısında haddini bilmediği, doğayı menfaatleri uğruna dönüştürmek için azami gayret gösterdiği sürece kaosun yaşanması da kaçınılmazdır. Bir Kızılderili atasözünde denildiği gibi belki de “Bir gün kendi çöplüğümüzde boğulacağız.”

Yüzyılımızda artarak devam eden çevre sorunlarının çözümünü son dönem İslam âlimlerinden Seyyid Hüseyin Nasr'ın cümlelerinde arayabiliriz:

“Çevre bunalımlarının çözümü ancak çağdaş insanın ruhi sıtmasının tedavisi edilmesi ve onun hayat verici ışınlarına açık olan ve bunu kabul edenlere daima şefkatli olan Ruh âleminin yeniden keşfedilmesi ile olabilir. Tabiatın insanlara ihsanları ve cömertlikleri bu gerçekliğin delilleridir. Zira insanların tabiatı tahrip etmek için yaptıkları her şeye rağmen o hâlâ canlıdır ve nihai olarak Ruh sahasına ait olan hikmet ve kudret, aşk ve şefkati, kendi ontolojik boyutlarında yansıtmaktadır. Benzeri görülmemiş boyutlara ulaşan bu bunalımlarda Allah'ın ilk yarattığı olarak tabiat, bu konuda son söze sahip olacaktır. (Nasr, a.g.e., s.174.)



# İsm-i Cami: Allah

**B**tn varlığın yoktan var edicisi; her Şeyin devam ve tekmlnn kendisine bağlı olduğu Vce Varlık'ın diğer bütün isimlerini içine alan en kapsamlı ismi... İsm-i has... Bu isim tarihin hiçbir döneminde O'ndan başka bir varlığa ad olarak verilmemiŐtir. (Meryem, 19/65.)

“Allah” kelimesinin kökeni konusunda ğok Şey söylenmekle birlikte ğoğunluğun görüŐüne göre müŐtak (türemiŐ) değildir. “Allah” isminin “el-illah”tan türediği iddiasına karşı Elmalılı bu ismin diğer bütün esma ve sıfattan önce geldiğini; yani Allah'ın mabut olduğu için Allah olmadığını; “Allah” olduğu için mabut olduğunu söyler.

Allah varlığı kendiliğinden ve zorunlu olandır, var olan her Şeyin arkasındaki temel sebeptir. Tek gerğek varlık O olduğundan idraklerimizin mutlak atıf noktası da O'dur. Eğer bir Şeyi O'nu hesaba katmadan anlamaya ğalıŐırsak o Şeyi gerğek olmayan bir Şeye nispet etmek zorunda kalırız. Bu durumda tevhide ulaŐamayan malumat ve irfanımız iki ucu bir araya gelmeyen dağınık fikirlerden ibaret olur. Varacağımız yer de olsa olsa anlamsızlıktır.

O'ndan gelir, O'na gideriz. O'nun adıyla baŐlanmayan hiçbir iş varması gereken asıl sonuca varamaz. VaroluŐumuza O'nu hesaba katarak bakmaya başladığımızda hayatın her detayına yaklaŐımımız baŐtan sona değişir. Artık asla bundan önceki insan değilizdir. Bu değişim günlük dilimize bile yansır. Sevinğlerimizi, zntlerimizi, ŐaŐkınlıklarımızı, korkularımızı, hayal kırıklıklarımızı ifade ederken hep O'nu anmaya başlarız. (Hasbnallah, evvelallah, maŐallah, fesbhanallah, inşallah, Ya Allah, La havle vela kuvvete illa billah, elhamdülillah, estağfirullah...) Bu dil iğimizdeki imanı yansıtığı gibi dönüp imanımızı da pekiŐtirir.

Allah'ın zatı bütün esma ve sıfattan önce geldiği gibi “Allah” ismi de diğer isim ve sıfatlara mukaddem bir “ism-i cami”dir. “Allah” diyen O'nu bütün isimleriyle anmıŐ, bilinen bilinmeyen bütün isimlere sıđınmıŐ demektir. “Allah” isminin bu rğhaniyetini Efendimizin Şu duasında görürüz: “Allah'ım! Sana temiz, hoş, mübarek ve en ğok sevdiğin; o isimle dua edildiğinde kabul ettiğin, o isimle istendiğinde verdiğin, o isimle merhamet dilendiğinde merhamet ettiğin, o isimle kurtuluş talep edenleri kurtardiğin ismine sığınarak yalvarıyorum.” (İbn Mace, Dua, 9.)



Gelgelelim bir bizim zihinlerimizdeki “Allah” var; bir de gerçek “Allah”. (Saffat, 37/180.) “Allah”ı doğru tanımının da bir tek yolu var; O’nun kendisini nasıl anlattığına kulak vermek... Bu durumda Allah’ı anlamının ilk adımı Kur’an’ı anlamaktır. (Bakara, 2/255; Haşır, 59/22-24.)

Kur’an’a göre “inanmış” olmak için sadece Allah’ın var olduğuna inanmak yetmez. Allah’a layıkıyla inanmak gerekir. Bu imanın olmazsa olmaz şartı da yalnızca Allah’a ait olan bir niteliği O’ndan başka hiç kimseye yakıştırmamaktır. (İsra, 17/42.) Rabbini bütün isimleriyle tanıyan bilir ki “Allah’tan başka ‘tapılan/ilah’ olmadığı gibi “Allah’tan başka her şeyi bilen”; “her şeye gücü yeten” de; “her şeyi işiten, gören” de; “her şeye hâkim olan” da... yoktur.

Sufiler, varlığı Allah’ın isimlerinin tecellisi olarak görürler. Onlara göre her insan bir ismin mazhandır. “Allah” isminin tecelli ettiği kullar ise, bu ismin kapsayıcılığı nedeniyle güzel ahlakın bir bütün olarak tecessüm ettiği kullardır. Tasavvuf onlara “insan-ı kâmil”; bugünün psikolojisi ise “kendini gerçekleştirmiş insan” diyor. Bu insan zıtların çelişkisini tevhidin bütünlüğüne dönüştürmeyi başaramamış, tam bir huzura kavuşmuş kişidir. (Fecr, 89/27.)

Bu ismin kendinde tecellisini arzulayan kişi mümkün olduğunca noksanlarını azaltmaya, erdemlerini çoğaltmaya bakmalıdır. Bu da Allah’a tam bir iman, bundan doğan ibadet aşkı ve nefse hakimiyetle mümkündür. İman-ibadet-ahlak üçlüsü olmadan bir tekâmülden söz edilemez. Bu tekâmül O’na yaklaşmamızın olmazsa olmaz şartıdır; çünkü Allah bu âlemden öylesine aşkıdır ki bizimle ilişki kurmak için O’nun tenezzülü; bizim de tekâmülümüz gerekmiştir.

# İman ve Mümin

“İman” kelimesi, “e-m-n” kökünden mastar olup tasdik etmek, bir şeyin varlığını, doğruluğunu ve birinin sözünü kabul etmek, benimsemek, güvenlikte olmak, güvenmek ve güven vermek anlamlarına gelir, iman, “küfr” kelimesinin zıddıdır. İman eden kimseye “mümin” denir.

## Sözlük anlamı

“İman” kelimesi, “e-m-n” kökünden mastar olup tasdik etmek, bir şeyin varlığını, doğruluğunu ve birinin sözünü kabul etmek, benimsemek, güvenlikte olmak, güvenmek ve güven vermek anlamlarına gelir, iman, “küfr” kelimesinin zıddıdır. İman eden kimseye “mümin” denir.

“E-m-n” kökünün birbirine yakın üç temel anlamı vardır: Emanet, emenet ve emn “Emanet” kelimesi, emanet edilen şey, “emenet” ise güven ve huzur demektir. Emanet, “hıyanet” kelimesinin, emenet ise “gam” kelimesinin zıddıdır. “Emn” kelimesi; emin olmak, nefsin güven içinde, kalbin huzur ve sükûn hâlinde olması, korkunun bulunmaması, güven ve huzur, birisine veya bir şeye güvenmek demektir, “havf” (korkma) kelimesinin zıddıdır. Bu kökten türeyen “emin” kelime-

si kalbinde korku ve endişe olmayan, emin ve güvenilir kimse demektir. (İbn Faris, Râğıb.)

## Terim anlamı

Din ıstılahında iman, Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.s.)'in haber verdiği kesin olarak belli olan şeylerin doğru olduğunu tasdik etmek anlamına gelir. (Sâbüni, el-Bidâye fi Usûlîd-Dîn, s. 87, DİB Yayını, Ankara, 1979.)

## Kur'an'daki anlamı

İman kelimesi, Kur'an'da şu anlamlarda kullanılmıştır:

a) Tasdik etmek: Mesela Yusuf suresi 17'nci ayette geçen “iman” kelimesi bu anlamdadır. Ayette geçen “mümin” kelimesi, “musaddık” (doğrulayıcı) demektir.

b) Sadece dil ile ikrar etmek: Münafikun suresi 3'üncü ayetteki “iman” kelimesi bu anlamdadır.

c) Tevhit (Allah'ı birlemek): Me-

sela bazı müfessirler Maide suresinin 5'inci ayetinde geçen “iman” kelimesinin bu anlamda olduğunu söylemişlerdir. (Taberî)

ç) Namaz: Bakara suresinin 143'üncü ayetinde geçen “iman” kelimesi bu anlamdadır. (Taberî)

d) Dua: Bazı müfessirler Yunus suresinin 98'inci ayetinde geçen “iman” kelimesinin bu anlamda olduğunu söylemişlerdir. (Taberî)

f) Güvenmek: Tevbe suresinin 61'inci ayetinin ikinci cümlesindeki “iman” kelimesi bu anlamdadır. (Taberî)

“E-m-n” kökünden Kur'an'da; “güvenmek” (Bakara, 2/283.) “güven” (Nisa, 4/83.) “güven içinde olmak” (Yusuf, 12/99.) “güvenilir” (Şuara, 26/107.) ve “emanet” anlamında kelimeler de kullanılmıştır. (Bakara, 2/283.)

İman esasları; Nisa suresinin 136, Bakara suresinin 177'nci ve 285'inci ayetlerde zikredilmiştir. Bunlar: Allah'a iman, meleklerle



iman, kitaplara iman, peygamberlere iman ve ahiret gününe iman etmektir. "Amentü"yü oluşturan iman esaslarının altıncısı olan, "kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman", kitaplara imanın içinde mün-demiçtir. Çünkü Kur'an'a iman eden, onda bildirilen esaslara da iman etmesi gerekir. Hadid suresinin 22'nci ayetinde nefse ve yeryüzüne isabet eden musibetlerin, daha bunlar yaratılmadan önce bir kitapta (Levh-ı mahfuz'da) yazılı olduğu açıkça bildirilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Kur'an'a iman (Nisa, 4/136, 47.) zikredildiği gibi "ayetlere iman" da zikredilmektedir. (Secde, 32/15.) Dolayısıyla ayetlerde bildirilen bütün hususların kabul edilmesi iman gereğidir.

#### **Kur'an'ın müminleri tanımı**

Kur'an-ı Kerim'de müminler sadece iman esaslarını tasdik eden kimse olarak değil, iman gereğini yerine getiren kimseler olarak tanıtılmıştır. Kur'an-ı Kerim'e göre müminler; Allah'a, meleklerle, Kur'an'a ve önceki kitaplara, Hz. Muhammed (s.a.s.)'e, diğer peygamberlere ve ahiret gününe iman eden, (Bakara, 2/285; Neml, 27/3.), Kur'an'ın bildirdiği gerçeklerden şüphe etmeyen (Hucurat, 49/15.), Peygamberlerden hiçbirini diğerinden ayırmayan (Bakara, 2/285.), kendilerine Allah'ın ayetleri okunduğu zaman imanları artan (Enfal, 8/2.), Allah'ı seven (Maide, 5/54.), Allah anıldığı za-

man kalpleri titreyen (Enfal, 8/2.), Allah'a ve Rasulüne itaat eden (Tevbe, 9/71.), kalpleri Allah'ın zikrine ve inen hakka (Kur'an'a) saygı duyan ve ona uyan, (Hadid, 57/16; Muhammed, 47/3.), Hz. Peygamber (s.a.s.) kendilerine canlarından daha ileri ve evla olan (Ahzab, 33/6.), aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasulüne çağırıldıkları zaman "işittik, itaat ettik" diyen (Nur, 24/51.), namazlarını dosdoğru, huşu içinde, önemseyerek ve ara vermeden kılan (Nisa, 4/162; Müminun, 23/2, 9.), malının zekâtını veren (Maide, 5/55.), Allah'ın verdiği rızıktan Allah yolunda harcayan (Şura, 42/38.), müminlere yardım eden (Enfal, 8/74.), zulme ve saldırıya uğradıkları zaman yardımlaşan (Şura, 42/39.), iyiliği emreden ve kötülüğü men eden (Tevbe, 9/71.), gerektiğinde Allah yolunda hicret eden (Enfal, 8/74.), malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat eden (Maide, 5/54.), Allah yolunda savaşan (Tevbe, 9/111.) ve düşman ordularıyla karşılaştığı zaman korkmayan (Ahzab, 33/22.), emanetlerine ve sözleşmelerine (Allah ve insanlara verdiği sözlere) riayet eden (Müminun, 23/8.), günahlarına tövbe eden, dinlerinde ihlaslı olan (Nisa, 4/146.) Allah'a tevekkül eden (Enfal, 8/2.), müminlerin dostu (Maide, 5/55.), onlara karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorlu olan (Maide, 5/54.), öğüt kendisine fayda veren (Zariyat, 51/55.) zinadan korunan (Müminun, 23/5.), büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınan (Şura, 42/37.), kasten

bir mümini öldürmeyen (Nisa, 4/9.2) şirk, küfür, nifak, isyan, batıl ve faydasız inanç, söz, fiil ve davranışlardan yüz çeviren (Müminun, 23/3.), kıyametten korkan ve kıyametin hak olduğunu bilen (Şura, 42/18.), iş ortağına zulmetmeyen (Sad, 38/24.), güzel zanda bulunan (Nur, 24/12.), kızdıkları zaman bağışlayan, işlerini danışma ile yapan (Şura, 42/37, 38.), müşriklerle evlenmeyen (Nur, 24/3.), hiçbir kınayanın kınamasından korkmadan dinini yaşayan (Maide, 5/54.) cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra yakınları bile olsa müşrikler için Allah'tan bağış dilemeyen (Tevbe, 9/113.), babaları, oğulları, kardeşleri yahut akrabaları da olsa Allah'a ve Rasulüne düşman olanlarla dostluk kurmayan (Mücadele, 58/22.), sadık (Hucurat, 49/15.) ve dosdoğru (Hadid, 57/19.) kimselelerdir.

Kur'an-ı Kerim'de zikredilen müminin bu niteliklerini veya Kur'an'da geçen herhangi bir emri, bir yasağı, bir farzı, bir haramı, bir helali, bir hükmü veya bir haberi kabul etmeyen, beğenmeyen, küçümseyen, önemsiz ve değersiz gören, hafife alan ve alay eden kimse "mümin" olamaz. İman ettiği hâlde, Allah'ın emir ve yasaklarına, ilke ve hükümlere riayet etmeyen kimse büyük günah işlemiş olur, derhal tövbe edip hâlini düzeltmesi ve Kur'an ahkâmına uyması gerekir.

“Biz pergel gibiyiz.

Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur,  
Öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır.”

Hız. Mevlana

## Pergel Projesi

Göçün getirdiği sorunlar 80'li yıllarla birlikte başladı. Bu süreçle birlikte Türkiye'nin muhtelif bölgelerinden Mersin'e yerleşen vatandaşlar kente uyum sorunlarıyla karşı karşıya geldiler. Yapılan araştırmalar Mersin ile beraber diğer göç alan kentlerin âdeta birer sorun yumağına döndüğünü haber veriyor. Din görevlileri olarak bizler de halkın yaşadığı sorunlar karşısında etkin bir şekilde din hizmetini sunmak için yoğun bir arayış içerisinde girdik. Bu bağlamda iç göçün doğurduğu sorunların çözümüne yönelik kamu kurum ve kuruluşları ile de ortak hareket ederek Pergel Projesini yapmaya karar verdik.

Peki, nedir bu Pergel Projesi? Bu proje ile toplumun her kesimini bir araya getirecek, din, dil, mezhep ayrımı gözetmeyen, zengin, fakir, genç yaşlı, kadın-erkek, eğitilmiş eğitimsiz sosyokültürel düzeyi ne olursa olsun bütün insanlar arasında sevgi ve hoşgörü zemininde, kimsenin ötekileştirilmediği bir toplumun devamlılığına katkı sağlamak amacıyla idik.

Göçün getirdiği sorunlardan en fazla etkilenen kesimin, kadınlar ve çocuklar olduğunu gördük.

Özellikle sosyokültürel düzeyi düşük, hiçbir sosyal güvencesi olmayan ailelerde, kadınlar ve tabii ki çocuklar pek çok sorunla baş etmek zorunda kalıyorlar. Ötekileştirilen, şiddet gören, maddi imkânsızlıkların getirdiği sıkıntıları sineye çeken kadınların varlığı hepimizin malumu. Hele bu kadınlar, köylerinden, işlerinden, evlerinden kopartılıp, hiç bilmedikleri sosyal bir çevreye geldiklerinde sorunların içinde iyice bunalıyor, şehre intibak etmekte zorlanıyorlardı.

**Bu proje ile toplumun her kesimini bir araya getirecek, din, dil, mezhep ayrımı gözetmeyen, zengin fakir, genç yaşlı, kadın erkek, eğitilmiş eğitimsiz sosyo kültürel düzeyi ne olursa olsun bütün insanlar arasında sevgi ve hoşgörü zemininde, kimsenin ötekileştirilmediği bir toplumun devamlılığına katkı sağlamak amacıyla idik.**

Onların sorunlarını nasıl azaltabiliriz? İhtiyaçlarını bir nebze olsun nasıl karşılayabiliriz, diye düşünmeye başladığımızda bu projeyi uygulamaya karar verdik. Din görevlileri olarak öncelikle bir proje ekibi kurarak işe başladık. Proje hazırlandı ve Mersin İl Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına sunuldu. 83.500 TL bütçe ile desteklendi. Proje or-



taklarımız olan kamu kurumları ile koordineli bir şekilde çalışmalarımızı yürüttük. Ancak önümüzde aşılması gereken bir engel daha duruyordu. İnsanlara nasıl ulaşacak ve onlara kendimizi nasıl anlatacak ve tanıtacaktık?

Projenin tanıtılması için halka yönelik konferanslar, bilgilendirme faaliyetleri ve sosyal aktivitelerin yanı sıra kurumlarla ortak iş birliği faaliyetleri ile toplumsal ve kurumsal yardımlaşma ve dayanışmayı Mersin özelinde sağlamakla işe "Bismillah" diyerek başladık.

#### **Pergel Projesi kapsamında neler yapıldı?**

Projenin başlamasıyla birlikte Mersin'in yoğun göç alan mahallelerindeki cami ve Kur'an kursları merkezli vaaz ve sohbetler başlatıldı. Her hafta düzenli olarak müftü, vaiz ve Kur'an kursu öğreticileri tarafından vaaz ve sohbetler yapıldı, mobil aile-irşat

denilebilecek hizmetler sunuldu. Proje ortağı kurumlardan uzmanlar, önceden belirlenen konularda halkı bilgilendirdi.

Mahallenin genç kızlarından oluşan bir kulüp kuruldu. Gençlerle kitap okuma programları, sohbet, sosyal etkinlikler yapıldı. Gençlerden oluşan ilahi grupları ve tiyatro ekipleri ile proje süresi boyunca yapılan programlar renklendirildi. Yarışmalar düzenlendi ve yetenekli gençler desteklendi.

Kulübe katılan gençlerin açık öğretim okullarına kayıt yapmaları sağlandı. Manevi destekle birlikte maddi durumu iyi olmayan gençlere maddi destek de sağlandı. Nitekim 2009 yılında Lise ve ön lisans programlarına kayıt yapan gençlerden bir kısmı 2013 yılında yine aynı bölgelerde yürütülecek olan "Kardeşlik Projesi" kapsamında istihdam edildi. Bu da projelerin kısa vadede sağladığı yararların yanı sıra uzun vadedeki faydalarını da görmek

## Gençlerle kitap okuma programları, sohbet, sosyal etkinlikler yapıldı. Gençlerden oluşan ilahi grupları ve tiyatro ekipleri ile proje süresi boyunca yapılan programlar renklendirildi. Yarışmalar düzenlendi ve yetenekli gençler desteklendi.

açısından motive edici oldu ve daha sonraki yıllarda daha kapsamlı ve geniş kitlelere yönelik yeni projelerin yürütülmesine zemin hazırlamış oldu.

Proje kapsamında yapılan faaliyetleri kısaca maddeler hâlinde özetleyecek olursak;

1. Kadınlara yönelik 100 konferans programı düzenlendi.
2. İki ayrı ilçede toplam 100 daimi üye ve çok sayıda kayıtsız üyesinin bulunduğu Gençlik Kulübü kuruldu.
3. Gençlik Kulübü üyelerinden oluşan iki adet ilahi korusu oluşturuldu.
4. Akdeniz ve Toroslar ilçe müftülüğüne bağlı iki ayrı Kur'an kursunda Gençlik Kulübü kütüphanesi kuruldu ve kulüp kütüphanesine 2998 adet kitap alındı.
5. 100 adet Gençlik Kulübü kitap okuma programı gerçekleştirildi.
6. Gençlik Kulübü üyeleri arasında, "Kardeşlik" konulu şiir ve kompozisyon yarışmaları ile "Kur'an'ı güzel okuma" yarışmaları yapıldı. Kazanan gençler ödüllendirildi.
7. 200 kadının katılımıyla Konya'ya bir gezi düzenlendi. Geziye katılanlara Mevlana'nın kitaplarından hediye edildi.
8. Maddi imkânları kısıtlı olan 100 ailenin evine ziyaret gerçekleştirildi ve çeşitli hediyeler verildi.
9. Proje etkinliklerine sürekli katılanlara, Kur'an Yolu Tefsiri, Diyanet İlmihali, Kur'an-ı Kerim ve Meali verildi.
10. Projenin iyi uygulamaları ve proje etkinlikleri bağlamında bölgenin tespit edilen ih-

tiyaçları rapor edilerek ilgili makamlara iletildi. Tespit edilen ihtiyaç ve sorunların çözümüne yönelik 7 ayrı projenin daha hazırlanarak yürütülmesine zemin hazırlanmış oldu.

### Proje amacına ulaştı mı?

Din görevlileri olarak amacımız halka ulaşmak, onların kalbini kazanmak, toplumda sevgi barış, hoşgörü ortamının oluşmasına katkı sağlamak idi. Özellikle toplumun farklı kesimleri arasında yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlandıran, farklılıklardan ziyade ortak değerlerde buluşmayı sağlayan bu proje ile hedeflerimizi büyük oranda gerçekleştirdiğimizi söyleyebiliriz.

Örneğin her hafta kitap okuyup sohbet ettiğimiz, açık öğretim programları ile eğitimlerini tamamlamaları için desteklediğimiz gençlerin katıldığı Gençlik Kulübü programları... Bu programlar sayesinde kendileri için yeni hedefler koyan pırl pırl gençler... Meryem Kaçal, bu gençlerden bir tanesi. Bizlere duygularını şöyle ifade ediyordu: "Bu proje sadece bana değil, bütün mahalle halkına çok şey kazandırdı. Âdeta mahallenin yaşam tarzı değişti. Artık insanlar boş durmuyor, gereksiz konuşmuyor. Yaşlı kadınlar bile ilimle meşgul olur hâle geldi. Bundan daha güzel hizmet olur mu? Mahallemize bundan daha büyük fayda olur muydu?"

Evet, Meryem kardeşimiz bu projeden ifade eden 1200 kişiden sadece bir tanesi. Fakat Meryem gibi daha yüz binlerce gencin din görevlilerinden bu hizmeti beklediğinin farkındayız.

## Din İşleri Yüksek Kurulundan

### Seferî olan bir kimse mukim imamın arkasında namazını nasıl kılar?

Seferî olan bir kimse mukim bir imama uyarsa namazını tam olarak kılar. Zira Rasulüallah (s.a.s.), "İmam kendisine uyulsun diye imam olmuştur." (Buhari, Salat, 18.) buyurarak, cemaatin namazının imamın namazıyla aynı olması gerektiğini ifade etmiştir. Seferî olan kişi, vakit içinde mukim bir imama uyup namazını tamamlamadan selam verirse, kıldığı bu namaz geçerli olmaz. Bu durumda namazı bozulan kişi aynı namazı yeniden tek başına kılarken dört rekât olarak değil iki rekât olarak kılar.

### Cemaatin çoğalması için cuma namazı geciktirilebilir mi?

Namazların vakitleri Cebrail (a.s.) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e öğretilmiştir. Cebrail gelerek namazı bir defa ilk vakitlerinde, bir defa da son vakitlerinde kıldırarak namazın vakitlerini göstermiş ve "İşte bu iki vakit arasında geçen süreler, namazların vakitleridir." demiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de ashabına bu vakitleri bizzat uygulayarak göstermiştir. (Tirmizi, Salat, 1; Ebu Davud, Salat, 2; Nesai, Mevakit, 10.)

Cuma namazının vakti, öğle namazının vaktidir. Cuma namazı bu vakit içinde kılındığı takdirde geçerli olur. Namazların vaktin başlangıcında kılınması daha faziletli olmakla birlikte, daha çok cemaatin katılımını sağlamak amacıyla biraz geciktirilmesinde sakınca yoktur.

Buna göre, cemaatin durumu veya mesai saatleri dikkate alınarak cuma namazının, cemaatin en çok iştirak edilebileceği saatte kılınması caizdir, hatta bunun daha uygun olacağı söylenebilir.

### Hutbede Türkçe dua edilebilir mi?

Duanın belli bir dilde yapılması şart değildir. Çünkü dua kulun, Yaradanına yönelmesi, ona yalvarması ve ondan istemesidir. Dolayısıyla kişinin ne istediğini bilecek şekilde kendi diliyle dua etmesinde hiçbir sakınca yoktur. Ancak Kur'an-ı Kerim'de yer alan veya Hz. Peygamber'den gelen duaların mümkün olduğunca kendi asli şekilleriyle yapılması daha uygundur. Bu itibarla hutbe dualarının da asli biçimleriyle yapılmasına gayret edilmelidir. Bununla birlikte ikinci hutbenin sonunda, cemaatin anlayabileceği bir başka dilde dua yapılmasının önünde de bir engel bulunmamaktadır.

### Ön saf boş iken arkada saf tutmak caiz midir?

Cemaat ile kılınan namazlarda safların terip ve düzenine riayet edilmesi namazın adabındandır. İmamın bu konuda gerekli hassasiyeti göstermesi ve gerektiğinde, safların usulüne uygun şekilde tanzim edilmesi için cemaati uyarması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) namaza başlamadan önce safların düzgün ve sık olmasına dikkat etmiş, saflar arasında boşluk bırakılmaması hususunda muhtelif vesilelerle ashabını uyarmıştır. (Buhari, el-Cemaa ve'l-ime, 47; Müslim, Salat, 28.)

Buna göre cemaat ile kılınan namazlarda, ön safta boşluk varken caminin gerisinde imama uyulması uygun değildir. Bununla birlikte mazeretleri sebebiyle saf haricinde imama uyan kimselerin namazları sahihtir.

## Namazlar cem edilmek (birleştirilmek) suretiyle kılınabilir mi?

Belirli şartları taşıyan her Müslüman'a günde beş vakit namaz farzdır. Her namaz kendi vakti içinde eda edilmek üzere farz kılınmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "Namaz, müminler üzerine belli vakitlerde eda edilmek üzere farz kılınmıştır." (Nisa, 4/103.) buyrulmaktadır. Bu itibarla normal şartlarda her namazın vaktinde kılınması gerekir. Ancak geçerli bir mazeretin olması durumunda namazlar birleştirilerek (cem' edilerek) kılınabilir.

"İki namazı birleştirmek" anlamına gelen "cem" öğle ile ikindi namazlarının öğle veya ikindi vaktinde; akşam ile yatsı namazlarının da akşam veya yatsı vaktinde birlikte kılınmalarını ifade eder.

Hanefi mezhebine göre cem sadece hacılar için söz konusudur. Arefe günü Arafat'ta ikindi öne alınarak öğle vaktinde birlikte (cem-i takdim) kılınır. Aynı gün akşam namazı geciktirilerek Müzdelife'de yatsı vaktinde birlikte (cem-i tehir) kılınır. Bunun dışında namazları cem ederek kılmak caiz değildir. Diğer mezheplerde (aralarında bazı konularda ihtilaf olmakla birlikte) sefer, yağmur, fırtına gibi mazeretlerle öğle ile ikindi veya akşam ile yatsıyı cem-i takdim ya da cem-i tehir yoluyla kılmak caizdir. Bu görüşün delillerinden birisi şudur: İbn Abbas; "Rasulullah (s.a.s.) Tebuk seferinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını birleştirerek kıldı." (Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 51. 52. 53.) demiştir. Hanefiler bu ve benzeri hadislerde söz konusu olan cemin sûri (öğle namazını vaktin sonunda, ikindiye de vaktin başında kılarak, peşi peşine) olduğunu söylerler.

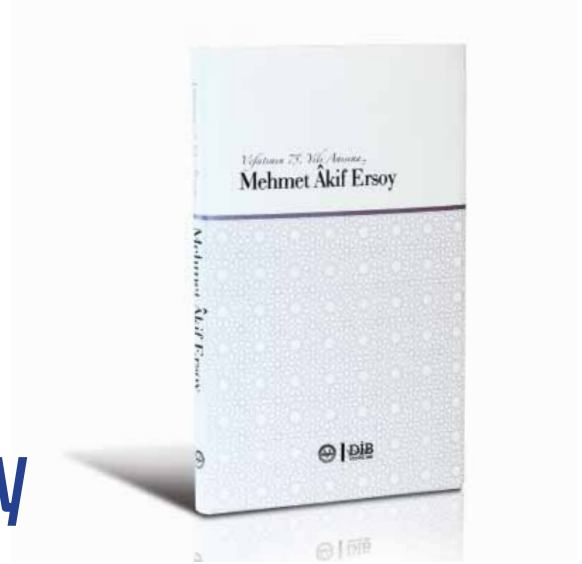
Önemli mazeretlerin bulunduğu durumlarda Hanefi birisi de diğer mezhepleri taklit ederek anılan namazları cem ederek kılabilir. Mesela doktorun ameliyatta iken namazı vaktinde kılamaması gibi zaruret ve ihtiyaç hâllerinde öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazları, cem-i takdim veya cem-i tehir ile kılınabilir.

Namazları birleştirerek kılacak kişi, bu namazları peş peşe ve sırasına göre kılar; iki farz arasındaki sünnetleri kılmaz, başka bir şeyle meşgul olmaz. Öğle ile ikindinin farzları, öğle veya ikindi vaktinde, akşam ile yatsının farzları, akşam veya yatsı vaktinde peş peşe, ara vermeden kılınır.

## Vakitlerin teşekkül etmediği yerlerde namazlar nasıl kılınır?

Vakit, namazın şartlarından birisidir. İslam bilginleri arasında "Vakit, namazın şartıdır." gerekçesiyle vakitlerin teşekkül etmediği yerlerde namazın farz olmadığını söyleyenler varsa da, namazın asıl sebebinin ilahî hitap olduğunu esas alarak, bu yörelerde namazların takdirle kılınacağını söyleyen âlimler çoğunluktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), günlerin uzun olduğu kıyamet öncesi günlerde namazların takdir edilerek kılınması gerektiğini belirtmesi (Müslim, Kitabu'l-Fiten ve Eşratu's-Saat, 20.) bu görüşe kaynaklık etmektedir. Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ortaya koyduğu gibi, vakit oluşmayan bölge ve zamanlarda vakitlerin takdir edilerek kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Anlaşıyor ki, ilahî hitap, Hz. Peygamber'in sünneti ve amelî tevâtür gereği bütün Müslümanlar, bir günde yani 24 saatte 5 vakit namazla mükelleftirler. Aksi hâlde kutuplarda ve kutuplara yakın bölgelerde olduğu gibi dünyanın bazı yerlerinde yaşayan Müslümanlar, İslam'ın en temel ibadeti olan namazı ömürlerinde hiç kılmayacaklardır. Şu hâlde, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, namazlar, vakitleri takdir edilerek kılınır.

## Vefatının 75. Yılı Anısına Mehmet Akif Ersoy



**O** smanlı-Cumhuriyet dönemi aydınlarından olan Mehmet Akif, baytarlık mesleği yanında Arap dilini ve Kur'an'ı çok iyi bilen bir düşünür, edip, yazar ve şair; iyi bir hatip, iyi bir gözlemci, seyyah, siyasetçi ve halk adamıdır. O, bizzat halkının içerisinde yaşamış, onların dertleriyle hemdert olmuş, fikirleriyle kişiliğini bütünleştirmiş bir düşünürdür.

Mehmet Akif'in şiiri sıradan bir şiir değildir. Onun şiiri felsefi, dinî ve kelami sohbetleri de içerir. Sezai Karakoç'un vezir ifadesiyle Mehmet Akif, 'hayatı şiire ve şiiri hayata sokmuş şairdir'. Yaşamış olduğu hayatın gerçeklerini, acılarını, toplumun yaşamış olduğu sıkıntıları ve İslam dünyasında yanlış din telakkilerini şiirine konu ederek şiirini hayatın bir tercümanı hâline getirmiştir. Bir fikir ve dava adamı olarak o, ışığını İslam'dan alarak Müslüman toplumun içine düştüğü ahlaki, ictimai ve iktisadi çöküntüyü anlaşılır bir şekilde gözler önüne serer ve bunlara yönelik çözümler peşinde koşar. Mehmet Akif'e göre "cemiyetin temeli olan ilkelere sıkı sıkıya sarılmak, yeni ve taze bir ruhla, İslam'ı teknik ve maddi güçleriyle de donandıktan sonra içimizde ve dışımızda ihya etmektir." Bunun için de o, yaşadığımız çağı doğrudan doğruya Kur'an-ı Kerim'i temel alıp yorumlar yapmamızı önerir.

Mehmet Akif, hayatında bizzat kendisi halkı aydınlatmak için, müsait olan her türlü imkânı değerlendirmiş ve mücadelesini cami eksenli olarak yürütmüştür. Aslında Akif'in dünyası mabet merkezli bir nitelik arz eder. O, özelde bütün İslam dünyasını, genelde tüm insanlık âlemini ta özünden kavramış ve ona göre tespit ve tekliflerde bulunmuştur.

Vaiz-şair ya da şair-vaiz Mehmet Akif'in, ayet ve hadisleri nazmen yorumlama ustalığına başta Safahat olmak üzere diğer eserleri şahitlik etmektedir. Mensur olarak kaleme aldığı tefsirlerinin manzum şekillerini yazmış olması ve Mısır'da on yılda gerçekleştirdiği Kur'an tercümesiyle Akif, karşımıza şair-müfessir olarak da çıkmaktadır. Hatimle teravih namazı kıldırarak düzeyde 'demir hafız'lığı, onun kürsü kadar gerektiğinde mihrabı da seviyeli bir şekilde kullanacak birikime sahip örnek bir din görevlisi kimliğine sahip bulunduğunu göstermektedir.

Yukarıdaki paragraflarla kısmen anlatmaya çalıştığımız Mehmet Akif'i, Vefatının 75. Yılı anısına Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasında çıkan bu eserle, alanında uzman farklı kalemlerin tanıtımıyla daha iyi anlayacaksınız.

# Büyük Mütefekkir Gazalî



**G**azâlî, hayatını Kur'an ahlakında derinleşmeye ve İslam ahlakının güzelliklerini insanlara anlatmaya adanmış büyük bir İslam âlimidir. Bu sebeple ilmi ve dini konularda geniş bilgi sahibi olmaya çaba göstermiştir. Gazâlî bir çok mütefekkir gibi hem İslam dünyasında hem de Batı'da, farklı değerlendirmelere konu olmuş sürekli gündemde olan mütefekkirlerden biridir.

O, İslami hassasiyeti yüksek olan bir düşünür, ama aynı zamanda eleştirmen bir düşünürdür. Bunlarla beraber bir aksiyon adamıdır. Sadece spekülâtif düşüncede peşinde koşan bir bilgin değildir. Bazı değerlendirmelere göre O, "Hüccetü'l-İslam", "Müceddid" ve "İmam" gibi övücü ve yüceltici lakaplarla anılmıştır.

İmam Gazâlî, kalamcılarının Eşari kalamcısı, fukahânın Şafii fa-

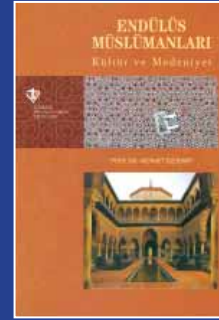
kihi, önde gelen mutasavvîf bir sufi, felsefecilerin de filozof olarak görmek istediği İslam düşünce tarihinin en renkli simalarından birisidir. Aslında her düşünür gibi Gazâlî'yi de kendi çağı içerisinde değerlendirmek gerekir. Onun bu şekilde sahiplenilmek istenmesinin haklı sebebi, çok sayıda ölümsüz esere imza atması, hayatının değişik dönemlerinde yazdığı eserlerin çeşitliliği ve muhtevasının zengin olmasıdır.

Dini ilimler alanında yeni bir diriliş ve canlanmayı (ihya) hedefleyerek başta İhya ve Kimya olmak üzere çok sayıda ölümsüz esere imza atan Gazâlî, din alanında ilim kadar amele de önem veren, bilgi kadar ahlak ve ruh terbiyesini de ön coleyen bir anlayışı benimsemiştir. Ruhi ve manevi arınmayı, kötü huy ve davranışlardan arınıp iyi huy ve davranışlarla donanmayı, dünya kadar ahiret mutluluğunu da elde etmeyi eserlerinin temel hedefi hâline getirmiştir.

Vefatının 900. Yılı anısına Diyanet İşleri Başkanlığı yayınlarından çıkan kitap 12 başlık altında Gazâlî'yi tanıtıyor. Her bir başlık alanında uzman akademisyenler tarafından hazırlanmış. Gazâlî hakkında malumat sahibi olmak isteyenler için bir başucu kitabı, şimdiden kütüphanelerimizdeki yerini hak ediyor.



**Dini Hayatın İlk Şekilleri**  
Prof. Dr. İzzet Er  
Türkiye Diyanet Vakfı  
Yayınları  
Ankara-2009  
470 s.



**Endülüs Müslümanları**  
Prof. Dr. Mehmet Özdemir  
Türkiye Diyanet Vakfı  
Yayınları  
Ankara-2013  
476 s.



**Osmanlı Şiirinde Mevlana Övgüleri ve Mevlevilik Unsurları**  
Prof. Dr. Ahmet Mermer  
Türkiye Diyanet Vakfı  
Yayınları  
Ankara-2009  
728 s.



**Gençlerle Gönül Gönüle**  
Prof. Dr. Mustafa Kara  
Türkiye Diyanet Vakfı  
Yayınları  
Ankara-2013  
115 s.